

LOKALNA RAZVOJNA STRATEGIJA

Lokalne akcijske grupe "Terra liburna" za razdoblje 2014.-2020.

Ovaj projekt sufinanciran je sredstvima EU iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj,
Podmjera 19.1. „Pripremna pomoć“
u okviru Mjere 19 „LEADER-CLLD“, LAG „Terra liburna“ iz Programa ruralnog razvoja RH za razdoblje 2014.-2020.,
Udio sufinanciranja 90% EU, 10% RH
Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj: Europa ulaže u ruralna područja

Lipanj 2016.

Sadržaj

UVOD	
1. OSOBNA ISKAZNICA LAG-A	1
2. OPIS PODRUČJA LAG-a „TERRA LIBURNA“	2
Opće zemljopisne, prirodne i kulturne značajke područja LAG-a „Terra liburna	2
2.1. Površina i granice područja LAG-a	2
2.1.1. Osnovne prostorne značajke	3
2.1.2. Reljefne i klimatske karakteristike područja LAG-a	4
2.1.3. Prirodna baština i NATURA 2000	5
2.1.4. Kulturno-povijesna i tradicijska baština	7
2.2. Kvaliteta života i stanje infrastrukture	9
2.2.1. Vodoopskrba, odvodnja i pročišćavanje otpadnih voda	9
2.2.2. Gospodarenje otpadom	10
2.2.3. Zaštita okoliša	10
2.2.4. Javni prigradski promet	11
2.2.5. Prometna infrastruktura	11
2.2.6. Komunikacijska infrastruktura	12
2.2.7. Energetika	12
2.2.8. Poslovna infrastruktura	13
2.2.9. Društvena infrastruktura	13
2.3. Gospodarske značajke područja	15
2.3.1. Turizam	17
2.3.2. Poljoprivreda	18
2.3.3. Tržište rada	19
2.4. Demografske i socijalne značajke područja	19
2.4.1. Demografska kretanja	20
2.4.2. Obrazovna struktura stanovništva	21
2.4.3. Civilno društvo	21
ANALIZA RAZVOJNIH POTREBA I POTENCIJALA PODRUČJA, UKLJUČUJUĆI SWOT ANALIZU	22
3.1. Analiza rizika	22
3.2. Snage, slabosti, prilike i prijetnje područja LAG-a	23
OPIS CILJEVA LRS TE INTEGRIRANOG I INOVATIVNOG KARAKTERA LRS UKLJUČUJUĆI JASNE I MJERLJIVE IZLAZNE POKAZATELJE ILI REZULTATE	25
4.1. Razvojna vizija i ciljevi i mjere LRS	25
4.2. Ciljevi, mjere i tipovi operacija LRS područja LAG-a temeljeni na mogućnostima PRR 2014- 2020	26
4.3. Opis mjera uključujući definiranja korisnika, kriterija prihvatljivosti	28
Opis tema planiranih projekata suradnji i način odobravanja projekata	46
4.4. suradnje	46
4.5. Opis odabranih projekata na razini LAG-a	48
4.6. Inovativnost i integriran karakter LRS-a	49
4.7. Usklađenost sa strateškim dokumentima više razine	50

5.	OPIS SUDJELOVANJA RAZLIČITIH INTERESNIH SKUPINA U IZRADI LRS I PRIMJENA NAČELA „ODOZDO PREMA GORE“	51
5.1.	Opis partnerstva	52
6.	AKCIJSKI PLAN PROVEDBE LRS	52
7.	OPIS PRAĆENJA I PROCJENE PROVEDBE LRS	53
7.1.	Pokazatelji za mjerenje učinaka provedbe LRS	55
8.	OPIS SPOSOBNOSTI PROVEDBE LRS	55
	Povijest organizacije, dosadašnja iskustva LAG-a u provedbi projekata i suradnje	55
8.1.	suradnje	55
8.2.	Kapacitet za provedbu LRS	57
8.2.1.	Ljudski kapaciteti za provedbu LRS	57
8.2.2.	Financijski kapaciteti za provedbu LRS	69
9.	FINANCIJSKI PLAN	60
	Popis dodataka	
	Popis tablica	
	Popis grafikona	
	Popis literature i referentnih dokumenata	62

POPIS KRATICA

AGRINET	Elektronička aplikacija APPRRR-a za pomoć tražiteljima potpora/poljoprivrednicima
APPRRR	Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju
BPW Rijeka	<i>eng. Business Professional Women</i> - Poslovni klub žena Rijeka
CLLD	<i>eng. Community-Led Local Development</i> – Lokalni razvoj pod vodstvom zajednice
CMES/CMEF	<i>eng. Common Monitoring and Evaluation Framework</i> Indikatori-Zajednički okvir za praćenje i evaluaciju
DI	Drvena industrija
DTK	Distribucijska kanalizacijska mreža
EAFRD	Pripremna pomoć
EGIU PeCoE	Europsko gospodarsko interesno udruženje "Peoples and Cities of Europe"
EnU	Energetska učinkovitost
EPFRR	Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj
ESI-OP RR 2014.2020	Europski strukturni i investicijski fond – Operativni program ruralnog razvoja 2014-2020
EU	Europska unija
EZZ	Europska zajednica (EZ)
FLAG	<i>eng. Fisheries Local Action Group</i> – lokalna akcijska grupa u ribarstvu
GIS	Geoinformacijski sustav
Ha	Hektar
HAZU	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
HBOR	Hrvatska banka za obnovu i razvoj
HRK	Hrvatska kuna
IAKS	Integralni administrativni kontrolni sustav

JLS	Jedinica lokalne samouprave
JU PP Učka	Javna ustanova Park prirode Učka
LAG	Lokalna akcijska grupa „Terra liburna“
LAS	<i>slo. Lokalna akcijska skupina</i> - lokalna akcijska grupa
LAS DRPSN	LAS Društvo za razvoj podeželja med Snežnikom in Nanosom
LEADER	franc. Liason Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale - Veze među aktivnostima za razvoj ruralnog gospodarstva
LRS	Lokalna razvojna strategija
M	Mjera iz Programa ruralnog razvoja
NUTS 2	Nomenclature des unités territoriales statistiques - Regije u Hrvatskoj ili NKPJS - Nacionalna klasifikacija prostornih jedinica za statistiku Državnog zavoda za statistiku RH
OIE	Obnovljivi izvori energije
OPG	Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo
PG	Poljoprivredno gospodarstvo
PGŽ	Primorsko-goranska županija
PR	Prioritet
PRR	Program ruralnog razvoja
PZ	Poslovna zona
RC Divača	Razvojni centar Divača
RH	Republika Hrvatska
RRA PORIN	Riječka razvojna agencija PORIN
RRA Zeleni kras	Regionalna razvojna agencija Zeleni kras
RZ	Radna zona
SC	Strateški cilj
SMART analiza	analiza ciljeva; <i>eng. Specific, measurable, achievable, realistic, time-bound</i> - specifični, mjerljivi, ostvarivi, realni, vremenski ograničeni
SWOT analiza	<i>eng. Strengths, weaknesses, opportunities, threats</i> – snage, slabosti, prilike, prijetnje
TK	Telekomunikacijska mreža
TO	Tip operacije
UNESCO	United Nation Educational, Scientific and Cultural Organization - Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu
UPS	Udaljeni pretplatnički stupanj
UT	Upravljačko tijelo
ZPP	Zajednička poljoprivredna politika
ŽCGO	Županijski centar gospodarenja otpadom
ŽRS	Županijska razvojna strategija

Naručitelj:
Lokalna akcijska grupa "Terra liburna"
Predsjednica: Anđela Cvjetković

Izrada:
Riječka razvojna agencija Porin d.o.o.

Autori:
Doris Sošić, dipl. oec.
Anđela Cvjetković
Mr. sc. Marko Randić, dipl. ing. biol.
Mario Zaccaria, mag. archaeol.
Anamarija Tomičić, mag. cult.
Marta Zupčić, mag. eu. posl. stud.
Lara Mahmutović

UVOD

Prepoznavši potrebe ruralnog razvoja zajednice, Europska unija (EU) je stvorila Zajedničku poljoprivrednu politiku (ZPP) te primjenom LEADER programa od 1991. godine nastoji potaknuti daljnji razvoj ruralnih područja učinkovitim korištenjem svih njihovih resursa.

LEADER program (franc. *Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale* - Veze među aktivnostima za razvoj ruralnog gospodarstva) predstavlja mehanizam provedbe mjera politike ruralnog razvoja Europske unije, a temelji se na realizaciji lokalnih razvojnih strategija kojima upravljaju **lokalne akcijske grupe (LAG)**. Suočavanje s različitim problemima ruralnog razvoja traži prilagodbu na promjenjive okolnosti u ruralnim područjima čiji uzroci mogu biti klimatske i demografske promjene, smanjivanje utjecaja tradicionalnih sektora, promjene politika itd. Kvalitetno rješenje takvih situacija moguće je pronaći kroz umrežavanje i razmjenom ideja lokalnih dionika, međusektorskom suradnjom te kontaktima i suradnjom s dionicima iz drugih mjesta. U politici ruralnog razvoja EU naglasak je stavljen upravo na kreativno razmišljanje i inovativan pristup, a to znači uvođenje i primjenu novih ideja, tehnologija, te primjenu provjerenih koncepata na nov i učinkovitiji način.

Kako bi LEADER program bio učinkovitiji, razvijen je **CLLD (engl. *Community-Led Local Development* – lokalni razvoj pod vodstvom zajednice)**, mehanizam lokalnog razvoja koji se temelji na uključivanju dionika iz javnog, civilnog i gospodarskog sektora u partnerstvo koje za cilj ima izradu i provedbu lokalne razvojne strategije - plansko-razvojnog dokumenta kojeg donosi i provodi lokalni LAG, te koji predstavlja temelj za održivu budućnost lokalnog područja.

Primjena CLLD pristupa započinje upravo vizijom lokalnih dionika gdje se vide u budućnosti te koje su promjene potrebne kako bi taj cilj postigli. Ovaj pristup ruralnom razvoju temelji se na principu „odozdo prema gore“ u kojem sami ljudi postaju pokretači i akteri lokalnog razvoja, tako uzimajući u obzir osobitosti i prednosti svakog mjesta, te stavljajući lokalne potrebe na prvo mjesto. Kako strategija proizlazi iz specifičnih potreba zajednice, na financiranje se gleda kao sredstvo za ostvarenje cilja.

LEADER/CLLD pristup se dokazao kao vrijedan alat u promicanju razvoja ruralnih područja koji uzimaju u obzir multisektorske potrebe ruralnog razvoja, partnerskim djelovanjem aktiviraju lokalno stanovništvo, time poboljšavajući kvalitetu života, te diversifikacijom gospodarstva doprinosi izgradnji lokalnih kapaciteta, povećanju zaposlenosti te primjeni inovacija. Oslanja se na izradu i provedbu lokalnih razvojnih strategija (LRS) utemeljenih na jasnim i transparentnim procedurama.

Pružanje strateškog okvira i potpora dionicima za diverzifikaciju ruralnog poduzetništva i jačanje partnerstva svih sektora i horizontalne i vertikalne povezanosti u svrhu razvoja lokalne zajednice su najprikladnije teme kojima se treba baviti prilikom izrade i provedbe Lokalne strategije razvoja za razdoblje do 2020. godine.

Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske grupe "Terra liburna" predstavlja ključnu stratešku okosnicu razvoja područja. Ruralno integrirani pristup poticanja suradnje pridonosi razvitku ruralnog područja LAG-a te postojanje inovativnih mogućnosti u ekonomskim, socijalnim, ekološkim i okolišnim uvjetima te investicijama koje podupiru razvoj i atraktivnost ovog ruralnog područja. Izbor razvojnih ciljeva temelji se na postojećim materijalnim financijskim i ljudskim resursima područja LAG-a.

Metodologija izrade LRS se temelji na prikupljanju informacija o osobitostima područja i podacima iz SWOT analize, a financijska struktura i akcijska provedba direktno je vezana na tipologiju projekata korisnika. Inovativnost same strategije očituje se u pristupu koji programira njezinu detaljnu financijsku provedbu iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj, provedba osigurava sinergiju među projektima, a praćenje se provodi putem sustava detaljno utvrđenih indikatora čime se osigurava da planirane aktivnosti odgovaraju razvojnim potrebama područja. Na inovativnost projekata se gleda s više stajališta: mogu doprinositi tehničko-tehnološkim inovacijama, ali i društveno-organizacijskim, sve u cilju poticanja lokalnog održivog, uključivog i pametnog rasta.

Prilikom izrade ovog dokumenta vodilo se računa o usklađenosti s ciljevima Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014.-2020. (u nastavku: PRR) i smjernicama Županijske razvojne strategije Primorsko-goranske županije (ŽRS) kao i ostalih strateških dokumenata više razine.

Sadržajni dio LRS 2014.-2020. odnosi se na analizu postojećeg stanja područja LAG-a, isticanje problemskih područja te temeljem toga razrade elemenata SWOT analize kako bi se definirala buduća vizija sa strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama za djelovanje te praćenje istih u cilju ostvarivanja mogućih financijskih izvora za razvojne projekte bitne za razvoj ovog ruralnog područja. Sažetak bitnih podataka LAG-a "Terra liburna" i budućih odrednica daje se u njegovoj osobnoj karti:

1. Osobna iskaznica LAG-a

Naziv LAG-a:	Lokalna akcijska grupa "Terra liburna"	
Naziv na engleskom jeziku:	Local Action Group "Terra liburna"	
Adresa sjedišta LAG-a:	Rukavac 61A, 51211 Matulji	
Web stranica:	www.terra-liburna.hr	
FB grupa:	LAG "Terra liburna"	
Kontakti:	T +385 99 3329 283, +385 91 885 2422 e-pošta: lag.terraliburna@gmail.com tajnik.terra.liburna@gmail.com	
Datum osnivanja/registracije:	10.04.2013.	
Registarski broj udruge:	08003802	RNO: 0244497
OIB:	83675924950	MB: 4030800
IBAN:	HR2523600001102353413	
Broj osnivača	31	
Broj članova	56	
Upravljačka struktura	Skupština: 56 članica od kojih je 25% iz javnog sektora 37,5% iz gospodarskog sektora i 37,5% iz civilnog sektora. Upravni odbor: 9 članova od kojih 22,22% javni sektor, 44,45% gospodarski sektor, 33,33% civilni sektor. Zastupljenost žena je 56%. Nadzorni odbor broji 3 člana. Predsjednica: Anđela Cvjetković, dopredsjednik: Robert Simčić, tajnik: Mario Zaccaria, voditeljica LAG-a: Anđela Cvjetković	
Broj jedinica lokalne samouprave:	8	
Uključene jedinice lokalne samouprave:	Općine: Mošćenička Draga, Lovran, Matulji, Viškovo, Jelenje, Klana; Gradovi: Opatija, Kastav	
Prostor	Geostrateški izvanredan položaj zapadnog dijela Primorsko-goranske županije: graniči kopnom sa Slovenijom (Općina Ilirska Bistrica i Općina Kozina-Hrpolje), Istarskom županijom, Gradom Čabrom, Općinom Čavle, Gradom Rijekom te morem s Gradom Cresom	
Klima	Spoj mediteranske i kontinentalne	
NUTS	HR03 Jadranska Hrvatska ; HR031 Primorsko-goranska županija	
Površina LAG-a (ARKOD)	528 km ²	
Broj stanovnika LAG-a	60.745	
Broj kućanstva	22.710	
Gustoća stanovništva	115 st./km	
Naselja	82	
Prosječna starost stanovnika	43,2 godine	
Broj OPG-a	461	
Broj trgovačkih društava	2.193	
Broj obrtnika	1.425	
Broj zaposlenih	10.468	
Broj nezaposlenih	2.023	
Geostrateški položaj	Pripajanje na Pan-europske koridore Vb i X	

Blizina urbanih centara	Rijeka 14 km, Ljubljana 120 km, Zagreb 150 km, Milano 450 km, Beč 500 km, München 600 km.
Blizina aerodroma	Rijeka 30 km, Trst 80 km, Pula 100 km, Ljubljana 120 km, Zagreb 160 km
Razvojna vizija	Daljnji razvoj ruralnog područja LAG-a "Terra liburna" temelji se na: - uvažavanju uvjeta gospodarenja u autentičnom prostoru; - unapređenju inovativnih poljoprivrednih aktivnosti i procesa temeljenih na tradicijskim kulturama; - jačanju nepoljoprivrednih djelatnosti za održivi turizam; - valorizaciji i aktiviranju kulturno-tradicijske, povijesne i prirodne baštine; - nacionalnom i transnacionalnom umrežavanju i suradnji.
Strateški ciljevi:	1. Razviti poljoprivredne i druge aktivnosti kao temelj stvaranja ponude tipičnih usluga i proizvoda područja LAG-a 2. Osnajiti nepoljoprivredne aktivnosti za veći doprinos razvoju održivog ruralnog turizma 3. Razviti proizvode i usluge za ruralno stanovništvo temeljenih na resursima područja, posebno baštine 4. Ojačati LAG i ruralnu zajednicu, nacionalno i transnacionalno umrežavanje i suradnju
Glavni izvor financiranja:	M19 "LEADER/CLLD", Program ruralnog razvoja RH 2014.-2020./EPFRR (90%), RH(10%)

2. Opis područja LAG-a „Terra liburna“

LAG pokriva područje Grada Kastva, Grada Opatije, Općine Klana, Općine Matulji, Općine Mošćenička Draga, Općine Lovran, Općine Viškovo i Općine Jelenje koje administrativno pripadaju Primorsko-goranskoj županiji (Županija) te se u nastavku navode opći podaci. Prema obilježju određuju se područja Županije koja po svojim osobitostima čine funkcionalne cjeline, a obuhvaćaju jednu ili više općina i gradova pa se osnovna prostorna cjelina Županije dijeli na manje funkcionalne cjeline: mikroregije i prostorne cjeline. LAG "Terra liburna" prema NUTS 2 sustavu pripada i prostornoj cjelini Jadranske Hrvatske¹.

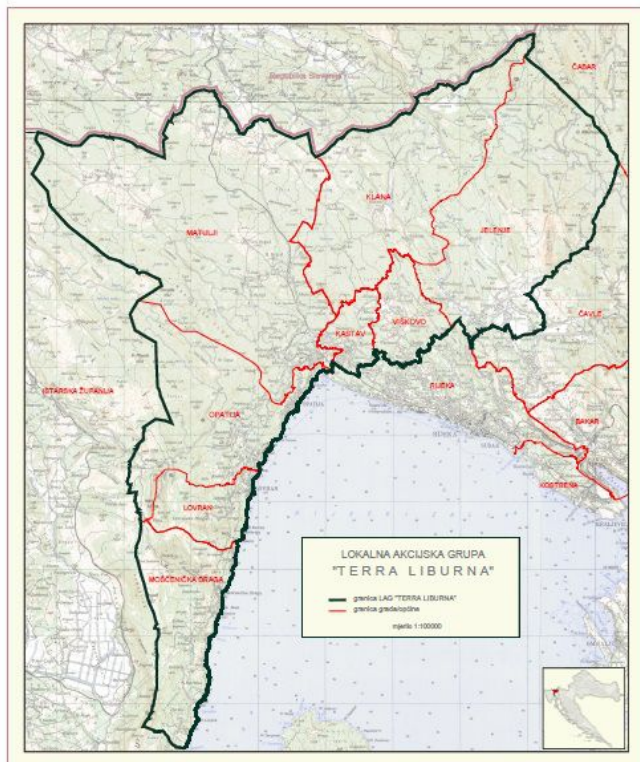
2.1. Opće zemljopisne, prirodne i kulturne značajke područja LAG-a "Terra liburna"

2.1.1. Površina i granice područja LAG-a

Područje koje obuhvaća LAG "Terra liburna" (LAG) smješteno je na zapadnom dijelu Županije te kopnom graniči sa Slovenijom i Istarskom županijom, a unutar Županije s Gradom Čabrom, Općinom Čavle i Gradom Rijekom. Morem graniči s otokom Cresom. Prostire se na **528 km²**, što predstavlja **14,8%** ukupne površine Županije, odnosno **0.6 %** ukupne površine Republike Hrvatske (kopna i teritorijalnog mora). Područje LAG-a obuhvaća točku gdje je Mediteran ušao najdublje u europski kontinent (Uvala Preluka). Područje LAG-a karakterizira izuzetan geostrateški položaj, budući da predstavlja europska vrata, odnosno najkraći pomorski prometni pravac iz zemalja Bliskog i Dalekog Istoka (poveznica obližnja luka Rijeka). Jednako tako, za kopneni promet područje je mjesto spajanja s Pan-europskim

¹ prema NUTS II regiji

koridorima Vb i X. Područje LAG-a nalazi se u blizini urbanih centara kao što su: Rijeka 14 km, Ljubljana 120 km, Zagreb 150 km, Milano 450 km, Beč 500 km i München 600 km. Područje LAG-a je u blizini zračnih luka Rijeke, Pule i Trsta. Time zemljopisni položaj području LAG-a omogućuje veliku komparativnu prednost u odnosu na druga područja Županije i šire.

Najveću površinu unutar LAG-a ima Općina Matulji sa 176 km², a najmanju područje Grada Kastva, 11 km². Južni dio LAG-a, odnosno područje Općine Mošćenička Draga, Općine Lovran i Grada Opatije imaju izlaz na Jadransko more dok zaleđe LAG-a, sjeverni dio, čine Općina Matulji, Općina Jelenje, Općina Klana, Grad Kastav i Općina Viškovo. Na istoku, LAG graniči sa područjem LAG-a Vinodol, dok na zapadu graniči s područjem LAG-ova Istočna Istra, Središnja Istra i Sjeverna Istra. Južni dio LAG-a graniči s područjem LAG-a Kvarnerski otoci, dok sjeverni dio graniči s LAG-om Gorski Kotar i područjem slovenske LAS² Društvo za razvoj podeželja med Snežnikom in Nanosom.

Slika 1 : Grafički prikaz LAG-a "Terra liburna" s granicama (Dodatak 1.)

2.1.2. Osnovne prostorne značajke

Površina područja LAG-a ima udjel od **14,8%** ukupne površine Županije. Stanovništvo LAG-a živi u **82 naselja** u 2 grada i 6 općina. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, LAG broji 60.745 stanovnika ili **20,5 %** od ukupnog broja stanovnika Županije. U odnosu na popis stanovnika iz 2001³, broj stanovnika se povećao i to za **13,5%**. Prosječna gustoća stanovništva za područje LAG-a je **115 st/km²** što je iznad državnog prosjeka od 78,4 st/km², prosjeka Županije od 85,1 st/km² te EU prosjeka od 25-110 st/km². Bilježi se i povećanje broja kućanstva na području LAG-a u razdoblju od 10 godina i to za približno 18% što je dobar pokazatelj kvalitete života na tom prostoru.

Jedinice lokalne samouprave (JLS) koje se nalaze u sastavu LAG-a znatno se razlikuju po površini, broju kućanstva, broju stanovnika i naseljenosti. Tako primjerice, Općina Viškovo ima 9 puta više stanovnika od Općine Mošćenička Draga koja je pak površinom dva puta veća od Općine Viškovo. Grad Kastav s površinom od 11 km² broji najviše stanovnika po km². Važno je naglasiti zajedničke prirodno-geografske, društveno-ekonomske i povijesno-kulturne osobine LAG područja koje upravo daju iznimno velike prednosti za ujednačen razvoj cjelokupnog područja. Pregled ukupnih podataka o površini, broju naselja, broju kućanstva, broju stanovnika te prosječne gustoće stanovništva po JLS-ima te ukupno za LAG i usporedno s podacima Županije daje sljedeći prikaz:

² Slovenski naziv za LAG je Lokalna akcijska skupina

³ Područje LAG-a je tada imalo 53.497 stanovnika (uključujući i Općinu Jelenje koja tada nije bila dio LAG-a)

Tablica 1: Osnovni statistički podaci o LAG-u

JLS	Površina u km ²	Broj naselja	Broj kućanstava		Broj stanovnika		Gustoća stanovništva	
			2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.
Kastav	11	1	2.933	3.773	8.891	10.440	808,27	949,09
Opatija	54	10	4.661	4.732	12.719	11.659	235,54	215,91
Klana	94	5	659	694	1.931	1.975	20,54	21,01
Lovran	21	5	1.463	1.670	3.987	4.101	189,86	195,29
Matulji	176,4	23	3.685	4.175	10.544	11.246	59,77	63,75
Viškovo	18	7	2.896	5.118	8.907	14.445	494,83	802,50
Mošćenička Draga	45	14	595	610	1.641	1.535	36,47	34,11
Jelenje	109	17	1.703	1.938	4.877	5.344	44,74	49,03
LAG	528	82	18.595	22.710	53.497	60.745	101,24	115,0
PGŽ	3.588	510	111.085	117.009	305.505	296.195	85,15	82,55

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2013.

2.1.3. Reljefne i klimatske karakteristike područja LAG-a

Priobalje Županije pa tako i područje LAG-a je većim dijelom građeno vapnencem mezozojske starosti između kojih se izdvajaju dolomitne zone, osobito u sjevernom priobalju Riječkog zaljeva oko Grada Kastva i na Otoku Cresu. Mjestimično su preko mezozojsko-paleogene vapnenačke osnove nataložene nepropusne naslage paleogenog fliša što je uvjetovalo reljefnu izmjenu usporednih vapnenačkih grebena i dolomitnih ili flišnih udolina na području LAG-a. Unutar područja LAG-a fliš se prostire od Općine Klane dalje kroz dolinu Rječine do Vinodola gdje se nalaze najvrednija tla namijenjena poljoprivredi.

Raznolik litološki sastav i geomorfološki procesi, kao i klimatski, hidrološki i antropogeni utjecaji uvjetovali su razvoj različitih tipova tala, koji tvore veliki broj zemljišnih kombinacija. Pedološkim istraživanjima i inventarizacijom registrirano je 58 različitih tipova tla, od kojih se posebno ističu:

- plitka i kamenita tla, osobito u priobalju (tla kamenjara, smeđa tla na vapnencu),
- crvenice u ponikvama i udubljenima terena, i to osobito u nižim predjelima,
- rendzine i planinske crnice u gorskim predjelima,
- rankeri, lesivirana tla, podzoli, distrična smeđa tla u gorskim predjelima s mnogo oborina,
- antropogena rigolana tla i antropogena tla na terasama,
- rijetki tipovi tla (hidromorfna tla, zaslanjena tla, sirozemi itd.).

Na području LAG-a dominiraju smeđa tla, crvenice i litosoli. Podzemnim tokovima iz planinskog zaleđa nastaju brojni izvori vode, od opatijskog preko riječkog sve do vinodolskog primorja, kojima se napajaju vodovodi obalnih gradova i naselja. No, njihova slabija izdašnost nije dovoljna za suvremenu vodoopskrbu, naročito za potrebe turizma.

Na području LAG-a se nalazi Grobničko polje dugo 6 km, široko 4 km, te površine od oko 20 km². Ovaj tipično krški kraj smješten u središtu područja Grobnišćine okruženo sa okolnim planinama koje imaju dinarski smjer pružanja - Obruč (1376 m), Suhi vrh (1280 m), Fratar (1358 m), i Tunina glava (1160 m). Ovi se vrhovi zovu još i Grobničkim Alpama, jer planinarstvo ima dugu tradiciju na ovom području. Uzvisina Hum (395 m) dijeli Grobničko polje na dva dijela: viši istočni (302 m) koji je neplodan i bogat pleistocenskim šljunkom, te niži zapadni (293 m) koji je plodan i naseljen. Zemlja na području Grobnišćine je plodna i

pogodna za obrađivanje, a stijene su vapnenački porozne. Geološku građu ovog područja uglavnom čine jezerski sedimenti vapnenca i dolomita s okolnim padinama.

Područje LAG-a ima pretežito mediteransku klimu uz more, a sub-mediteransku na primorskim padinama s utjecajima planinske klime (bura, kiša i snijeg) tijekom zimskih mjeseci. U mediteranskom području ljeta su vruća, a kišno je razdoblje isprekidano u jeseni, zimi i u proljeće. Godišnji prosjek oborina je 1.250 mm. U višem, submediteranskom klimatskom pojasu temperature su nešto niže, osobito zimi, a količine oborina nešto veće. Također, na višim predjelima zimi se duže zadržava snijeg. Ovim područjem prolaze ciklonalni poremećaji koji donose znatne količine vlage. Međutim, u ljetnom razdoblju granica zapadnog strujanja pomiče se prema sjeveru i nastupa dugotrajnije sušno razdoblje. Pojavljuju se i sekundarni centri cirkulacije prouzročeni nejednolikim zagrijavanjem kopna i mora. Upravo zbog toga područje LAG-a ima promjenjive klimatske značajke s općenito toplijim ljetnim te hladnijim i vlažnijim zimskim razdobljem.

Morski, jadranski dio područja LAG-a pokriva područje Grada Opatije te Općina Lovran i Mošćenička Draga, a karakterizira ga izražena godišnja promjena površinske temperature mora. Prosječna godišnja temperatura je 11°C. More je najhladnije tijekom zime, a površinska temperatura mora je oko 7°C, a rijetko može pasti i niže. U proljeće more postaje sve toplije, pa površinska temperatura raste do 18°C. Ljeti temperature mora dosežu visoke iznose, čak 22 do 25°C.

Cjelokupno područje LAG-a je seizmički aktivno zbog podvlačenja Jadranske ploče pod Dinaride u dubinu, a bliže površini strukturne promjene u obliku navlačenja. Osnovna značajka seizmičke aktivnosti je pojava većeg broja relativno slabijih potresa u seizmički aktivnim razdobljima. Potresi su pretežito lokalni i obično ne zahvaćaju šire područje.

2.1.4. Prirodna baština i Natura 2000

Najvažnija područja LAG-a, a vrijedne prirodne baštine, razvrstana su na zaštićena područja i područja uvrštena u Nacionalnu ekološku mrežu (i mrežu NATURA 2000)⁴, područja lokalnog značenja i nedovoljno poznata područja. Prirodna baština uvrštena u Nacionalnu ekološku mrežu (i u europsku mrežu NATURA 2000) obuhvaća 8 prostorno većih područja i nekoliko desetaka točkastih lokaliteta - kraških jama i spilja te vrulja i podmorskih spilja. Zaštićena prirodna baština na području LAG-a odnosi se na jedan park prirode, jedan značajni krajobraz, jedan spomenik prirode i tri spomenika parkovne arhitekture u ukupnoj površini od 9.578,97 ha.

1. Park prirode Učka - godina proglašenja 1999.; površina: 14.600 ha (od toga se 6420 ha nalazi u Istarskoj županiji); položaj: Park obuhvaća dio masiva Učke i Ćićarije u Istri; prostire se na području Grada Opatije i općina Lovran, Matulji i Mošćenička Draga u Primorsko-goranskoj županiji, te na području općina Kršan, Lanišće i Lupoglav u Istarskoj županiji. U parku prirode Učka nalazi se nekoliko stalno nastanjenih sela (i dosta napuštenih), čiji su stanovnici ostavili traga na prirodi svojega zavičaja te doprinijeli krajobraznoj ljepoti i bioraznolikosti područja. Čak desetak različitih tipova **travnjačkih zajednica** na Učki i Ćićariji, s mnogim rijetkim i ugroženim vrstama, neposredno ovisi o tradicijskim poljoprivrednim djelatnostima, a i šume poznatih **pitomih kestena – maruna**. Toponimi u predjelu bujice Mošćeničke drage (Perun, Trebišća, Petrebišća, Petehova peć) čuvaju spomen na praslavenske korijene. Navedeno omogućava zadržavanje lokalnog stanovništva i njihovo

⁴ Na temelju Zakona o zaštiti prirode, Vlada je Uredbom proglasila Ekološku mrežu Republike Hrvatske, kojom je obuhvaćena sva NATURA 2000 područja u Hrvatskoj.

zadržavanje u Parku te tradicionalno bavljenje stočarstvom i poljoprivredom uz očuvanje predaje tradicijskih znanja.

Visinski profil Parka prirode Učka obuhvaća nadmorsku visinu od 60 -1401 m. Glavni vrhovi Učke su Vojak 1401 m, Suhi vrh 1.333 m i Sisol 835 m, a Ćićarije Planik 1272 m i Brložnik 1093 m. Flora Učke je vrlo značajna, sadrži **endeme** poput učkarskog zvončića (*Campanula tommasiniana*), justinovog zvončića (*Campanula justiniana*), istarskog zvončića (*Campanula istriaca*) i drugih rijetkih biljaka. Od rariteta **faune** treba posebno istaknuti **surog orla** (*Aquila chrysaetos*), **velebitsku guštericu** (*Iberolacerta horvathi*), **crnog daždevnjaka** (*Salamandra atra*), **skakavca** *Saga pedo*, **endemičnog puža** *Medora makarskensis albescens* i dr. Osnovne tipove vegetacije čine **šume**: bukove, crnograbove (*Seslerio-Ostryetum*), bjelograbove (*Quercus-Carpinetum orientalis*), te sađene crnogorične kulture – crni bor (*Pinus nigra*) i smreka (*Picea abies*). Neobično je raznolika i bogata **vegetacija travnjaka**, te endemična vegetacija stijena i točila. Posebne zanimljivosti Parka su kula-vidikovac na vrhu Učke – Vojaku, poučne staze, **geomorfološki rezervat Vela draga** (u «istarskom» dijelu parka), kanjon bujice Banine, u manjem dijelu šume maruna i drugo. Parkom upravlja Javna ustanova Park prirode „Učka“.

2. Rječina - uvrštena u NATURU 2000⁵ 2013. radi očuvanja endemske životinjske vrste bjelonogi rak (*Austropotamobius pallipes*) i karbonatnih stijena hazmofitske vegetacije. Najvažnija je rijeka grobničkog kraja, čija je dužina 18,3 km dok je širina od 9 do 16 m. Rječina predstavlja tipično kršku rijeku s jakim vrelom pod impozantnom stijenom, duboko usječenim kanjonom, te mnogobrojnim brzicama i slapovima. Dolina Rječine predstavlja specifičan biotip vezan uz flišnu podlogu (vodonepropusna nekarbonatna flišna distrična smeđa tla) pa je stoga ovo područje bogato izvorima, a odlikuje sa svježinom i specifičnom mikro klimom u krškom okruženju. Dolina se pruža od Ilirske Bistrice (Slovenija) preko uvale Dletvo, pa sve do Bakarskog zaljeva. Dolinom Rječine prodiere kontinentalni utjecaj prema moru preko bukovih i kitnjakovih šuma, dok s druge strane od mora dolinom prodiru mediteranski utjecaji (šuma bjelograbića s lovorom i pojedinačna crnika) te na tom prostoru kontinentalni utjecaj uvelike nadmašuje mediteranski. Pritoke rijeke Rječine predstavljaju sljedeće rijeke ponornice: Sušica - najveći lijevi pritok, Ričunica, Lužac, Zahumčica, Zala - desni pritok Sušice, Golubinka. Na Grobničkom polju, pokraj mjesta Majer se do 1941.g. nalazilo jezero kojeg su zatrpali Talijani, a 1968.g. je na Rječini izgrađeno umjetno jezero Valići.

Prijedlog mreže NATURA 2000 u Republici Hrvatskoj priređen je temeljem znanstvenih podataka i stručnih procjena o važnosti pojedinih područja za vrste i staništa ugrožene na europskoj razini, sukladno kriterijima zadanim Direktivom o pticama i Direktivom o staništima. Sljedeća tablica daje pregled područja važna za zajednicu (SCI) kao i područja posebne zaštite (SPA) na području LAG-a "Terra liburna". **Karta NATURE 2000 nalazi se u Dodatku 3, dok je popis ostale zaštićene prirodne baštine u dodatku 4.**

Tablica 2: Površine prijedloga Natura 2000 za područje LAG-a "Terra liburna"

Naziv LAG-a	Površina (ha)	Površina SCI	Udio SCI (%)	Površina SPA (ha)	Udio SPA (%)	Ukupna površina N2K (ha)	Ukupni udio N2K (%)
"Terra liburna"	43.323,01	13.692,20	31,37	13.641,24	31,49	13.641,46	31,49

Izvor: Državni zavod za zaštitu prirode, 2013.

⁵ Temeljem Uredbe o ekološkoj mjeri (NN 124/13) kao lokalitet HR 2000658-Rječina

Nedovoljno poznata i slabije istraжена prirodna baština nalazi se u velikom dijelu na području Općine Matulji, nekih dijelova Općine Klana te dijelova Općine Viškovo. U ovoj skupini su prisutni neki vrijedni i rijetki tipovi travnjaka, novi ili nedovoljno poznati krški objekti, specifični tipovi šuma povezani s kraškim reljefom, kao eventualno i rjeđi tipovi vegetacije te hidrografije na flišu (Pasjak-Brce, Dlitvo kod Klane i dr.). U šumama i uz naselja postoji i velik broj vrijednih, starih stabala koja je tek potrebno evidentirati. Liburnija i kastavski kras posjeduju vrlo zanimljive autohtone sorte kulturnog bilja – poput lovranskog maruna, lovranske trešnje, brgujskog kapuza ili vinove loze jarbola i belica što je sve potrebno bolje istražiti i valorizirati te je potrebno obaviti dodatna istraživanja prirodne baštine.

2.1.5. Kulturno povijesna i tradicijska baština

Povijest najvećeg dijela područja LAG-a, poznato je pod nazivom Kastavština, a postojanje prapovijesne gradine na mjestu današnjega Kastva datira iz 11. stoljeća prije Krista gdje su pronađeni predmeti iz mlađeg kamenog doba, rimski novac i žarni grobovi te kasnolatelnska nekropola iz razdoblja od 6. do početka 2. stoljeća prije Krista. Brojni vrhovi na Liburniji su bili nastanjeni još u brončano i željezno doba te su i danas dosta dobro sačuvane gradine pod nabujalom vegetacijom.

Na području LAG-a u prapovijesnom razdoblju živjeli su Liburni, jedno od ilirskih plemena, te se zato ovaj kraj naziva Liburnijom. U to doba u jednom dijelu područja prolazio je liburnijski limes, Claustra Alpium Iuliarum, sustav utvrda, prepreka i komunikacija između Julijskih Alpa i Jadranskog mora, koji je sagrađen u kasnoantičko doba zbog zaštite prilaza sjevernoj Italiji iz Panonske nizine, odakle su tijekom seoba od 3. do 7. stoljeća nadirali mnogi narodi. Taj je sklop počeo graditi Car Galijen i to kao niz vojnih objekata raspoređenih u dužini i dubini, koji su u sustav utvrda povezani u 4. stoljeću. Na području Klane i Jelenja očuvani su dijelovi zida. U 7. stoljeću Liburniju naseljavaju Hrvati. Sto godina kasnije Liburnija postaje dijelom Hrvatske države, koja dostiže vrhunac svoje moći za vrijeme kralja Tomislava (910.-930.) i Petra IV. Krešimira (1058.-1074.), a protezala se uz morsku obalu od rijeke Cetine u Dalmaciji sve do rijeke Raše u Istri. Nakon propasti hrvatske države, na početku 12. stoljeća, Liburnija postaje dio njemačkog carstva.

U ranom srednjem vijeku **Klana** je imala obrambeno značenje, pa se naselje oblikovalo oko srednjovjekovne kule. Prvi se put spominje 1273. godine, kada pripada Puljskoj biskupiji. Iz 1439. godine postoji zapis na župnoj crkvi sv. Jerolima, pisan glagoljicom, koji dokazuje uporabu tog pisma i na ovom području. Tada se naselje razvija kao trgovište. Postoji prijepis razvoda iz svibnja 1541. godine na latinskom jeziku, kojim su se, radi neprestanih prijevora, pokušale utvrditi granice između područja Kastva i Bujnja. Mjesto **Matulji**, javlja se u pisanim povijesnim izvorima sredinom 17. stoljeća, a prethodi mu skup obiteljskog imena Matulja, izvorno Matuglia. Množina obitelji Matulja dala je malom zaseoku podno lokaliteta Frlanije ime Matulje koje je već početkom 19. stoljeća u službene dokumente uknjiženo u današnjem obliku – Matulji. **Kastav** je bio izuzetno važno upravno, ekonomsko i kulturno središte čitave Istre i Primorja. Kastvom nikada nije uistinu vladala tuđinska ruka, pa u 17. stoljeću postaje posjed Isusovaca, za čije je vladavine započeta gradnja Crkvine, izvorno Crkve sv. Marije, impozantno, no, nikada dovršeno najveće sakralno zdanje na ovome području. U 18. stoljeću kastavska je gospostija pripala državnoj komori, a zatim i pod francusku vlast. Cijelo je područje 1814. godine postalo dijelom riječkog okružja, a nešto kasnije, čitavo ilirsko Primorje zajedno s Kastvom pripalo u istarsko okružje sa sjedištem u Pazinu. **Viškovo** ili njegov najveći dio - Halubje, kraj je pastirske tradicije, o čemu svjedoči sam naziv koji potječe od riječi halupa - pastirska koliba. U srednjem vijeku cijelo je područje pripadalo Kastavskoj komuni, čiji je povijesni tijek obilježen vladavinom feudalnih gospodara

Devinaca, Walseeovaca potom i Habsburgovaca te starim zakonom "Zakon Grada Castua od letta 1400." U 16. stoljeću kroz današnje Viškovo prolazila je prometnica koja je spajala Rijeku i Ljubljanu. Naselje Viškovo nastalo je prema procjeni povjesničara u 18. stoljeću, po selu sv. Matej, sagrađeno na malenom brežuljku "Viškov breg". Samostalna upravna Općina **Jelenje** nastaje 1895. godine kao dio jedinstvene uprave Općine Grobnik (Jelenje Dolnje, Grobnik i Cernik-Čavle). Pretpostavka je da je Jelenje dobilo ime po predjelu gdje se okupljalo na pašu mnogo jelena ili po Jelenskom polju prije 13. stoljeća (prema mnogim pronađenim tatarskim, rimskim ili japodskim grobovima).

Ribarsko i pomorsko naselje **Opatija** razvilo se oko benediktinske Opatije Sv. Jakova, koja se prvi put spominje 1453. godine. Riječki patricij Iginio Scarpa, otkrio je čari Opatije te je sagradio 1844. godine svoj ljetnikovac koji je nazvao Villa Angiolina čime je započeo razvoj turizma. **Lovran** je zbog geografskog položaja 1527. godine, uz dopuštenje Ferdinanda Habsburškog, postao prvo pomorsko uporište Petra Kružića i njegovih Uskoka. U to vrijeme javlja se posebna mjerna jedinica za tekućinu "lovranski barel" koja sadrži 48 bokala ili 76,9 litara, a vino, marun i trešnje iz lovranščine postaju sve traženiji proizvodi. Područje **Mošćenica** bila je samostalna komuna u posjedu Kastavske gospoštije od 1374. godine (u oporuci pisanoj na njemačkom jeziku grofa Ugona iz Duina, ali i u glagoljskom pisanom dokumentu iz 1395. godine, kojim su se određivale granice između Mošćenica i Košljaka). Vlasnici Mošćenica su bili puljski biskupi, grofovi iz Duina te grofovi Walsee koji u drugoj polovici XV. stoljeća ustupaju svoj posjed caru Fridrihu III Habsburškom. Mošćenice su 1637. godine dobile gradski statut. Javne isprave, urbari, notarski zapisi, statuti od 14. do 17. stoljeća pisani su hrvatskim jezikom - glagoljicom, koja je na istarsko - kvarnerskom području doživjela najveću primjenu i procvat.

Za područje Liburnije počinje period moderne uprave s dolaskom Napoleona na početku 18. stoljeća, a povijesna 1848. godina bila je prijelomna u konačnom razrješavanju feudalnih odnosa. S gospodarskim razvojem Austro-Ugarske monarhije, posebno nakon dovršetka izgradnje južnih željeznica i boljim prometnim povezivanjem s Opatijom i Rijekom započinje razvoj turizma u Opatiji najprije, a potom u Lovranu. Prvi hotel 'Kvarner' izgrađen je 1884. godine u Opatiji, a među prvim gostima bio je kralj Saske Friedrich II August. Zahvaljujući blagoj klimi i velikom broju sunčanih dana tokom čitave godine Opatija i Lovran postaju lječilište, zimovalište i odmaralište uglednih osoba i obitelji iz Habsburške monarhije. Osim njih, boravili su mnogi književnici, filozofi, pisci, pjesnici i glazbenici svjetskog glasa. Početkom studenog 1918. talijanska je vojska zauzela Opatiju i Volosko, a nakon uspostave željezničkog prometa na pruzi Pivka-Matulji započelo je njezino osvajanje Kastavštine kao i Rijeke, Sušaka i Grobnika. Između dva svjetska rata na ovim prostorima Rapallskim je ugovorom 1920. godine teritorij kastavske općine podijeljen između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Riječke države i Kraljevine Italije. Nakon drugog svjetskog rata sadašnje područje LAG-a postaje sastavni dio bivše Jugoslavije, a od 1991. godine Republike Hrvatske.

Ukupan broj zaštićene kulturne baštine iz Liste zaštićenih kulturnih dobara Republike Hrvatske za nepokretna kulturna dobra, pokretna kulturna dobra i nematerijalna kulturna dobra za područje LAG-a prikazuje se u slijedećoj tablici, a detaljnije je opisano u Dodatku 5.:

Tablica 3: Zaštićena kulturna baština na području LAG-a "Terra liburna"

Vrsta	NEPOKRETNOST		POKRETNOST			NEMATERIJALNO
Kulturno dobro	Pojedinačno	Kulturno-povijesna cjelina	Pojedinačno	Zbirka	Muzejska građa	Tradicija
LAG - UKUPNO	34	18	8	6	1	1

Izvor: Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture, 2016.

Čitav prostor LAG-a premrežen je tisućama kilometara **suhozidne stočarske i poljoprivredne infrastrukture** koji se sastoji od podzida za poljoprivredne terase i puteve, pastirskih skloništa, lokava, gumna i gromača. Čitava infrastruktura nije vezana vapnenom žbukom i propada zbog utjecaja vremenskih agenata kiše i vjetra te rasta vegetacije. Suhozidi su ugroženi antropogeni i ekološki krajobraz i kulturna i etnološka baština koji je potrebno obnoviti i valorizirati u cilju bavljenja tradicionalnom i inovativnom poljoprivredom i održivim ruralnim turizmom.

2.2. Kvaliteta života i stanje infrastrukture

Dobra **komunalna infrastruktura** preduvjet je razvoja određenog područja, temelj urbanog življenja te pokazatelj kvalitete života na tom području. Način obavljanja komunalnih djelatnosti prepušten je samoupravnom djelokrugu jedinica lokalne samouprave koje ga na taj način prilagođavaju svojim specifičnostima i potrebama stanovništva i gospodarstva. Razvijena komunalna i poslovna infrastruktura postavlja se kao temelj pri strateškom planiranju razvojnih projekata u domeni gospodarstva, poduzetništva, poljoprivrede, kulture, zdravlja, upravljanja okolišem, te kao takva izravno uvjetuje razvoju ruralnog područja.

2.2.1. Vodoopskrba, odvodnja i pročišćavanje otpadnih voda

Područje LAG-a pokriveno je javnom vodoopskrbnom mrežom s priključenih 99% svih subjekata, kućanstava i gospodarstva. Velikim ulaganjima JLS-a posljednjih nekoliko godina priključena su i mjesta u zaleđu područja LAG-a. Međutim, još postoje određena područja koja je potrebno spojiti na vodoopskrbnu mrežu. Također, postoji potreba i za izgradnjom novih vodovodnih ogranaka, posebice u Općini Viškovo i Općini Matulji, u zamjenu za postojeće ogranke koje su mještani sami izvodili, a zbog starosti, nekvalitetne ugradnje i pojačanog prometa počeli pucati. U tom segmentu nužna je kompletna rekonstrukcija sustava. Opskrba vodom za veći dio LAG područja omogućena je iz izvora Rječine (izvorišta Zvir 1, Zvir 2, Martinšćica, Perilo, kaptirani izvor Dobra i Dobrica) i izvora na Učki (Mala Učka, Vela Učka, Tunel Učka, izvorišta Rečina i Sredić) te dio iz vodospreme Starod, budući se još uvijek nekolicina naselja opskrbljuju vodom iz Republike Slovenije.

Zaštita voda kao jedna od osnovnih zadaća djelatnosti odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda spada među najznačajnije zadaće zaštite okoliša, posebice s obzirom na sveprisutan kraški teren i brojne ponornice. Izgradnja javne odvodnje otpadnih voda (sanitarne i oborinske) nije pratila razvoj vodovoda što je za posljedicu imalo to što mnoga područja, posebno u zaleđu područja LAG-a nisu spojena na sustav odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda (Mošćenička Draga, Lovran, Matulji, Klana, Jelenje). Uzimajući u obzir da je konfiguracija terena na čitavom području zahtjevnija, izgrađeno je niz lokalnih crpnih stanica precrpljivanja otpadne vode u gravitacijske kolektore. Mnogobrojna tijela državne uprave i druga javna tijela te JLS i njihova komunalna poduzeća zajedničkim projektima, nastoje zaštititi vode. U tu svrhu, posljednjih se nekoliko godina počelo sa izgradnjom sustava sanitarne odvodnje u okviru Projekta Jadran-zaštita od onečišćenja voda u priobalnom području pa su tako izgrađeni glavni **kolektori** od Voloskog do centra Matulja, zatim do početka Jušića prema Kastvu i dalje u pravcu Rijeke. Sva ostala odvodnja završava preko opatijskog sustava na uređaju za pročišćavanje otpadnih voda u Ičićima. Prostornim planovima nekih JLS definirane su izgradnje cjelovitih sustava odvodnje otpadnih voda, neki s posebnim sustavom sanitarnih otpadnih voda i posebnim sustavom oborinskih otpadnih voda i izgradnja razdjelnih sustava odvodnje.

Oborinske vode Liburnijske obale i zaleđa se preko bujičnih vodotoka odvođe u obalno more ili slobodno irigiraju u tlo (šire zaleđe) bez prethodnog pročišćavanja.

Uvidom u prostornu dokumentaciju, a koja se odnosi na planirane zahvate vezane za odvodnju i pročišćavanje otpadnih voda, može se zaključiti da je nužno sanirati sadašnje stanje odvodnje otpadnih voda kao jednu od mjera zaštite voda od onečišćenja, te je za istaknuti potrebu za širenjem mreže odvodnje na čitavom području LAG-a.

2.2.2. Gospodarenje otpadom

Na području LAG-a nalazi se **Županijski centar za gospodarenje otpadom Marišćina** (ŽCGO), središnji dio integralnog sustava gospodarenja otpadom u Županiji. Uz centar, sustav će obuhvaćati postrojenje za mehaničko-biološku obradu nesortiranog komunalnog otpada i pretovarne stanice na Cresu, Krku i Rabu te u Novom Vinodolskom i Delnicama. Komunalni otpad u gradovima i općinama Županije sakupljaju komunalna društva i odlažu na odlagališta komunalnog otpada. Na području LAG-a ima **2 odlagališta komunalnog otpada**: Viševac koji je u potpunosti saniran i Osojnica. Navedenim se aktivnostima doprinosi **smanjenju utjecaja na okoliš** što je važno pitanje zaštite okoliša za sve JLS gdje **otpad postaje strateški resurs** od kojeg se dobivaju određene količine **energije**. Finalni proizvod po prikupljenom i prethodno obrađenom komunalnom otpadu u ŽCGO-u je biostabilat (otprilike trećina ukupnog otpada) koji se trajno odlaže u prostor biorektorskog odlagališta. Njegovim se vlaženjem proizvodi odlagališni plin, a kontroliranom ekstrakcijom on će se isto tako koristiti za proizvodnju električne struje. Drugi važan proizvod je gorivo iz otpada koje će se u budućnosti koristiti kao alternativno gorivo u cementarama. Novi odlagališni prostor poseban je po zaštiti dna odlagališta zbog sprječavanja onečišćenja podzemlja te po gornjem brtvenom sloju koji sprječava emisiju odlagališnog plina u zrak i služi kao podloga za rekultivaciju autohtonim kulturama. U tom smislu ovaj cjelovit sustav gospodarenja otpadom omogućuje saniranje ili zatvaranje postojećih odlagališta, saniranje preostalih 'crnih točaka' i lokacija u okolišu s visoko opterećenim otpadom te povećanje svijesti stanovništva o materijalnim i energetskim svojstvima pojedinih vrsta otpada.

Poticanjem kompostiranja u vlastitom prostoru (za što se procjenjuje da na razini Županije čak 32% korisnika ima uvjete i može usvojiti nove prakse), saniranjem "divljih odlagališta", odvozom u reciklažna dvorišta, te primjenom modernih praksi razvrstavanja i uporabe, moguće je doći do zadovoljavajućih rezultata u gospodarenju otpadom.

2.2.3. Zaštita okoliša

Prema podacima Nastavnog zavoda za javno zdravstvo u Rijeci, na području LAG-a, prema prikupljenim uzorcima **vode za piće** iz vodoopskrbnog sustava opatijskog područja (Tunel Učka, Vela Učka, Mala Učka, Rečina i Sredić) i riječkog područja (Zvir 1, Zvir 2) te fizikalno-kemijskim pokazateljima, može se ustanoviti da je zdravstvena kakvoća vode za piće ispravna. Učestalost uzimanja uzoraka vode za piće iznosi 22 mjesečno odnosno 264 puta godišnje.

Kakvoća zraka iz mjernih postaja Opatija-Gorovo, Viškovo-Marišćina te Viškovo-Viševac pokazala je ispod granične vrijednosti zraka što znači da ne postoji ili je najmanji mogući rizik od štetnih učinaka na ljudsko zdravlje i/ili okoliš u cjelini.

Ocjena **kakvoće mora** za kupanje na plažama promatrana je kroz prikupljenih 34 uzoraka na području Općine Lovran, Grada Opatije i Općine Mošćenička Draga. Analiza prikupljenih podataka pokazala je izvrsnu kakvoću mora na 33 uzoraka dok je 1 uzorak sa kupališta u Gradu Opatiji ocijenjen zadovoljavajućim.

Prema mjernoj postaji Rijeka, koncentracija peludi u zraku je niska.

U okviru koncepta održivog razvoja, potrebno je usmjeriti aktivnosti na smanjenje negativnih utjecaja na okoliš te održavanje i poboljšanje kvalitete okoliša u cjelini.

2.2.4. Javni prigradski promet

Na području LAG-a ima 18 prigradskih linija za prijevoz putnika u javnom prijevozu koje linijama povezuju gotovo 60% naselja unutar područja LAG-a i županijski centar Rijeku. Javni prijevoz u cestovnom prometu obavlja tvrtka "Autotrolej" iz Rijeke sa dvije grupe prigradskih linija, iz terminala Rijeka i terminala Opatija. Javni prigradski promet ima malu frekvenciju. Nešto su bolje organizirane jedino linije sa vezama prema Rijeci. Nedostatak čini horizontalna povezanost između više općina, dok je okomita povezanost dobro zastupljena prigradskim linijama. Ipak, sukladno navedenim potrebama, od rujna 2013. godine otvorena je nova direktna linija za javni prigradski promet na relaciji Marinići-Kastav-Opatija-Ika, dok je 2015. godine otvorena linija Opatija-Kosovo-Pobri-Zatka-Zagrad-Veprinac.

2.2.5. Prometna infrastruktura

Geografski položaj LAG-a od izuzetnog je značaja kada se promatra njegova prometna povezanost s manjim i većim središtima u Europi. Dva su primarna međunarodna pravca na području Županije koji integriraju hrvatske prostore u europski prometni i gospodarski sustav, a to su Paneuropski koridor Vb koji povezuje Rijeku i Zagreb iz pravca Barcelone do Kijeva te koridor X koji povezuje sjeverni dio Europe, Rijeku i Zagreb sve do Istambula. Jadranski obalni pravac, koji prolazi područjem LAG-a, i povezuje alpsko područje s Jadranom i dalje prema Crnoj Gori, Albaniji i Grčkoj. Oba pravca prolaze kroz područje LAG-a.

Cestovna mreža na području LAG-a ima zadovoljavajuću gustoću, ali loše tehničke elemente i nedostatne propusne moći, posebno na područjima gradova uz obalu. U posljednjih dvadeset godina izgrađeno je 26 km autocesta i polu-autocesta.

Područje LAG-a **cestovnim prometom** povezano je:

- Jadranskom **autocestom** (A7) sa Gradom Rijekom, a koja se spaja na autocestu Zagreb-Split-Dubrovnik (A1)
- autocestu Bosiljevo-Rijeka (A6)
- autocestom A8 koja povezuje područje LAG-a sa Istarskom županijom, a koja se također nastavlja na autocestu A7.

Unutar samog područja LAG-a, potrebno je istaknuti da se cestovno prometovanje vrši putem županijskih i državnih cesta. Istočnom obalom Istre, područje općine Lovran i Mošćenička Draga te grad Opatija povezani su sa ostalim područjem LAG-a državnom cestom D99. U manjem broju zastupljene su lokalne ceste što upućuje na potrebu boljeg lokalnog prometnog povezivanja unutar područja LAG-a kako je to već navedeno u točki komunalne infrastrukture i prigradskog prijevoza.

Što se **pomorskog prometa** tiče za područje LAG-a važne su **luke**, od županijskog značaja, **otvorene za javni promet**, Mošćenička Draga, Lovran i Opatija. Sidrište za prihvrat putničkih brodova za kružna putovanja u međunarodnom prometu je sidrište luke Opatija.

No, kako je najznačajnija luka u RH, Rijeka, u neposrednoj blizini područja LAG-a, odličan položaj prema ciljanim tržištima, naglašava njenu međunarodnu i ekonomsku važnost budući se razvija intermodalni prijevoz koji koristi prometne pravce na ovom području te mogućnost razvoja logističkog centra u Matuljima. Tome dodatno doprinosi činjenica da riječka luka ima prednosti u odnosu na sjeverne europske luke, Rotterdam i Hamburg, u kraćem putovanju

brodova čime roba stiže na europska tržišta uz manje troškove prijevoza iz luka Dalekog Istoka.

Područje LAG-a nalazi se u **blizini međunarodnih zračnih luka**, a najbliža je Zračna luka Rijeka na otoku Krku, udaljenom od sjedišta LAG-a svega 35 km. Ostale obližnje zračne luke su Trst na 80 km, Pula na 100 km, Ljubljana na 120 km i Zagreb na 160 km udaljenosti od područja LAG-a.

Na području LAG-a prolazi magistralna **željeznička jednokolosiječna pruga** Rijeka – Šapjane – Ilirska Bistrica u Republici Sloveniji (I. reda). Ovom prugom ostvaruje se željeznička veza za Ljubljano i Trst čime su Matulji povezani na europsku željezničku mrežu i dalje na Austriju i Njemačku, a preko Rijeke i Zagreba na državne i druge pravce prema Mađarskoj i ostalim zemljama Centralne i Istočne Europe. Pruga je građena krajem 19. stoljeća, a svojevremeno je imala znatnog utjecaja na razvoj i prostorne transformacije ovog kraja. Kolodvor u Matuljima bio je u funkciji šireg područja, posebno Opatije. Funkcija i opseg željezničkog prometa je u stalnom opadanju, posebno putničkog prometa. Željeznički kolodvori su u Matuljima, Jurdanima i Šapjanama, a stajališta još u Peranima, Rukavcu i Brgudu (izdvojeno od naselja). U Šapjanama je međunarodni granični željeznički prijelaz.

2.2.6. Komunikacijska infrastruktura

Na području LAG-a djeluje **13 poštanskih ureda** sa vlastitim poštanskim brojem, a koji pružaju različite financijske i poštanske usluge žiteljima jedinica lokalne samouprave.

Razvoj telekomunikacijske infrastrukture na području LAG-a pratio je dinamiku urbanističkog razvoja navedenog područja. Sve općine i gradovi područja LAG-a imaju dobro razvijenu telekomunikacijsku mrežu; područne centrale i dostatno telefonskih priključaka s mogućnošću proširenja. Telekomunikacijsku infrastrukturu prati kontinuirano povećanje kako instaliranih priključaka i gustoće telefonskih priključaka, tako i proširenje asortimana telekomunikacijskih usluga. Jednako tako, javlja se potreba za izgradnjom i dodatnim proširenjem distribucijske kanalizacijske mreže (DTK).

U segmentu mobilne telefonije, pokrivenost mobilnom telekomunikacijskom mrežom na području LAG-a je zadovoljavajuća, iako pojedina dislocirana naselja područja Klane i zaleđa Opatije imaju slabiju pokrivenost. Podizanje razine pružanja usluga riješiti se može proširenjem kapaciteta postojećih koncesionara i eventualnim novim davateljima usluga, a izgradnja novih optičkih vodova predviđena je provedbom projekta e-Županija.

RR odašiljač Učka je važan za rad pošte, javne telekomunikacije te sustava radara, radio i TV, sustava veza Radio i TV.

2.2.7. Energetika

Najznačajniji oblici energetske potrošnje na području LAG-a su tekuća goriva, električna energija, kruta goriva i plin. Elektro energetski sustav u Županiji se opskrbljuje iz vlastitih izvora, a manjak iz susjednih područja. No, nema značajnijih industrijskih potrošača, a vrlo je nisko sudjelovanje plina. Područje LAG-a napaja se električnom energijom iz objekata od županijske važnosti: Transformacijska stanica Matulji 110/10(20) kV i Lovran 110/10(20) kV; distribucijski dalekovod 2x220kV, Matulji-Ilirska Bistrica, Matulji-Lovran, Lovran-TE Plomin. Također, transformacijska stanica Mavri 35/10(20). Trafostanice su različitog tipa i izvedbe (stupne, seosko-zidane, gradske-zidane, montažno-betonske, ugradbene u objektu), a

svojom lokacijom i kapacitetom zadovoljavaju potrebe današnjeg konzuma. Potrebno je istaknuti da obzirom na porast opterećenja postojećih potrošača i stambenu izgradnju niskonaponska mreža se stalno širi i nadograđuje. Na području LAG-a nisu dovoljno iskorištene mogućnosti uporabe niskotemperaturne otpadne topline iz industrijskih energetskih procesa te obnovljivih prirodnih energetskih izvora: sunčeve energije, biomase, mali vodotoci i energije vjetra.

Sukladno konceptu plinifikacije Županije prirodnim plinom, predviđena je izgradnja nove opskrbe plinske mreže na području Liburnije, a opskrba plinom predviđena je priključenjem na transportno-distributivni plinovod prirodnog plina Viškovo - Matulji iz Mjerno-redukcijske stanice Rijeka - Zapad.

2.2.8. Poslovna infrastruktura

Razvoju poslovne infrastrukture na području LAG-a doprinijela je poduzetnička tradicija i veliki broj poduzetnika kastavštine pa su tako u funkciji 10 poslovnih zona na području pet jedinica lokalne samouprave: Kastav, Viškovo, Matulji, Klana i Jelenju. Mogućnosti **za daljnji razvoj** još 5 poslovnih zona koje su u raznim fazama pripremljenosti u pogledu projektne dokumentacije i potrebnih dozvola za gradnju. Sljedeća tablica pokazuje poslovne zone u funkciji s pripadajućim površinama s brojem tvrtki i brojem zaposlenih te budućih poslovnih zona.

Tablica 4: Poduzetničke zone koje su u funkciji 2016.godine

JLS	Naziv poduzetničke zone u funkciji	Površina prema poslovnom planu (ha)	Broj poduzetnika	Broj zaposlenih	Mogućnosti za daljnji razvoj poslovnih zona
Grad Kastav	RZ ŽEGOTI	12,5	15	247	RZ Žegoti na 3 ha
Općina Viškovo	RZ 5 RZ 7	30,6	52	471	RZ Marišćina od 7 ha
Općina Matulji	R1 Matulji PZ Rupa K11 R2 Matulji PZ Jušići K3 PZ Mučići PZ Jurdani	37,54	53	772	- Intermodalni centar Miklavija na 158,5 ha - PZ Permani K12 na 2,56 ha - slobodne površine od 47,61 ha u ostalim PZ
Općina Klana	DI Klana	18	1	400	RZ Pod klanac na 2,75 ha
Općina Jelenje	PZ Astra	5	2	16	/
LAG	10 zona	103,64	123	1906	

Izvor: Obrada podataka autora iz Analize poslovnih zona u PGŽ, 2015., RRA PORIN

2.2.9. Društvena infrastruktura

Na području LAG-a ima ukupno 16 obrazovnih institucija od čega je 8 osnovnih, 6 srednjih i jedna visokoobrazovna institucija. Ustanova za predškolski odgoj ima 15.

U Opatiji djeluje Fakultet za menadžment u turizmu i hotelijerstvu pri Sveučilištu u Rijeci. Ima šest srednjih škola: gimnazija, ugostiteljska škola, hotelijersko-turistička škola, obrtnička škola te dvije glazbene škole. Na ostalim područjima LAG-a djeluju osnovne škole i dječji vrtići (predškolski odgoj). Područje LAG-a ima dobro razvijenu mrežu obrazovnih i predškolskih ustanova. Uskoro kreće izgradnja dječjeg vrtića u Mošćeničkoj Dragi. Postoji

potreba za izgradnjom novih ili proširenjem starih dječjih vrtića u cilju povećanja kapaciteta istih. Tako Općina Viškovo izrađuje projektnu dokumentaciju za izgradnju nove zgrade jaslica za povećanjem kapaciteta dječjeg vrtića. Isto je i za novu zgradu osnovne škole radi nedostatnog kapaciteta osnovnoškolskog obrazovanja.

Potrebno je istaknuti važnost predškolskih i obrazovnih institucija i ustanova koje su bitan faktor za osiguranje odgovarajuće obrazovne strukture stanovnika kako bi za razvojne potrebe područja LAG-a stvorili kvalitetnu radnu snagu s potrebnim vještinama i znanjima nužnim za osiguranje konkurentnosti ruralnog područja.

Kulturna infrastruktura na području LAG-a je zadovoljavajuća. Svako mjesto ima knjižnicu ili čitaonicu, te jedan od kulturnih sadržaja pa tako postoji jedan muzej i muzejska zbirka, 3 etno zbirke, 8 galerija te dvije ustanove: Festival Opatija i Ivan Matetić Ronjgov u Viškovo. U većini knjižnica postoje multimedijalne dvorane. Ističe se da se u svim mjestima područja LAG-a održavaju tijekom cijele godine razne manifestacije: kulturne, tradicionalne, vjerske i eno-gastronomске koje zadovoljavaju na drugačiji način kulturne potrebe stanovništva i gostiju. Značajna kulturna događanja ne samo na lokalnoj razini su 'Kastavsko kulturno leto', Liburnia film festival i drugi. Ostale kulturne potrebe (kazalište, kina, muzeji, izložbe i dr.) stanovništvo s područja LAG zadovoljava u obližnjoj Rijeci.

Na području LAG-a djeluju ustanove zdravstva i to primarne zaštite, privatnih ordinacija i poliklinika te socijalne skrbi koje se odnose na domove za starije osobe u Volosku, Doma za djecu Lovran, Thalassotherapia⁶ u Opatiji koja predstavlja sponu organiziranog zdravstvenog turizma i zdravstvene djelatnosti, zatim specijalističke ordinacije i privatne poliklinike (pedijatrija, ginekologija, ortopedija itd.).

U općini Jelenje je Psihijatrijska bolnica Lopača čiji je osnivač Grad Rijeka, dok je u Lovranu poznata Klinika za ortopediju.

Na području LAG-a djeluje jedina Hitna medicinska pomoć u Opatiji koja djeluje u sklopu Zavoda za hitnu medicinu Primorsko-goranske županije, a zvan područja LAG-a djeluje Zavod za hitnu medicinu Rijeka, a pregled društvene i zdravstvene infrastrukture na području LAG-a prikazuje sljedeća tablica, te detaljnije Dodatak 6.

Tablica 5: Društvena i zdravstvena infrastruktura

Ustanove	Predškolski odgoj		Osnovne škole		Srednje škole		Fakulteti		Zdravstvo					
	Broj ustanova	Broj djece	Broj ustanova	Broj djece	Broj ustanova	Broj djece	Broj ustanova	Broj studenata	Bolnica	Opća/turistička ambulanta	Stomatološka ordinacija	Ljekarna	Dom zdravlja	Poliklinike
LAG	15	1983	8	3545	6	1508	1	3156	3	17	50	13	8	7

Izvor: Ministarstvo znanosti obrazovanja i sporta, Ministarstvo zdravlja, 2015.

Zbirni pregled kulturnih, socijalnih i sportsko-rekreativnih sadržaja na području LAG-a pokazuje sljedeća tablica te je vidljivo da se većina institucija društvenih djelatnosti razvija u okviru urbane sredine pojedine jedinice lokalne samouprave. Također je vidljivo kako su najzastupljeniji kulturni sadržaji muzeji, galerije i zbirke te knjižnice ili čitaonice i to u svim jedinicama lokalne samouprave područja LAG-a. Domovi za odrasle osobe smješteni su u svim jedinicama lokalne samouprave na području LAG-a osim u Klani i Mošćeničkoj Dragi. Sportsko-rekreativni sadržaji su dobro zastupljeni na cijelom području LAG-a kako na javnim površinama ili pri osnovnim školama tako i u sklopu turističkih sadržaja.

⁶ Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju bolesti srca, pluća i reumatizma

Tablica 6: Zastupljenost kulturnih, socijalnih i sportsko-rekreacijskih sadržaja na području LAG-a

JLS	Kultura			Socijala		Sport			
	Usta- nove u kulturi	Muzeji Gale- rije Zbirke	Knjižni- ca ili čitaonica	Centri socija- lne skrbi	Domovi za odrasle i ml. osobe	Zatvoreni sadržaji		Otvoreni sadržaji	
						Dvo- rane	Bazeni	Nogomet Košarka Rukomet Atletika	Sport- sko rekre- acijske zone
LAG	3	18	8	1	6	7	2	14	7

Izvor: Obrada autora, Baza sportskih objekata Primorsko-goranske županije; Podaci iz JLS, 2015.

2.3. Gospodarske značajke područja

Odluka o razvrstavanju lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti stupila je na snagu 1. siječnja 2014. godine⁷, a prema Zakonu o regionalnom razvoju RH⁸, sve jedinice područne (regionalne) samouprave razvrstavaju se prema **indeksu razvijenosti**⁹ i to po skupinama. Indeks je osmišljen s ciljem ujednačavanja metodologije mjerenja stupnja razvijenosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Obuhvaća pet pokazatelja (stopu nezaposlenosti; dohodak po stanovniku; proračunske prihod jedinica lokalne, odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku; opće kretanje stanovništva; stopu obrazovanosti).

Općine na području LAG-a većinom spadaju u IV. skupinu jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 100% i 125% prosjeka Republike Hrvatske. Izuzetak je Grad Opatija koja spada u V. jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti iznad 125% prosjeka RH, i Općina Jelenje koja spada u III. jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 75% i 100% prosjeka RH.

Tablica 7. Ekonomski pokazatelji trgovačkih društava na području LAG-a za 2015. godinu

JLS	Broj trgovač kih društva	Ukupan broj zaposleni h	Ukupni prihodi	Ukupni rashodi	Dobit poslovne godine	Gubitak poslovne godine
Kastav	344	1.786	1.583.001.202	1.538.708.201	52.292.277	16.938.322
Opatija	613	3.290	1.700.336.382	1.608.167.324	154.615.471	72.033.001
Matulji	461	1.888	1.090.611.168	997.297.938	123.176.981	38.889.442
Viškovo	473	1.911	1.101.467.179	1.055.483.230	64.692.350	29.441.881
Klana	32	617	1.296.947.179	284.372.868	11.143.930	482.533
Jelenje	72	242	157.350.813	150.454.115	6.915.141	1.666.004
Mošćeni- čka Draga	61	128	26.186.523	26.516.556	1.674.930	2.418.945
Lovran	137	606	230.951.984	233.205.886	7.073.988	10.841.480
LAG	2.193	10.468	7.186.852.492	5.889.206.118	421.585.068	172.711.608
PGŽ	8.986	56.077	30.234.974.449	29.173.964.923	1.585.811.649	1.303.172.116
Učešće LAG-a u %	24	19	24	20	27	13

Izvor: Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Rijeka, 2015.

⁷ Narodne novine br. 158/13

⁸ Narodne novine br. 147/14

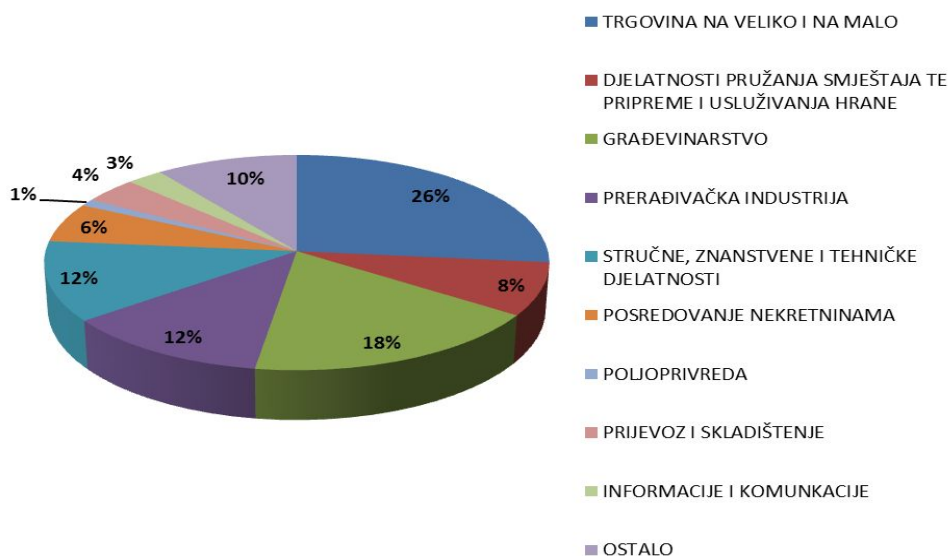
⁹ Uredba o indeksu razvijenosti (Narodne novine br. 153/2009)

U prethodnoj tablici iskazuju se detaljnije gospodarske značajke LAG-a, čijom se analizom mogu postaviti budući gospodarski pravci razvoja.

Iz tablice možemo zaključiti da je područje LAG-a razvijeno prema ekonomskim pokazateljima, samo područje Općine Mošćeničke Drage ima vidljivo mali udio u gospodarstvu općenito radi malih poduzeća koja ne ostvaruju velike prihode. Područje Grada Opatije ima najbolje gospodarske pokazatelje. Na području LAG-a ima ukupno **2.193 trgovačkih društava** s ukupnim prihodima koji čine 24% učešća cjelokupnih županijskih prihoda, a ukupni rashodi imaju učešće od 13% u ukupnim županijskim rashodima. Ističe se pozitivni odnos između ukupnih prihoda i ukupnih rashoda, kao i odnos između dobiti i gubitka trgovačkih društava. Izvoz je veći od uvoza za razliku od županijskog istog odnosa. Gospodarski subjekti izdvajaju iznos u visini od 581,5 milijuna kuna za investicije u dugotrajnu imovinu (za daljnji razvoj u smislu planiranja novih sustava, usluga, proizvoda, postupaka i sl.). Ukupan broj zaposlenih u trgovačkim društvima iznosi **10.468**. Prema podacima iz 2013. godine, bilježi se rast ukupno registriranih poduzeća od 9,12%, dok je broj ukupno zaposlenih približno jednak.

Prema broju registriranih trgovačkih društava u strukturi djelatnosti na području LAG-a dominiraju djelatnosti trgovine na veliko i malo, građevinarstvo, prerađivačka industrija te stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti.

Grafikon 1: Struktura gospodarstva prema djelatnostima u LAG-u za 2015. godinu

Izvor: Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Rijeka, 2015.

Prema podacima **Obrtnog registra** Ministarstva poduzetništva i obrta iz studenog 2015. godine na području LAG-a bilo je evidentirano **1.425** registriranih aktivnih **obrta**. U odnosu na podatke iz prethodne strategije LAG-a "Terra liburna"¹⁰ primjećuje se blago smanjenje aktivnih obrta za 1,7%. Najviše se otvorenih obrta nalazi u Općini Matulji (306 registriranih obrta) i Općini Viškovo (301 registriranih obrta), a najmanje u Općini Klana (35 registriranih obrta) i Općini Mošćenička Draga (72 registrirana obrta).

¹⁰ Podaci su iz kolovoza 2013. godine, tadašnji broj aktivnih obrta je bio 1.449.

2.3.1. Turizam

Izuzetne mogućnosti razvoja turizma daje povoljan geoprometni položaj područja LAG-a iz kojeg proizlaze brojne prednosti kao što su blizina emitivnog tržišta, najbrži izlaz na more Kontinentalnoj Hrvatskoj i okolnih susjednih država te miješanje klimatskih tipova na relativno malom prostoru. Interesantno je spomenuti Uvalu Preluka, točku gdje se Mediteran najviše udubio u europski kontinent i uz prisutan vjetar tramontane daje odlične mogućnosti za surfanje. Područje LAG-a je dio Kvarnerske destinacije koja je druga po turističkim kapacitetima i turističkom prometu u RH.

Obalno područje LAG-a je vrlo atraktivno, posebice Opatijska ili Liburnijska rivijera (Opatija, Lovran i Mošćenička Draga). Sve općine LAG-a imaju aktivne turističke zajednice osim Općine Klana, u kojoj ne radi ured turističke zajednice pa nema evidencije turističkih kapaciteta i turističkog prometa. Naselja unutar područja LAG-a razvrstana su po turističkom razredu sukladno Pravilniku o proglašavanju turističkih općina i gradova i o razvrstavanju naselja u turističke razrede sukladno određenim kvantitativnim i kvalitativnim kriterijima. Tako u razred A, naselja s najvećim brojem bodova, spadaju Opatija, Lovran, Medveja, Matulji i Mošćenička Draga.

Prema turističkom prometu na području LAG-a, u strukturi gostiju, prevladavaju strani gosti s najvećim udjelom u ukupnim ostvarenim noćenjima i dolascima u 2014. godini u svim promatranim mjestima. U ukupnom broju dolazaka i noćenja turista u Županiji, područje LAG-a ima udio od 21,65% odnosno 13,8% za 2014. godinu. U odnosu na 2013. godinu primjećuje se porast broja gostiju u većini općina i gradova, posebice na području grada Kastva i općine Viškovo, dok se u općinama Mošćenička Draga i Jelenje bilježi lagani pad.

Tablica 8: Broj dolazaka i noćenja turista u 2013. i 2014. godini na području LAG-a

JLS	2014				2013	Indeks ukupnog broja turista 2014/2013
		UKUPNO	DOMAĆI	STRANI	UKUPNO	
Kastav	dolasci	3.309	942	2.367	2.950	1,12
	noćenja	9.309	1.943	7.706	7.374	1,26
Lovran	dolasci	79.446	10.289	69.157	71.173	1,12
	noćenja	293.214	28.347	264.867	274.259	1,07
Matulji	dolasci	8.256	1.550	6.706	7.616	1,08
	noćenja	37.873	7.808	30.065	33.319	1,14
Mošćenička Draga	dolasci	41.433	1.376	40.057	44.379	0,93
	noćenja	203.029	5.173	197.856	218.698	0,93
Opatija	dolasci	389.811	57.786	332.025	369.691	1,05
	noćenja	1.135.656	135.647	1.000.029	1.122.805	1,01
Viškovo	dolasci	895	345	550	716	1,25
	noćenja	4.213	837	3.376	2.715	1,55
Jelenje	dolasci	801	124	677	987	0,81
	noćenja	3.368	609	2.759	3.549	0,95
LAG	dolasci	523.951	72.412	451.539	497.512	1,05
	noćenja	1.686.662	180.364	1.506.658	1.662.719	1,01
PGŽ	dolasci	2.419.864	271.167	2.148.697	1.662.719	1,46
	noćenja	12.212.423	1.048.849	11.163.574	12.348.195	0,99

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2015.

Većina smještajnog turističkog kapaciteta se nalazi na obalnom području LAG-a. U posljednje vrijeme se povećao broj turističkog smještaja u zaleđu LAG-a (Kastav i Viškovo).

Za snažniji razvoj ruralnog turizma potrebno je povećati smještajni kapacitet i sadržaje za goste naročito putem agriturizama i drugih oblika smještaja.

Na području LAG-a, 71 objekt je dobio oznaku Kvarner family, dok je 9 ugostiteljskih objekata dobilo oznaku Kvarner gourmet, a oznaku Kvarner food nosi 11 objekata. **Kvarner Family** je oznaka koja se dodjeljuje s ciljem brendiranja apartmana i kuća za odmor privatnih iznajmljivača smještaja na Kvarneru. Time turistički iznajmljivači dokazuju visoku turističku kvalitetu, standard, ugodno opremljen interijer i gostoprimstvo uvažavajući kulturnu baštinu i tradiciju kraja. Projekt Kvarner Family intenzivno radi na daljnjoj implementaciji i razvijanju podbrendova: **Pet Friendly** – namijenjen gostima s kućnim ljubimcima, **Bike Friendly** – namijenjen ciklo turistima, **Hike Friendly** – namijenjen turistima koji pješače, **Turizam bez barijera** - za osobe s posebnim potrebama. **Kvarner gourmet** i **Kvarner food** – su oznake koje predstavljaju nove brendove gastronomske ponude turističke regije Kvarner. Razlika između ova dva brenda je u tome što Kvarner gourmet predstavlja ugostiteljske objekte koji spajaju modernu i tradicionalnu kuhinju Mediterana, dok Kvarner Food ugostiteljske objekte koji nude tradicionalnu primorsko-goransku kuhinju. Turistička zajednica Kvarner organizira za privatne iznajmljivače kontinuirano edukaciju kako postići navedene oznake kvalitete.

Od posebnog značaja za turizam područja LAG-a su i 2 luke nautičkog turizma od kojih je Marina Opatija u Ičićima od posebnog značaja jer predstavlja početnu točku za krstarenja Jadranom, te Marina Admiral u Opatiji.

Neophodno je iskoristiti resursnu osnovu zaobalja LAG-a za bavljenje ruralnim turizmom na cijelom LAG području u sustavu novih, inovativnih i ambijentalno usklađenih smještajnih kapaciteta u sprezi s mrežom očuvanih prirodnih i antropogenih značajki ruralnog prostora i ponudom sportsko-rekreativnih i kulturno-tradicijskih sadržaja, međusobno povezanih i u sinergiji s turističkim proizvodima rivijske.

2.3.2. Poljoprivreda

Poljoprivrednim zemljištem se smatraju oranice, vrtovi, livade, pašnjaci, voćnjaci, maslinici, vinogradi ribnjaci, trstici i močvare kao i drugo zemljište koje se može privesti poljoprivrednoj proizvodnji. Na području Županije ima vrlo malo poljoprivrednog zemljišta koje pripada kategoriji "osobito vrijedno poljoprivredno tlo" i "vrijedno poljoprivredno tlo", a na području LAG-a to je samo Grobničko polje. Važan resurs čine šume na području Učke u površini od 25 ha i Lisini u površini od 44 ha koje predstavljaju II. kategoriju lokacija šumskog sjemenskog objekta¹¹. Poljoprivredno gospodarstvo (PG) čine sve proizvodne jedinice na kojima se obavlja poljoprivredna djelatnost i kojima upravlja poljoprivrednik, a koje se nalaze na području RH¹². Na području LAG-a se nalazi **482** poljoprivredna gospodarstva, od kojih je čak **461** registrirano u obliku Obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva (OPG), ostalih 11 je registrirano u obliku trgovačkih društava, obrta i zadruga. Kako je već prije navedeno, područje LAG-a nije tipično poljoprivredno područje, tako da ne čudi podatak da ukupan broj PG čini samo 13% u ukupnom broju PG u Županiji. Poljoprivrednici na području LAG-a imaju zajedno upisano 901 ha poljoprivrednog zemljišta, a većinom je to zemljište iskorišteno za pašnjake, i manjim djelom za uzgoj poljoprivrednih kultura, od kojih su najčešće masline, šljive i bobičasto voće. Najviše ha poljoprivrednog zemljišta imaju poljoprivrednici u Jelenju 290,08 i Opatiji (271,73), no bitno je napomenuti da u Jelenju jedan poljoprivrednik ima u vlasništvu 234 ha zemljišta, kao i da zemljište koje obrađuju opatijski poljoprivrednici se većinom nalazi u Istri. Grana stočarstva koja je najviše rasprostranjena na području LAG-a je pčelarstvo (tablica u dodacima), te čini 17% udjela u

¹¹ Registar šumskih sjemenskih objekata RH prema kategoriji šumskog reprodukcijanskog materijala Ministarstva poljoprivrede

¹² Zakon o poljoprivredi

ukupnom broju košnica Županije. Nije dovoljno razvijena zajednička suradnja među poljoprivrednicima, te njihova svijest o zajedničkom nastupu na tržištu i stvaranju zajedničkih proizvoda, kao ni svijest o autohtonim sortama koje valja zaštititi, standardizirati i pojačano kultivirati.

Nositelji poljoprivrednih gospodarstava su većinom muškarci, koji čine 62,6% ukupnog broja nositelja PG-a, što je manje od postotka muškaraca nositelja u Županiji (68,93%). Jedan od glavnih problema poljoprivrede područja LAG-a je dob nositelja poljoprivrednih gospodarstava. Naime, čak 46% nositelja poljoprivrednih gospodarstava starija je od 60 godina, a najmanji udio čine osobe mlađe od 40 godina (13%). Razlog tome je nezainteresiranost mladih da se bave ovom djelatnošću, rascjepkane zemljišne čestice, neriješena ili kompleksna imovinsko-pravna pitanja, otežano gospodarenje na kraškom terenu, izbor nositelja OPG-a u obitelji kao i proces urbanizacije na cijelom području RH. Ulaskom Hrvatske u EU ostvarena je mogućnost korištenja sredstava i Programa ruralnog razvoja te se neke mjere odnose na mlade i poticanje bavljenja poljoprivredom. U nastavku je tablica u kojoj se vidi dob nositelja poljoprivrednog gospodarstva. U **Dodatku 8.** nalaze se podaci o Strukturi nositelja poljoprivrednih gospodarstava prema dobi, ratarskim kulturama koje se najviše uzgajaju, broju PG-a prema tipu i spolu nositelja i brojno stanje stoke i košnica.

2.3.3. Tržište rada

Područje LAG-a, prema popisu stanovništva iz 2011. godine, obuhvaća 42.504 osobe u radno sposobno stanovništvo (od 15 do 64 godine života), odnosno 20,9% od ukupnog broja radno sposobnog stanovništva Županije ili 70% od ukupnog stanovništva LAG-a. Prema spolovima radno sposobnog stanovništva na području LAG-a, muškarci čine 49,11%, dok žene čine 50,89%.

Nezaposlenih osoba ima **2.023** na području LAG-a. Prema dobnoj strukturi, izuzetno veliki broj nezaposlenih čine mladi od 20-29 godine života, čak 23,61% od ukupnog broja nezaposlenih na području LAG-a, te oni od 30-39 godine života sa učešćem od 23,32%. Iako je za obje dobne skupine to visok udio, pozitivno je, da u usporedbi s prethodnim godišnjim evidencijama nezaposlenih vidljiv je pad, osobito za dobnu skupinu mladih od 20-29 godine života. **Obrazovnu strukturu nezaposlenih** čine osobe s nezavršenom osnovnom školom s udjelom od 4,6%, sa završenom osnovnom školom s udjelom od 14,7%, sa završenom **srednjom školom** s udjelom od **60,13%** što predstavlja, s jedne strane, ograničavajući faktor razvoja područja LAG-a za neke djelatnosti, a s druge strane, mogućnost usmjeravanja kompetencija nezaposlenih osoba s trenutnim potrebama na tržištu rada i novim investicijama. Visoko obrazovane osobe imaju udjel od 20,61%. Na području LAG-a **struktura zaposlenih, prema djelatnosti** trgovačkih društava, **prati strukturu broja poduzeća prema djelatnostima**. Tako, djelatnosti trgovine na veliko i malo zapošljavaju 2.493 osobe što čini 24% ukupnog broja zaposlenih u trgovačkim društvima, prerađivačka industrija čini 23%, a djelatnosti pružanja smještaja čini 18% ukupno zaposlenih. Najmanje zaposlenih je u djelatnostima opskrbe električnom energijom, financijskim djelatnostima, obrazovanju i rudarstvu.

Kako je već navedeno, područje LAG-a nije tipičan poljoprivredni kraj te samo 23 tvrtke se imaju djelatnost **poljoprivrede, šumarstva i ribarstva** što predstavlja **9%** udjela u strukturi djelatnosti. U njima je zaposleno ukupno **191** osoba ili **1,8%**.

2.4. Demografske i socijalne značajke područja

Na području LAG-a prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine živi ukupno 60.745 stanovnika ili 20,5% od ukupnog broja stanovnika Županije. Ukupna površina LAG-a

iznosi 528 km², a gustoća naseljenosti je 115 stanovnika/km² što je više od hrvatskog i županijskog prosjeka. Dobna struktura stanovništva LAG-a je slijedeća:

Tablica 9. Dobna struktura stanovništva područja LAG-a

Godine	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	+70
Ukupan broj	5.679	5.491	7.794	9.442	8.306	9.757	7.482	7.094
Udio u %	9	9	13	16	14	16	12	12

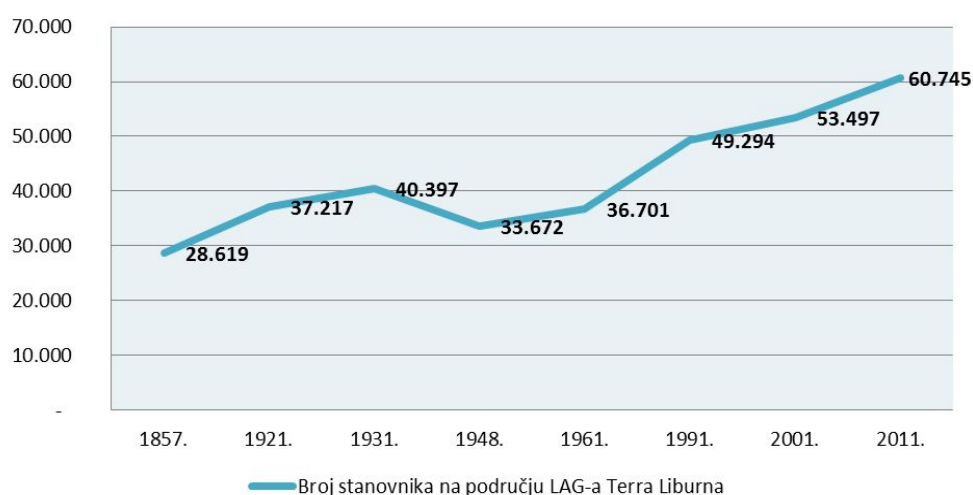
Izvor: Državni ured za statistiku 2015.

Prosječna starost unutar područja LAG-a je **43,2 godine**, a indeks starenja LAG-a iznosi 160¹³ što ukazuje na postepeno starenje stanovnika. Koefficient starosti je 25,7, što je iznad državnog prosjeka od 24,1. Postotak žena u fertilnoj dobi (od 15-49 godina) u odnosu na ukupan broj stanovnika RH iznosi 23% što je blizu prosjeka RH koji iznosi 22,7%. Kao što je već prije spomenuto, najviše stanovnika u LAG-u broji Općina Viškovo, zatim ju slijede Grad Opatija, Općina Matulji i Grad Kastav s približnim brojem stanovnika. Po gustoći naseljenosti ističe se Grad Kastav sa izrazito gusto naseljenim stanovništvom (949,09) i Općina Viškovo (802,50) dok je najmanja gustoća stanovnika, kao i najmanji broj stanovnika u Općini Mošćenička Draga. Područje LAG-a je multikulturalno područje na kojem prema posljednjem popisu stanovništva živi najviše Hrvata (88,54%), zatim Srba (3,42%), Bošnjaka (1,21%) te Slovenaca (1,11%).

2.4.1. Demografska kretanja

Razne promjene, od gospodarskih, političkih preko onih društvenih, uvjetovale su različit intenzitet kretanja stanovništva u posljednjih 150 godina na području LAG-a. Dok se u RH, kao i u Županiji, broj stanovnika kretao silaznom putanjom, u općinama i gradovima koji su članovi LAG-u, taj je broj rastao za čak 47,11% u razdoblju od 1857. do 2011. godine.

Grafikon 2: Broj stanovnika na području LAG-a od 1857. – 2011. godine

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2015.

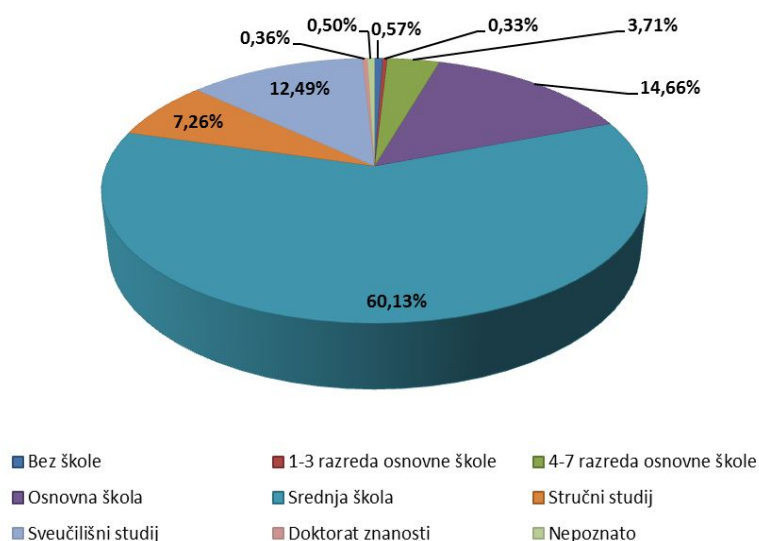
¹³ Indeks starenja u RH za 2011. godinu je iznosio 115.

2.4.2. Obrazovna struktura stanovništva

Obrazovanje je jedan od ključnih čimbenika ukupnog društveno-ekonomskog razvoja određenog područja. Na taj način, obrazovano stanovništvo postaje obrazovana radna snaga koja je spremna odgovoriti potrebama tržišta rada. Prema podacima iz Popisa stanovništva iz 2011. godine, Županija se pokazala kao najpismenija županija u RH čime se dodatno potvrdilo konstantno ulaganje građana i institucija u obrazovanje i cjeloživotno učenje. U obrazovnoj strukturi stanovništva LAG-a, prema Popisu iz 2011. godine, najveći broj stanovnika ima završenu srednju školu (udio od 60,13%), zatim osnovnu školu (14,66%), te sveučilišni studij (12,49%). Stručni studij ima završeno 7,26% stanovnika, a titulu doktora znanosti nosi 0,36% stanovnika LAG-a.

Valja napomenuti postojanje određenih razlika u obrazovanosti stanovnika po JLS-ima, a sve kao posljedica povijesnih okolnosti, geografskog smještaja JLS-a i tradicionalnih obilježja. JLS koje se nalaze neposredno uz more imaju najmanji udio nepismenog stanovništva (Grad Opatija 0,35% i Općina Lovran 0,13%). Za očekivati je, da su se ove brojke promijenile u korist visokog i srednjeg obrazovanja u odnosu na 2001. godinu. Tako je broj stanovnika sa završenom srednjom školom porastao za 19,4%, sveučilišnim studijem za 68,75%, stručnim studijem za 50,3% te doktoratom znanosti za čak 87,5%. Kao na području čitave RH, tako i na području LAG-a u narednim godinama će se sigurno smanjivati broj osoba bez završene škole, a povećavati broj osoba sa završenim sveučilišnim studijem zbog povećanja interesa mladih osoba za upisom na fakultet.

Grafikon 3: Obrazovna struktura stanovnika područja LAG-a

Izvor: Državni zavod za statistiku 2013.

2.4.3. Civilno društvo

Dva osnovna organizacijska oblika civilnog društva su zaklade i udruge te su u svakom društvu veoma važne radi jačanja društvenih veza, društvenog povjerenja i društvenog kapitala. Dodatno jačaju društvenu koheziju koja je važna i zapravo preduvjet svakog osnovnog jačanja gospodarstva, kao i ekologije, socijale, kulture i tradicije, turizma itd. Na području Županije djeluje 6 zaklada, a na području LAG-a djeluje samo podružnica Zaklade za znanost u Opatiji (Odjel za znanstvene projekte i programe). Broj udruga neprestano raste i

trenutno ih je registrirano 734 na području LAG-a¹⁴. Značaj udruga leži u samoinicijativnosti ljudi koji se organiziraju i mobiliziraju resurse kako bi zajednički rješavali probleme u lokalnim zajednicama u svim segmentima života. Upravo zato, razvoj udruga nameće se kao bitan element ruralnog razvoja.

3. ANALIZA RAZVOJNIH POTREBA I POTENCIJALA PODRUČJA UKLJUČUJUĆI SWOT ANALIZU

U cilju postavljanja razvojnih potreba područja LAG-a istakli su se najvažniji podaci stanja područja koji su dobiveni iz raznih statističkih podataka, stručnih podloga i podataka raznih institucija, provedenih aktivnosti anketiranja stanovništva i raznih ciljnih skupina te iz rasprave dionika upravljačkih tijela LAG-a i radne skupine za izradu LRS. Stoga se identifikacija razvojnih potreba i potencijala područja LAG-a nalazi u geostrateškom položaju, bogatoj **prirodi**, u dobroj mjeri zaštićenoj s bogatom bioraznolikošću i lijepim krajobrazom, no i s daljnjim potrebama očuvanja i zaštite. Liburnija i kastavski kras posjeduju vrlo zanimljive **autohtone sorte** kulturnog bilja – poput lovranskog maruna, lovranske trešnje, brgujskog kapuza ili vinove loze jarbola i belica te veprine koje traže dodatno istraživanje i valorizaciju. Potrebno je obaviti **dodatna istraživanja** prirodne baštine. Prirodu upotpunjuje tradicionalna graditeljska arhitektura i tisuće kilometara **suhozidne stočarske i poljoprivredne infrastrukture** koja se sastoji od podzida za poljoprivredne terase i puteve, pastirskih skloništa, lokava, gumna i gromača. Suhozidi su ugroženi antropogeni i ekološki krajobraz i kulturna i etnološka baština koji je potrebno **obnoviti i valorizirati** u cilju bavljenja **tradicionalnom i inovativnom, a posebno ekološkom poljoprivredom i održivim ruralnim turizmom**. Stanovnik, a posebno **poljoprivrednik** s područja LAG-a je **visoke dobne starosti**, no solidnog obrazovanja. Postoji **nezainteresiranost stanovništva** za bavljenje poljoprivredom, zbog **rascjepkanosti zemljišta i neriješenih imovinsko-pravnih odnosa i otežanog gospodarenja na kraškom terenu**, što zajedno s procesom urbanizacije nedovoljno stimulira odabiranje ove djelatnosti. Ulaskom Hrvatske u EU ostvarena je mogućnost korištenja sredstava iz Programa ruralnog razvoja. Potencijal stoga čini **razvoj agroturizma** zajedno sa novim sadržajima koji će omogućiti zaleđu područja LAG-a potpuno nove mogućnosti za razvoj i življenje u **spoju tradicije, kulture, prirode, novih inovativnih rješenja i tehnologije, novih proizvoda i usluga**. Dodatno, **suradnjom** među raznim **domaćim i stranim dionicima za umrežavanje** će se stvoriti bolja konkurentna sposobnost nositelja ruralnog razvoja i područja LAG-a.

3.1. Analiza rizika

U cilju procjene rizika i sprečavanja ili smanjenja vanjskih i unutarnjih negativnih utjecaja na provedbu LRS, koristila se PEST analiza. Razina utjecaja na pojedine elemente ove analize je sljedeća:

Vanjski rizici				
Opis	Mogućnost ostvarenja	Utjecaj	Preventivne aktivnosti	Aktivnosti ublažavanja/ispravljanja
Politički čimbenici				
Promjene u zakonodavstvu	Srednja	Visoki	Stalna suradnja s UT i APPPRR	Revizija LRS

¹⁴ Registar udruga Republike Hrvatske, 2015. - 01.10.2014. godine stupio je na snagu novi Zakon o udrugama, svaka udruga je morala uskladiti svoje statute sukladno novim odredbama navedenog zakona a rok za dostavu traženih izmjena bio do 01.10.2015. godine, u ovom trenutku je nemoguće dobiti točan broj udruga koje su uskladile svoje statute na području Primorko-goranske županije jer se ti podaci još uvijek obrađuju.

Ekonomski čimbenici				
Nezainteresiranost za bavljenjem poljoprivredom i drugim aktivnostima	Srednja	Visoki	Poticanje na bavljenje poljoprivredom i informiranje o mogućnostima financiranja i ispravak učešća sufinanciranja	Prilagodba LRS, Učinkovito informiranje o izvorima financiranja za programe u poljoprivredi, te dodjela potpora putem natječaja
Socijalni čimbenici				
Starost stanovništva	Visoka	Visoki	Poticati na poduzetništvo	Poticaji za obitelji na lokalnoj i nacionalnoj razini
Tehnološki čimbenici				
Nedovoljno projekata koji uključuju tehnološko unapređenje	Visoka	Srednji	Informiranje stanovništva i poduzetnika o izvorima financiranja	Poticanje i informiranje na korištenje novih tehnologija u poslovnim procesima
Unutarnji rizici				
Mali broj potpunih projektnih prijedloga po objavi natječaja za sufinanciranje projekata	Srednja	Visoki	Savjetovanje i mentorstvo pri izradi projekata.	Korekcija Akcijskog plana i prilagodba LRS, Učinkovito informiranje o PRR i izvorima financiranja.
Potkapacitiranost stručne službe LAG-a	Srednja	Visoki	Nedostatna sredstva za financiranje osoblja	Korištenje mjera HZZ-a i PRR-a / poticanje na potpune prijave projekata na natječaje

3.2. Snage, slabosti, prilike i prijetnje područja LAG-a

SWOT analiza LAG-a je kvalitativna analitička metoda kojom se stupnjevanjem elemenata u okviru četiri polja analize – snage, slabosti, prilike i prijetnje – procjenjuju jake i slabe strane, te pogodnosti i problemi razmatranog predmeta. U većini slučajeva snage i slabosti predstavljaju interne karakteristike LAG-a, dok prilike i prijetnje dolaze iz okruženja. SWOT analiza LAG-a temeljena je na nalazima osnovne analize u prostoru LAG-a, trendova i razvojnih pokazatelja, raznih podataka nadležnih institucija i drugih. U izradi SWOT analize sudjelovali su predstavnici svih stručnih timova i članovi LAG-a koji su iskazali potrebe i probleme područja LAG-a i predložili moguća rješenja za mjere/aktivnosti.

SNAGE	SLABOSTI
OPĆE ZNAČAJKE PODRUČJA - Odličan geostrateški položaj područja i postojanje glavnih prometnih pravaca povezanih s ostatkom RH i Pan europskim koridorima - Postojanje pograničnog područja sa Slovenijom i Italijom	OPĆE ZNAČAJKE PODRUČJA - Kraško područje - Klimatske promjene GOSPODARSKE ZNAČAJKE - Rascjepkano poljoprivredno zemljište - Nedovoljna uključenost prirodne i kulturne baštine u turističkoj ponudi

- Značajna zaštićena prirodna i ostala kulturna i arhitektonska baština - Visok stupanj očuvanosti prirode i okoliša - Tradicija kulture i običaja - Bogata biološka raznolikost i ljepota krajobraza - Dva područja zaštićene prirode- NATURA 2000 (ekološka mreža): Učka i kanjon Rječine - Blizina turističkih središta i emitivnog tržišta - Područje visoke kvalitete života na temelju kvalitetnog okoliša, povoljnih klimatskih uvjeta i prirodnih resursa GOSPODARSKE ZNAČAJKE - Velika tradicija obrtništva i poduzetništva - Razvijen turizam i postojanje selektivnog oblika turizma - Razvijene male poslovne zone - Otvorenost područja LAG-a za međužupanijsku, međuregionalnu, prekograničnu i međunarodnu suradnju DEMOGRAFSKE I SOCIJALNE ZNAČAJKE - Povoljna demografska kretanja - Veliki ljudski potencijal - Postojanje visokoškolske ustanove za kadrove u turizmu - Iskustvo u provedbi EU projekata - Povoljna obrazovna struktura stanovništva - Dobro razvijen civilni sektor	- Nedostatak prodajnih kanala za prodaju poljoprivrednih proizvoda - Nedovoljna razvijenost i atraktivnost turističkih proizvoda - Nedostatak povoljne klime za razvoj poljoprivrednih djelatnosti i aktiviranje neobrađenih zemljišta - Rascjepkanost poljoprivrednih površina - Nedovoljni kapaciteti turističkog smještaja i sadržaja u zaleđu - Nedovoljan broj aktivnih OPG-ova - Neprepoznatljivost turističke pod-destinacije LAG-a - Slaba povezanost i umreženost lokalnih proizvođača i ponuđača usluga što rezultira nedovoljnom zastupljenošću lokalnih proizvoda u ukupnoj turističkoj ponudi područja - Visoki troškovi dobivanja eko certifikata DEMOGRAFSKE I SOCIJALNE ZNAČAJKE - Nezaposlenost mladih i žena - Visoka starost nositelja poljoprivrednih gospodarstava - Nepovoljna demografska struktura - Neravnomjerna naseljenost na području LAG-a - Visoka gustoća naseljenosti u pojedinim dijelovima područja LAG-a - Premali kapaciteti u predškolskom i osnovnoškolskom odgoju (vrtići, škole) - Nedostatak prostora za brigu o bolesnima i nemoćnima - Slaba okomita prometna povezanost unutar područja LAG-a
PRILIKE OPĆE ZNAČAJKE PROSTORA - Ravnomjerni ruralni razvoj cijelog područja - Poticaji za ulazak u poslovne zone - Očuvanje i zaštita prirodne, tradicijske i kulturne baštine GOSPODARSKE ZNAČAJKE - Poticanje unapređenja razvoja poduzetništva i poljoprivrede - Stvaranje jedinstvene ponude proizvoda i usluga za turizam i druge sektore - Razvoj agroturizma u zaleđu s različitim	PRIJETNJE OPĆE ZNAČAJKE PODRUČJA - Neriješeni imovinski odnosi na poljoprivrednom zemljištu - Nedostatak navodnjavanja - Neadekvatna komunalna infrastruktura na dislociranim područjima LAG-a - Nedovoljno razvijena društvena infrastruktura /osobe treće dobi/ - Svijest o mogućnostima iskorištavanja postojeće kulturne infrastrukture u turističkim proizvodima - Zamiranje tradicije i starih običaja - Nedovoljno iskorištavanje kišnice za

sadržajem i uslugama - Ekološki čista zemlja - Poticanje ekološke poljoprivrede - Potreba okrupnjavanja zemljišta i korištenje inovativnih modela za bavljenje poljoprivrednom - Uzgoj i zaštita postojećih autohtonih sorti (jarbola, brgujski kapuz, belica, lovranski marun, lovranska trešnja, brsečki češnjak) - Mogućnosti razvoja poljoprivrednih i nepoljoprivrednih aktivnosti - Eko turizam - Tržište iz okolnih turističkih mjesta - Poticaji i financijski proizvodi za razvoj poduzetništva i poljoprivrede - Daljnji razvoj turizma zasnovanog na baštini te segmentaciji turističkog tržišta - Dobra turistička ponuda kroz kvalitetnu gastro ponudu, bogat kulturni program i povijesno nasljeđe - Postojeća poljoprivredna i pašnjačka suhozidna infrastruktura - Stvaranje mreže LAG-ova i suradnje (nacionalne, prekogranične, transnacionalne) - Mogućnost dobivanja sredstva iz raznih fondova EU DEMOGRAFSKE I SOCIJALNE ZNAČAJKE - Stvaranje povoljnog okruženja za smanjenje nezaposlenosti putem poticanja mladih, žena, mladih obitelji i sl.	poljoprivredu - Svijest o potrebi odvajanja otpada - Daljnja degradacija infrastrukture i resursa radi nedostatka investicija i neučinkovitog upravljanja GOSPODARSKE ZNAČAJKE - Nestajanje obrta i samostalnih djelatnosti te starih zanata - Nedovoljan interes za bavljenje poljoprivredom - Pretežitost masovnog turizma - Nedovoljna svijest o nužnosti udruživanja za nastup na tržištu DEMOGRAFSKE I SOCIJALNE ZNAČAJKE - Starenje stanovništva - Odlazak mladih u inozemstvo
--	--

4. OPIS CILJEVA LRS TE INTEGRIRANOG I INOVATIVNOG KARATKERA LRS UKLJUČUJUĆI JASNE I MJERLJIVE IZLAZNE POKAZATELJE ILI REZULTATE

4.1. Razvojna vizija i ciljevi razvoja LRS

Razvojna vizija LAG-a "Terra liburna" temelji se na podacima osnovne analize stanja na ovom području, SWOT analizi, rasprave sudionika izrade LRS-a i iznijetim idejama te prepoznavanju razvojnih mogućnosti i ograničenja. Usmjerena je prema održivom ruralnom razvoju i usklađena s ciljevima LEADER-a i međusektorskim ciljevima za postizanje fokus područja 6B Zajedničke politike ruralnog razvoja Europe te provedbi Mjere 19 Programa ruralnog razvoja RH 2014.-2020. Prigodom utvrđivanja vizije, i slijedom toga strateških ciljeva, posebno se vodilo računa da predložene aktivnosti nemaju negativan utjecaju na okoliš, posebno na područjima NATURA 2000. Nadalje, u okviru zadanih tipova operacija provedbe strategije vodilo se računa postići sljedeće:

- korištenje razvojnih potencijala i resursa područja na načelima održivog razvoja, a koji se ogledaju prvenstveno u značajkama prostora i klimatskih uvjeta, bogatim i raznolikim prirodnim resursima, krajobraznoj i biološkoj raznolikosti, atraktivnoj prirodnoj i kulturnoj baštini te ljudskim i gospodarskim resursima,
- stvoriti nove mogućnosti razvoja gospodarskih djelatnosti uz primjenu inovativnih rješenja temeljenih na tradiciji i baštini kraja te dodatno ih valorizirati za potrebe održive poljoprivrede i održivog turizma,
- stvoriti pozitivne procese povezivanja i suradnje između ljudi i raznih dionika na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou, a za stvaranje novih mogućnosti razvoja područja.

Razvojna vizija

Daljnji razvoj ruralnog područja LAG-a "Terra liburna" temelji se na:

- *uvažavanju uvjeta gospodarenja u autentičnom prostoru,*
- *unapređenju inovativnih poljoprivrednih aktivnosti i procesa temeljenih na tradicijskim kulturama,*
- *jačanju nepoljoprivrednih djelatnosti za održivi turizam,*
- *valorizaciji i aktiviranju kulturno-tradicijske, povijesne i prirodne baštine,*
- *nacionalnom i transnacionalnom umrežavanju i suradnji.*

Svaki strateški cilj budućeg razvoja područja LAG-a sadrži opis očekivanih ishoda s jasno izraženim mjerljivim postignućima na način da budu mjerljivi radi njihove ostvarljivosti, jasno formulirani, sveobuhvatni, društveno i okolišno prihvatljivi, doprinose dodatnom razvoju prostora područja LAG-a. Pokazatelji za mjerenje dostizanja svih ciljeva definirani su poštujući načela SMART analize, te su specifični, mjerljivi, izvedivi, realni i vremenski određeni. Pri postavljanju strateških ciljeva i mjera vodilo se računa o usklađivanju s ciljevima i mjerama iz Program ruralnog razvoja 2014-2020 i tipovima operacija za provedbu, o potrebi očuvanja okoliša i na prostorima mreže NATURA 2000 s negativnim učinkom na okolinu, mogućnostima za drugačijem pristupu lokalnog razvoja i jačanja lokalne zajednice te razvoj onih djelatnosti koji nisu dovoljno prisutne za potrebe ruralnog razvoja. Svi utvrđeni strateški ciljevi su rezultat potreba i iskazanih problema u SWOT analizi koje su tijela LAG-a i šira zajednica raspravili.

Polazeći od razvojnih potreba i prilika, a za provedbu vizije, radna skupina za izradu LRS predložila je četiri osnovna cilja budućeg razvoja:

1. Razviti poljoprivredne i druge aktivnosti kao temelj stvaranja ponude tipičnih usluga i proizvoda područja LAG-a,
2. Osnažiti nepoljoprivredne aktivnosti za veći doprinos razvoju održivog ruralnog turizma
3. Razviti proizvode i usluge za ruralno stanovništvo temeljenih na resursima područja, posebno baštine
4. Ojačati LAG i ruralnu zajednicu, nacionalno i transnacionalno umrežavanje i suradnju

4.2. Ciljevi, mjere i tipovi operacija LRS za područja LAG-a temeljeni na mogućnostima PRR 2014-2020

LRS sadrži četiri razvojnih ciljeva unutar kojih je identificirano sedam prioriteta i trinaest tipova operacija. Prilikom identifikacije prioriteta i mjera također se vodilo računa o suglasnosti s prioritetima financiranja navedenim u mjerama PRR, procijenjenom iznosu financiranja koja će LAG-u biti dostupna temeljem Mjere 19. U nastavku su prikazane

prioritetne mjere koje je moguće financirati te one koje odgovaraju potrebama područja i mogućnostima financiranja od strane LAG-a. Jednako tako, prioritetne mjere i tipovi operacija proizašli su iz 95 projekata koje čine bazu projekata LAG-a, a proizašlih iz javnih i individualnih konzultacija s više od 130 dionika iz različitih sektora.

Pregled strateških ciljeva, prioritetnih mjera/aktivnosti i pripadajućih tipova operacija daje sljedeći prikaz, a uključuje i doprinos prioritetima i fokus područjima PRR-a:

Lokalna razvojna strategija LAG-a „Terra liburna“		
Strateški ciljevi	Mjere/aktivnosti	Tip operacije iz LRS/iz PRR
CILJ 1 – Razviti poljoprivredne i druge aktivnosti kao temelj stvaranja ponude tipičnih usluga i proizvoda područja LAG-a	Aktivnost 1.1. - Ulaganje u razvoj i povećanje konkurentnosti uvođenjem okolišno prihvatljivih tehnologija i procesa u poljoprivrednu proizvodnju i preradu	TO 1.1.1./4.1.1. – Restrukturiranje, modernizacija i povećanje konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava
		TO 1.1.2./4.2.1. – Povećanje dodane vrijednosti poljoprivrednim proizvodima
	Aktivnost 1.2. – Poticanje razvoja malih poljoprivrednih gospodarstava	TO 1.2.1./6.3.1. – Potpora razvoju malih poljoprivrednih gospodarstava
Doprinos prioritetima i fokus područjima PRR (PR/FP)		2/2A, 3/3A
CILJ 2 – Osnažiti nepoljoprivredne aktivnosti za veći doprinos razvoju održivog ruralnog turizma	Aktivnost 2.1. – Razvoj i promicanje male turističke infrastrukture, smještajnih kapaciteta, usluga i proizvoda za ruralni turizam, uključujući tradicionalne zanate i proizvode	TO 2.1.1./ 6.4.1. – Ulaganja u razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima
Doprinos prioritetima i fokus područjima PRR (PR/FP)		6/6A, 6/6B
CILJ 3 – Razviti proizvode i usluge za ruralno stanovništvo temeljenih na resursima područja, posebno baštine	Aktivnost 3.1. – Razvoj infrastrukture za valoriziranje društveno-gospodarske, kulturne i prirodne resursne osnove	TO 3.1.1./ 7.41.1. - Ulaganja u pokretanje, poboljšanje ili proširenje lokalnih temeljnih usluga za ruralno stanovništvo, uključujući slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti te povezanu infrastrukturu
		TO 3.1.2./ 8.5.2. – Uspostava i uređenje poučnih staza, vidikovaca i ostale manje infrastrukture
	Aktivnost 3.2. – Očuvanje tradicionalnih krajobraznih elemenata i bioraznolikosti	TO 3.2.1./ 4.4.1. – Neproizvodna ulaganja vezana uz očuvanje okoliša
Doprinos prioritetima i fokus područjima PRR (PR/FP)		4/4A, 6/6B
CILJ 4 – Ojačati LAG i ruralnu zajednicu, nacionalno i transnacionalno	Aktivnost 4.1. – Umrežavanje i suradnja za povećanje poljoprivrednih	Tip operacije 4.1.1./16.1.1. – Potpora za osnivanje operativnih skupina
		Tip operacije 4.1.2./16.1.2. – Operativne skupine

umrežavanje i suradnju	produktivnosti, održivosti i trženje lokalnih proizvoda i usluga	Tip operacije 4.1.3./16.2.1. – Pilot projekti i razvoj novih proizvoda, postupaka, procesa i tehnologija
		Tip operacije 4.1.4./16.4.1. - Kratki lanci opskrbe i lokalna tržišta
	Aktivnost 4.2. – Jačanje kapaciteta lokalnih dionika	Tip operacije 4.2.1/ 19.3.1. - Priprema i provedba aktivnosti suradnje LAG-a
		Tip operacije 4.2.2/19.4. – Jačanje kapaciteta LAG-a i lokalnih dionika za provedbu LRS s provedbom operacija unutar CLLD strategije
Doprinos prioritetima i fokus područjima PRR (PR/FP)		1/1A/1B/1C; 2/2A; 3/3A; 6/6A/6B

U Dodatku 10. nalazi se detaljni pregled svakog strateškog cilja s prioritarnim mjerama i njihovim opisom te aktivnostima razvoja s navedenim tipovima operacija koji uključuje očekivane rezultate te alokaciju potrebnih sredstava za projekte.

4.3. Opis mjera uključujući definiranje korisnika i kriterija prihvatljivosti

Detaljan opis mjera koje su identificirane u okviru strateških ciljeva, ciljane skupine, prihvatljive i neprihvatljive troškove, maksimalni iznos i intenzitet potpore te postotak sufinanciranja iz sredstava LRS, Mjere 19. s kriterijima odabira projekata LAG-a daje sljedeći pregled.

BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 1.1.1. Restrukturiranje, modernizacija i povećanje konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava
OPIS	Svrha ove aktivnosti je osuvremenjivanje poljoprivrednih gospodarstava zbog povećanja poljoprivredne proizvodnje, kvalitete poljoprivrednih proizvoda, konkurentnosti gospodarstava te širenja tržišta. Operacijama će se poticati adekvatno restrukturiranje i modernizacija postojećih gospodarstava za veći doprinos poticanju konkurentnosti poljoprivrede i osiguravanju razvoju naročito voćarstva, povrtlarstva i rasadničarstva te uzgoja aromatičnog i ljekovitog bilja pogodnih za ovo podneblje i područje.
CILJANI KORISNICI	Fizičke i pravne osobe upisane u Upisnik poljoprivrednih gospodarstava sukladno Zakonu o poljoprivredi (NN 30/15), proizvođačka grupa/organizacija, osim fizičkih i pravnih osoba čija je ekonomska veličina manja od 6.000 eura za ulaganja u sektoru voća, povrća i cvijeća i manja od 8.000 eura za ulaganja u ostalim sektorima.
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Uvjeti prihvatljivosti istovjetni su kao u članku 15., 16., 17. i 18. Pravilnika o provedbi Mjere M04 „Ulaganja u fizičku imovinu“, Podmjere 4.1. „Potpora za ulaganja u poljoprivredna gospodarstva“ iz PRR (dalje u tekstu: Pravilnik o provedbi Podmjere 4.1.). Iznimno od članka 15. stavka 2. Pravilnika o provedbi Podmjere 4.1. korisnici potpore jesu poljoprivredna gospodarstva čija se ulaganja odvijaju na području LAG-a.
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi materijalni troškovi istovjetni su kao u članku 9. Pravilnika o provedbi Podmjere 4.1. Prihvatljivi nematerijalni troškovi istovjetni su kao u članku 7. Pravilnika o provedbi Podmjere 4.1.
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Neprihvatljivi troškovi istovjetni su kao u članku 8. Pravilnika o provedbi Podmjere 4.1.
MINIMALNI I MAKSIMALNI IZNOS POTPORE PO KORISNIKU	Najniža vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 5.000 eura u kunsjoj protuvrijednosti. Najviša vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 20.000 eura u kunsjoj protuvrijednosti.

INTENZITET POTPORE	Intenzitet potpore istovjetan je kao u članku 10. stavku 1., 2. i 3. Pravilnika o provedbi podmjere 4.1. Iznimno od čl. 10. Pravilnika, javna potpora <u>ne može</u> se uvećati za 20% za ulaganja u planinska područja obzirom da se ulaganja moraju provoditi na području LAG-a "Terra liburna" koje nije planinsko područje.	
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij	Bodovi
	1 Veličina gospodarstva SO	Najviše 20
	do 14.999 eura	15
	od 15.000 do 49.999 eura	20
	od 50.000 do 99.999 eura	18
	od 100.000 do 499.999 eura	10
	preko 500.000 eura	5
	2 Udruživanje proizvođača (proizvođačka grupa/organizacija, zadruga ili zajednički projekt)	20
	3 Stručna sprema i radno iskustvo nositelja ili člana/odgovorne osobe ili zaposlenika	Najviše 5
	VSS, VSS agronomskog ili veterinarskog smjera ili min. 8 g. radnog iskustva u poljoprivredi	5
	SSS agronomskog ili veterinarskog smjera ili min. 4 g. radnog iskustva u poljoprivredi	3
	4 Ulaganje u prioritetne sektore (voće i povrće, stočarstvo (uključujući peradarstvo))	20
	5 Tip ulaganja	Najviše 15
	ulaganje u izgradnju, rekonstrukciju i/ili modernizaciju (sa ili bez opremanja)	15
	ulaganje u opremanje	10
	nabava poljoprivredne mehanizacije	5
	6 Ulaganjem se uvodi inovativni tehnološki proces	10
	7 Ulaganje doprinosi obnovi, očuvanju i poboljšanju ekosustava (P4)	Najviše 10
	ulaganje doprinosi boljem upravljanju vodama, uključujući upravljanje gnojivima i pesticidima (fokus područje 4B)	5
	ulaganje doprinosi sprečavanju erozije tla i bolje upravljanje tlom (fokus područje 4 C)	5
	8 Ulaganje doprinosi promicanju učinkovitosti resursa te poticanje pomaka prema gospodarstvu s niskom razinom ugljika otpornom na klimatske promjene (P5)	Najviše 15
	ulaganje doprinosi povećanju učinkovitosti u korištenju vode u poljoprivredi (fokus područje 5A)	5
	ulaganje doprinosi povećanju učinkovitosti u korištenju energije u poljoprivredi i preradi hrane (fokus područje 5B)	5
	ulaganje doprinosi smanjenju emisije stakleničkih plinova i amonijaka iz poljoprivrede (fokus područje 5D)	5
	9 Ulaganje u područjima sa prirodnim ograničenjima i ostalim posebnim ograničenjima	5
	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	100
	PRAG PROLAZNOSTI	30
Da bi projekt unutar Mjere 1.1.1. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti). Dobivanjem bodova pod kriterijem 2. <i>Udruživanje proizvođača (proizvođačka grupa/organizacija, zadruga ili zajednički projekt)</i> isključuje se mogućnost dobivanja bodova pod kriterijem 1. <i>Veličina gospodarstva SO</i> i obrnuto Kriterij 6. <i>Ulaganjem se uvodi inovativni tehnološki proces</i> primjenjivat će se kada se uspostavi mreža Europskog inovacijskog partnerstva.		
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 1.1.2. Povećanje dodane vrijednosti poljoprivrednim proizvodima	

OPIS	Dodatne se vrijednosti stvaraju putem prerade i prodaje proizvoda i usluga te umrežavanjem proizvođača. Tipovi operacija definirani u okviru ove Aktivnosti doprinose fokus području 2A (poboljšanje gospodarskih rezultata svih poljoprivrednih gospodarstava i olakšavanje restrukturiranja i modernizacije, osobito s ciljem povećanja tržišnog sudjelovanja i usmjerenosti, kao i poljoprivredne diversifikacije, 6A (Olakšavanje diversifikacije, stvaranja i razvoja malih poduzeća kao i otvaranje radnih mjesta i 6B Poticanje lokalnog razvoja za ruralno područje iz Programa ruralnog razvoja, odnosno prioritetima 2 (poboljšanje održivosti i konkurentnosti poljoprivrede u svim regijama te promicanje inovativnih poljoprivrednih tehnologija i održivog upravljanja šumama).	
CILJANI KORISNICI	Fizičke i pravne osobe koje se bave ili se namjeravaju baviti preradom proizvoda iz Priloga I. Pravilnika o provedbi Mjere M04 »Ulaganja u fizičku imovinu«, Podmjere 4.2. »Potpora za ulaganja u preradu, marketing i/ili razvoj poljoprivrednih proizvoda« iz PRR (dalje u tekstu: Pravilnik o provedbi Podmjere 4.2.), osim proizvoda ribarstva, tip operacije 4.2.1. »povećanje dodane vrijednosti poljoprivrednim proizvodima«.	
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Uvjeti prihvatljivosti istovjetni su kao u članku 13., 14., 15. i 16. Pravilnika o provedbi Podmjere 4.2., izuzev st.4. čl.13. (maksimalno ulaganje ne prelazi 200.000 kuna).	
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi nematerijalni troškovi istovjetni su kao u članku 7. Pravilnika o provedbi Podmjere 4.2. Prihvatljivi materijalni troškovi istovjetni su kao u članku 9. Pravilnika o provedbi Podmjere 4.2.	
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Neprihvatljivi troškovi istovjetni su kao u članku 8. Pravilnika o provedbi Podmjere 4.2.	
MINIMALNI I MAKSIMALNI IZNOS POTPORE PO KORISNIKU	Najniža vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 10.000 eura u kunsjoj protuvrijednosti. Najviša vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 20.000 eura u kunsjoj protuvrijednosti.	
INTENZITET POTPORE	Intenzitet potpore istovjetan je kao u članku 10. stavku 1., 2. i 3. Pravilnika o provedbi podmjere 4.2.	
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij	Bodovi
	1 Veličina poduzeća	Najviše 15
	mikro i mala	15
	srednja	10
	velika	5
	2 Proizvođačka grupa/organizacija/zadruga/zajednički projekt	15
	3 Ulaganje u prioritetne sektore (prerada mesa i mlijeka, prerada voća i povrća)	20
	4 Tip ulaganja	Najviše 15
	ulaganje u izgradnju i opremanje	10
	ulaganje u rekonstrukciju, modernizaciju ili opremanje postojećih objekata	15
	5 Ulaganje u proizvodne procese iz sheme kvalitete*	15
	6 Inovativnost	Najviše 15
	ulaganjem se uvodi novi inovativni tehnološki proces	15
	uvođenje novog proizvoda, novog i unaprijeđenog tehnološkog procesa ili marketinškog alata	10
	7 Ulaganje doprinosi promicanju učinkovitosti resursa te poticanje pomaka prema gospodarstvu s niskom razinom ugljika otpornom na klimatske promjene kroz povećanje učinkovitosti u korištenju energije (fokus područje 5B)	15
	8 Indeks razvijenosti JLS (po mjestu ulaganja)	Najviše 10
	Između 50% i 75% prosjeka Republike Hrvatske	10
	Između 75% i 100% prosjeka Republike Hrvatske	6
	Između 100% i 125% prosjeka republike Hrvatske	2

	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA		105
	PRAG PROLAZNOSTI		35
	Da bi projekt unutar Mjere 1.1.2. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti). Dobivanjem bodova pod kriterijem 2 <i>Proizvođačka grupa/organizacija/zadruga/zajednički projekt</i> isključuje se mogućnost dobivanja bodova pod kriterijem 1 »Veličina poduzeća« i obrnuto. Kriterij 4 <i>Tip ulaganja</i> - Ulaganje u izgradnju (sa opremanjem) obuhvaća ulaganja u nove proizvodne kapacitete. Kriterij 4 <i>Tip ulaganja</i> - Ulaganje u rekonstrukciju, modernizaciju ili opremanje postojećih objekata obuhvaća rekonstrukciju, modernizaciju ili opremanje postojećih proizvodnih kapaciteta. Kriterij 6 <i>Inovativnost</i> - ulaganjem se uvodi novi inovativni tehnološki proces primjenjivat će se kada se uspostavi mreža Europskog inovacijskog partnerstva. *Rezultat proizvodnog procesa je proizvod koji je u sustavu sheme kvalitete sukladnom Zakonu o zaštićenim oznakama izvornosti, zaštićenim oznakama zemljopisnog podrijetla i zajamčeno tradicionalnih specijalitetima poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (NN 80/2013 i 14/2014) ili koji ima znak ekološke proizvodnje sukladno Zakonu o provedbi Uredbe Vijeća (EZ) br. 834/2007 o ekološkoj proizvodnji i označavanju ekoloških proizvoda (NN 80/2013 i 14/2014).		
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 1.2.1. Potpora razvoju malih poljoprivrednih gospodarstva		
OPIS	Operacije se odnose na povećanje uzgoja poljoprivrednih kultura i proizvodnje prerađevina prema interesima za raznih voćaka, povrća i rasada te uzgoja aromatičnog i ljekovitog bilja za povećanje dodane vrijednosti poljoprivrednim proizvodima, uvođenje novih tehnologija zbog povećanja konkurentnosti gospodarstava te lakšeg opstanka na tržištu. Akcija predviđa razne potpore za ostvarenje prethodno navedenih aktivnosti za poticanje rasta malih poljoprivrednika što doprinosi ostvarenju cilja ZPP_a koji se odnosi na jačanje konkurentnosti poljoprivrede, a posredno, kroz poticanje mjera. Tipovi operacija doprinose fokus području 2A (poboljšanje gospodarskih rezultata svih poljoprivrednih gospodarstava i olakšavanje restrukturiranja i modernizacije, osobito s ciljem povećanja tržišnog sudjelovanja i usmjerenosti, kao i poljoprivredne diversifikacije, 6A Olakšavanje diversifikacije, stvaranja i razvoja malih poduzeća kao i otvaranje radnih mjesta i 6B Poticanje lokalnog razvoja za ruralno područje iz Programa ruralnog razvoja, odnosno prioritetima 2 (poboljšanje održivosti i konkurentnosti poljoprivrede u svim regijama te promicanje inovativnih poljoprivrednih tehnologija i održivog upravljanja šumama).		
CILJANI KORISNICI	Korisnici jesu mala poljoprivredna gospodarstva upisana u Upisnik poljoprivrednih gospodarstava, ekonomske veličine iskazane u ukupnom standardnom ekonomskom rezultatu poljoprivrednog gospodarstva od 2.000 eura do 7.999 eura.		
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Uvjeti prihvatljivosti istovjetni su kao u članku 16., 17. i 18. Pravilnika o provedbi Podmjera 6.1., 6.2. i 6.3. Iznimno od članka 17. stavka 3. Pravilnika o provedbi Podmjere 6.1, 6.2. i 6.3. korisnici potpore jesu poljoprivredna gospodarstva čija se ulaganja odvijaju na području LAG-a.		
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi troškovi istovjetni su kao u članku 15. Pravilnika o provedbi Podmjera 6.1., 6.2. i 6.3.		
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	N/P		
MIN. I MAKS. IZNOS POTPORE PO KORISNIKU	Visina potpore po korisniku iznosi 15.000 eura u kunsnoj protuvrijednosti.		
INTENZITET POTPORE	Iznos potpore je paušalan, do 100% vrijednosti projekta		
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij		Bodovi
	1	Veličina gospodarstva SO	Najviše 10
		Od 2.000 do 3.999 eura	10
		Od 4.000 do 7.999 eura	7
	2	Aktivnosti iz poslovnog plana imaju pozitivan utjecaj na okoliš*	5

	3	Aktivnosti iz poslovnog plana pridonose očuvanju postojećih ili stvaranju novih radnih mjesta	10
	4	Stupanj razvijenosti JLS-a u kojem se provode aktivnosti iz poslovnog plana sukladno indeksu razvijenost	Najviše 10
		III. Skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti od 75% do manje od 100% prosjeka RH	10
		IV. i V. skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti 100% i više od prosjeka RH	5
	5	Aktivnosti se provode na brdsko-planinskom području**	15
		NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	50
		PRAG PROLAZNOSTI	25
Da bi projekt unutar Mjere 1.2.2. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti). *Aktivnosti prikazane u poslovnom planu moraju se odnositi na obnovljive izvore i/ili uštedu energije. Najmanje 10%, a najviše 30% aktivnosti prikazanih u poslovnom planu moraju se odnositi na obnovljive izvore i/ili uštedu energije, kako bi se mogli dodijeliti bodovi prema navedenom kriteriju. ** Zakon o brdsko-planinskim područjima (NN 12/02, 32/02, 117/03, 42/05, 90/05, 80/08, 148/13, 147/14).			
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 2.1.1. Ulaganja u razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima		
OPIS	Operacije se odnose na povećanje smještajnog kapaciteta u zaleđu ruralnog područja, male turističke infrastrukture, broja usluga i proizvoda u turističkoj ponudi. Jednako tako, obnovom tradicionalnih zanata ponuditi atraktivnost za turiste kao i ostale tradicionalne proizvode kraja. Akcija predviđa razne potpore za ostvarenje prethodno navedenih aktivnosti za poticanje rasta turističkih nositelja i njihovoj promociji što doprinosi ostvarenju cilja ZPP-a koji se odnosi na jačanje konkurentnosti poljoprivrede, a posredno, kroz poticanje mjera. Tipovi operacija doprinose fokus području 6A Olakšavanje diversifikacije, stvaranja i razvoja malih poduzeća kao i otvaranje radnih mjesta i 6B Poticanje lokalnog razvoja za ruralno područje iz Programa ruralnog razvoja, odnosno prioritetima 2 (poboljšanje održivosti i konkurentnosti poljoprivrede u svim regijama te promicanje inovativnih poljoprivrednih tehnologija i održivog upravljanja šumama).		
CILJANI KORISNICI	Korisnici su poljoprivrednici upisani u Upisnik poljoprivrednika te fizičke osobe koje su nositelji ili članovi obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva koji pokreću ili razvijaju nepoljoprivredne djelatnosti.		
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Uvjeti prihvatljivosti istovjetni su kao u članku 8., 10. i 11. Pravilnika o provedbi Podmjere 6.4. "Ulaganja u stvaranje i razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti" unutar Mjere M06 "Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja" iz Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020. (NN br. 120/15) – dalje u tekstu: Pravilnik o provedbi Podmjere 6.4.		
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi troškovi istovjetni su kao u članku 7., i članku 9. stavku 1., 2., 3., 4. i 6. Pravilnika o provedbi Podmjere 6.4.		
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Neprihvatljivi troškovi istovjetni su kao u članku 9. stavku 5. Pravilnika o provedbi Podmjere 6.4.		
MINIMALNI I MAKSIMALNI IZNOS POTPORE PO KORISNIKU	Najniža vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 3.500 eura u kunsjoj protuvrijednosti. Najviša vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 50.000 eura u kunsjoj protuvrijednosti.		
INTENZITET POTPORE	Intenzitet potpore istovjetan je kao u članku 5. Pravilnika o provedbi podmjere 6.4.		
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij		Bodovi
	1	Veličina gospodarstva SO	Najviše 10
		Od 2.000 do 4.999 eura	10
		Od 5.000 do 7.999 eura	7
		Više od 8.000 eura	5
	2	Aktivnosti iz poslovnog plana doprinose očuvanju postojećih ili stvaranju novih radnih mjesta	10

	stvaranju novih radnih mjesta	
3	Aktivnosti iz poslovnog plana doprinose produženju turističke sezone	10
4	Aktivnosti iz poslovnog plana imaju pozitivan utjecaj na okoliš*	10
5	Stupanj razvijenosti JLS-a u kojem se ulaganje provodi sukladno indeksu razvijenosti	Najviše 10
	III. skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti od 75% do manje od 100% prosjeka RH	10
	IV. i V. skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti 100% i više od prosjeka RH	5
	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	50
	PRAG PROLAZNOSTI	25
	Da bi projekt unutar Mjere 2.1.1. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti). *Aktivnosti prikazane u poslovnom planu moraju se odnositi na obnovljive izvore i/ili uštedu energije. Najmanje 10%, a najviše 30% aktivnosti prikazanih u poslovnom planu moraju se odnositi na obnovljive izvore i/ili uštedu energije, kako bi se mogli dodijeliti bodovi prema navedenom kriteriju.	
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 3.1.1. Ulaganja u pokretanje, poboljšanje ili proširenje lokalnih temeljnih usluga za ruralno stanovništvo, uključujući slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti te povezanu infrastrukturu	
OPIS	Svrha ove aktivnosti da se dodatno valorizira društveno-gospodarska, kulturna i prirodna baština budući je najprije treba očuvati te onda prema mogućim uvjetima zaštititi i staviti u funkciju, naročito onih koje to nisu bile. Time se omogućuje dodatno ulaganje kako bi se razvile usluge za potrebe lokalnog stanovništva kao što je slobodno vrijeme, kulturni programi u tipičnim ruralnim selima (sportsko-rekreativni sadržaji, prikaz običaja i sl.) ili uređenje društvene infrastrukture (igrališta za djecu i sl.).	
CILJANI KORISNICI	Korisnici su: a) jedinice lokalne samouprave u članstvu LAG-a b) trgovačka društva u većinskom vlasništvu jedinica lokalne samouprave u sastavu LAG-a, c) javne ustanove neprofitnog karaktera u kojima su osnivači jedinice lokalne samouprave u sastavu LAG-a osim javnih vatrogasnih postrojbi, te lokalnih razvojnih agencija), d) udruge/organizacije civilnog društva i vjerske zajednice koje se bave humanitarnim i društvenim djelatnostima od posebnog interesa za lokalno stanovništvo i čije su djelatnosti sukladno ciljnim skupinama i klasifikaciji djelatnosti udruga, povezane sa prihvatljivim ulaganjem, e) LAG "Terra liburna".	
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Uvjeti prihvatljivosti istovjetni su kao u članku 23. i 25. stavku 1. do 9. Pravilnika o provedbi mjere 07 „Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima“ NN 22/15 – dalje u tekstu: Pravilnik o provedbi Mjere 7.	
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi troškovi istovjetni su kao u članku 22., 25. stavku 10., 12. i 13. i članku 26. Pravilnika o provedbi Mjere 7.	
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Neprihvatljivi troškovi istovjetni su kao u članku 25. stavku 11. Pravilnika o provedbi Mjere 7.	
MINIMALNI I MAKSIMALNI IZNOS POTPORE PO KORISNIKU	Najniža vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 15.000 eura u kunskoj protuvrijednosti. Najviša vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 70.000 eura u kunskoj protuvrijednosti.	
INTENZITET POTPORE	Intenzitet potpore istovjetan je kao u članku 24. Pravilnika o provedbi Mjere 7.	

KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij	Bodovi
	1 Stupanj razvijenosti JLS-a u kojem se ulaganje provodi sukladno indeksu razvijenosti	Najviše 10
	III. skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti od 75% do manje od 100% prosjeka RH	10
	IV. i V. skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti 100% i više od prosjeka RH	5
	2 Tip ulaganja/prioritetno ulaganje	Najviše 20
	ulaganje u rekonstrukciju (sa ili bez opremanja)	20
	ulaganje u građenje i opremanje	10
	ulaganje u građenje	5
	3 Ulaganje ima pozitivan utjecaj na okoliš*	10
	4 Doprinos kvaliteti života (potencijalni korisnici)	Najviše 20
	Ulaganje u javno dostupnu infrastrukturu otvorenu za sve pojedince i sve interesne skupine (javne zelene površine – parkovi i sl.; pješačke staze; pješačke zone; otvoreni odvodni kanali koji nisu sastavni dio ceste; groblja; javne prometne površine – trгови, pothodnici, nadvožnjaci, javne stube i prolazi; tržnice; dječja igrališta, sportske i građevine kojim ne upravlja udruga, rekreacijske zone, biciklističke staze i trake, tematski putovi i parkovi, turistički informativni centri)	20
	Ulaganje u multifunkcionalnu društvenu infrastrukturu za javnu uporabu kojom se koristi više od četiri interesnih skupina (društveni domovi, kulturni centri, vatrogasni domovi i spremišta, planinarski domovi i skloništa, sportske građevine, objekti za slatkovodni sportski ribolov) kojom upravlja udruga	15
	Ulaganja u građevine za ostvarivanje organizirane njege, odgoja, obrazovanja i zaštite djece do polaska u osnovnu školu (dječji vrtići, rekonstrukcija i opremanje prostora za izvođenje programa predškole u osnovnim školama te rekonstrukcija i opremanje prostora za igraonice pri knjižnicama, zdravstvenim, socijalnim, kulturnim i sportskim ustanovama, udrugama te drugim pravnim osobama u kojima se provode kraći programi odgojno-obrazovnog rada s djecom rane i predškolske dobi uz suglasnost Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta sukladno odredbama Zakona o predškolskom odgoju i naobrazbi)	10
	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	60
	PRAG PROLAZNOSTI	30
	Da bi projekt unutar Mjere 3.1.1. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti). *Aktivnosti prikazane u poslovnom planu moraju se odnositi na obnovljive izvore i/ili uštedu energije. Najmanje 10%, a najviše 30% aktivnosti prikazanih u poslovnom planu moraju se odnositi na obnovljive izvore i/ili uštedu energije, kako bi se mogli dodijeliti bodovi prema navedenom kriteriju.	
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 3.1.2. Uspostava i uređenje poučnih staza, vidikovaca i ostale manje infrastrukture	
OPIS	Ulaganjima u turističku infrastrukturu kao što su vidikovci, te poučnih staza. Za daljnje očuvanje tradicionalnih krajobraznih elemenata i bioraznolikosti ulagat će se u očuvanje i obnovu istih (obnoviti zaboravljene staze i stare tipične vrste bilja kao što je veprina). Tipovi operacija definirani u okviru ove aktivnosti doprinose fokus području 4A (Obnova, očuvanje i povećanje bioraznolikosti, uključujući u područjima mreže NATURA 2000 i u područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima i poljoprivredu velike prirodne vrijednosti, kao i stanje europskih krajobraza, 6A (Olakšavanje diversifikacije, stvaranja i razvoja malih poduzeća kao i otvaranje radnih mjesta i 6B Poticanje lokalnog razvoja za ruralno područje iz Programa ruralnog razvoja, odnosno prioritetima 2 (poboljšanje održivosti i konkurentnosti poljoprivrede u svim regijama te promicanje inovativnih poljoprivrednih tehnologija i održivog upravljanja šumama).	
CILJANI	Korisnici su šumoposjednici, trgovačka društva i druge pravne osobe koje sukladno Zakonu o	

KORISNICI	šumama gospodare šumama i šumskim zemljištima u vlasništvu Republike Hrvatske, udruženja šumoposjednika, udruge civilnog društva i druge pravne osobe aktivne u zaštiti prirode.		
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Korisnici u okviru ove operacije moraju dobiti prethodnu suglasnost fizičkih i pravnih osoba koje upravljaju šumama i šumskim zemljištem na kojem je projekt planiran.		
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Materijali, oprema, usluge i radovi te druga prihvatljiva mala infrastruktura s ciljem uspostave poučnih staza, vidikovaca i malih rekreacijskih objekata za javnu upotrebu (npr. uređenje staza, informativni znakovi, informativne ploče, nadstrešnice, namještaj od prirodnog drva na izletištim itd.), usluge konzultanata i drugi opći troškovi potrebni za pripremu i provedbu projekta, uključujući poslovne planove, studije izvedivosti, analize troškova i koristi te drugu projektnu i tehničku dokumentaciju kao što su studije utjecaja na okoliš i prirodu (odgovarajuća procjena vezana za ulaganja na području ekološke mreže Natura 2000) itd., u maksimalnom iznosu od 10% ukupnih prihvatljivih troškova. Opći troškovi nastali prije podnošenja zahtjeva prihvatljivi su ako su nastali nakon 01. siječnja 2014.		
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	N/P		
MAKSIMALNI IZNOS POTPORE	Najniža vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 5.000 eura u kunsjoj protuvrijednosti, Najviša vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 20.000 eura u kunsjoj protuvrijednosti.		
INTENZITET POTPORE	Intenzitet potpore iznosi do 100% ukupno prihvatljivih troškova		
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij		Bodovi
	1	Cilj ulaganja	Najviše 20
		Ulaganja kojima je krajnji cilj educiranje i informiranje o šumi, održivom gospodarenju šumama, zaštiti šuma i okolišu	20
		Ulaganja kojima je krajnji cilj promicanje i korištenje rekreacijskih, zdravstvenih, i turističkih funkcija šume te prirodne ljepote krajobraza	15
		Ulaganja kojima je cilj revitalizacija i uređenje pojedinačnih elemenata unutar šume (izvori, bunari, ulazi u spilje)	10
	2	Tip korisnika	Najviše 10
		Šumopojednici, udruženje šumoposjednika/šumovlasnika	10
		Trgovačka društva i druge pravne osobe i tijela državne uprave koje gospodare državnim šumama i šumskim zemljištem, te udruge civilnog društva i druge pravne osobe aktivne u zaštiti prirode	5
	3	Tip ulaganja	Najviše 10
		Ulaganja kod kojih se koriste prirodni i ekološki prihvatljivi materijali	10
	4	Lokacija ulaganja	Najviše 5
		Ulaganja koja se provode u šumama unutar zaštićenih područja prirode i područja ekološke mreže NATURA 2000	5
	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA		45
PRAG PROLAZNOSTI		15	
Da bi projekt u okviru provedbe Mjere 3.1.2.. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti).			
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 3.2.1. Neproizvodna ulaganja vezana uz očuvanje okoliša		
OPIS	Svrha ove mjere je očuvanje tradicionalnih krajobraznih elemenata i bioraznolikosti pa će se putem ulaganja u neproizvodne aktivnosti dodatno očuvati okoliš. Akcija predviđa razne potpore za ostvarenje revitalizacije zvonejskih njiva, prezida kastavštine i munskih suhozida. Tipovi operacija doprinose fokus području 4A (Obnova, očuvanje i povećanje bioraznolikosti, uključujući u područjima mreže NATURA 2000 i u područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima i poljoprivredu velike prirodne vrijednosti, kao i stanje europskih krajobraza. 6A Olakšavanje diversifikacije, stvaranja i razvoja malih poduzeća kao		

	i otvaranje radnih mjesta i 6B Poticanje lokalnog razvoja za ruralno područje iz Programa ruralnog razvoja.
CILJANI KORISNICI	Korisnici su poljoprivredna gospodarstva upisana u Upisnik poljoprivrednih gospodarstva; javne ustanove i tijela, uključujući javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjima (državne, regionalne i lokalne javne ustanove); jedinice lokalne samouprave u sastavu LAG-a i civilne udruge koje se bave zaštitom i promicanjem kulturnih vrijednosti i zaštite okoliša.
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Opći uvjeti prihvatljivosti: Ulaganje mora biti u skladu sa standardima vezanim uz zaštitu okoliša i prirode; Mjesto ulaganja mora biti na zemljištu koje se koristi u poljoprivredne svrhe; Korisnici koji obnavljaju staništa važna za očuvanje bioraznolikosti, a koja se nalaze na poljoprivrednom zemljištu koje nije održavano sukladno dobroj poljoprivrednoj praksi, moraju biti u skladu s mjerama višestruke sukladnosti najkasnije godinu dana nakon početka korištenja ove podmjere; Potpora se neće odobriti korisnicima s nepodmirenim obvezama prema državnom proračunu; Odgovarajuće mjere zaštite u smislu utjecaja na okoliš utvrđuju se Pravilnicima sukladno nacionalnim propisima. Ulaganja za koja se procijeni da imaju značajan negativan utjecaj na okoliš neće biti prihvatljiva za potporu, osim ako se provedu korektivne mjere propisane od strane nadležnog tijela. Specifični uvjeti prihvatljivih aktivnosti: Izgradnja terasa; Podizanje terasa gdje su tradicionalno prisutne, uz podupiranje zemljišta suhozidima, biljnim materijalom ili nekim drugim prirodnim materijalima iz neposredne okolice; Podizanje suhozida; Podizanje suhozida moguće je samo na lokacijama gdje su suhozidi bili tradicionalno prisutni i gdje je ranija lokacija suhozida jasno vidljiva; Sadnja živice; Treba se sastojati od minimalno tri različite listopadne biljne vrste (koje će definirati nadležno tijelo). Uklanjanje invazivnih stranih vrsta s poljoprivrednog zemljišta; Prisutnost invazivnih vrsta na poljoprivrednom zemljištu. Popis invazivnih vrsta će biti naveden u podmjeri Pravilnika; Nabava električnog pastira s pripadajućom opremom i autohtonog pastirskog psa (Tornjak); Za poljoprivredna gospodarstva koja se bave stočarskom proizvodnjom; Za uzgoj/držanje stoke na području prirodne rasprostranjenosti velikih zvijeri kao i za potrebe korisnika Mjere M10 Poljoprivrede, okoliš i klimatski uvjeti, Podmjere 10.2. Područja prirodne rasprostranjenosti velikih zvijeri formalno su definirana u službenim izvješćima, stanje populacije vuka i risa te usvojeni plan gospodarenja medvjedom bit će navedeno u pravilnicima; Obnova staništa važnih za očuvanje bioraznolikosti na poljoprivrednom zemljištu koje nije održavano sukladno dobroj poljoprivrednoj praksi s obzirom na vrstu korištenja; Primjena na zaraslom poljoprivrednom zemljištu ili poljoprivrednom zemljištu koje je u procesu zarastanja potrebno je obnoviti travnjačko stanište i ukloniti grmlje i drugo drvenasto raslinje; Aktivnost će biti usmjerene i na poljoprivredna zemljišta izvan LPIS, uz obvezu da se obnovljeno poljoprivredno zemljište naknadno registrira u LPIS, obnova zapuštenih lokvi za napajanje stoke, prisutnost zaraslih /zapuštenih lokvi na područjima s ekstenzivnim uzgojem stoke.
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Ulaganje u izgradnju terasa, podizanje suhozida i živica, uklanjanje invazivnih stranih vrsta s poljoprivrednog zemljišta na jednokratnoj osnovi, a usmjereno je na iskorjenjivanje odabranih invazivnih vrsta sa zaraslog poljoprivrednog zemljišta ili poljoprivrednog zemljišta koje je u procesu zarastanja, tako će se vratiti staništa i poboljšati biološka raznolikost vrsta i staništa, nabava električnog pastira s pripadajućom opremom i/ili autohtonog pastirskog psa (tornjaka), izgradnja novih i obnova postojećih nastambi za stoku na području prirodne rasprostranjenosti velikih zvijeri, obnova staništa važnih za očuvanje bioraznolikosti na poljoprivrednom zemljištu koje nije održavano sukladno dobroj poljoprivrednoj praksi s obzirom na vrstu uporabe, a prvenstveno je usmjerena na travnjake koji su obrasli grmljem ili drugim drvenastim raslinja (vegetacija sukcesije), ulaganje u obnovu zapuštenih lokvi za napajanje stoke, kupnja zemljišta za realizaciju projekta do 10% vrijednosti ukupno prihvatljivih troškova projekta. Nematerijalni troškovi: Nabava ili razvoj računalnih programa, patenata, licenci, autorskih prava, zaštitnih znakova i ostala nematerijalna ulaganja povezana s materijalnim ulaganjem. Opći troškovi: Usluge arhitekata, inženjera i konzultanata, studije izvedivosti (ostaju prihvatljivi troškovi i kada nema troškova iz stavka a) materijalni troškovi), do 10 % vrijednosti ukupno prihvatljivih troškova projekta
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	N/P

MINIMALNI I MAKSIMALNI IZNOS POTPORE PO KORISNIKU	Najniža vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 1.000 eura u kunskoj protuvrijednosti. Najviša vrijednost javne potpore po projektu može iznositi 10.000 eura u kunskoj protuvrijednosti.	
INTENZITET POTPORE	Do 100 % vrijednosti ukupnih prihvatljivih troškova.	
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij	Bodovi
	1 Područje s prirodnim ili specifičnim ograničenjima i ostala područja	Najviše 20
	a) Gorsko planinska područja (GPP)	20
	b) Područja sa značajnim prirodnim ograničenjima (ZPO)	15
	c) Ostala područja	10
	2 Natura 2000 područja	20
	3 Korisnik je uključen u mjere „Ekološka poljoprivreda“ ili „Poljoprivreda, okoliši klimatske promjene“	Najviše 20
	d) Mjera 10 (Poljoprivreda, okoliš i klimatske promjene)	20
	e) Mjera 11 (Ekološka poljoprivreda)	15
	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	60
	PRAG PROLAZNOSTI	10
	Da bi projekt unutar Mjere 3.2.1. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti).	
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 4.1.1. Potpora za osnivanje operativnih skupina	
OPIS	Svrha ove aktivnosti je postavljanje partnerstva, osnivanje i rad proizvođačkih grupa i organizacija s ciljem zajedničkog plasmana proizvoda na tržište te lakše prodaje proizvoda organizacijom sajмова, korištenja novih tehnologija i usluga u plasmanu proizvoda na tržište i njihovom promocijom (web stranice, društvene mreže).	
CILJANI KORISNICI	Pravne osobe osnovane u Republici Hrvatskoj koje se bave djelatnostima u okviru predloženih aktivnosti npr. promicanje energetske učinkovitosti, smanjenje negativnih utjecaja na okoliš, razvoj i unapređenje skladištenja gnoja i metoda korištenja, unapređenje i uvođenje inovacija vezanih uz zdravlje i dobrobit životinja; Fizičke i pravne osobe upisane u Upisnik poljoprivrednika.	
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Pri podnošenju zahtjeva korisnik mora ispunjavati sljedeće uvjete: - suradnja se mora odnositi na rad operativnih skupina unutar EIP mreže; - da bi suradnja bila prihvatljiva mora se udružiti najmanje 2 dionika, od kojih jedan mora biti primarni proizvođač, - operativna skupina mora uspostaviti interne procedure i upravljanje zadacima kako bi se osigurala transparentnost u radu i donošenju odluka, te izbjegao sukob interesa; - članovi operativne skupine moraju imati Statut kojim propisuju odgovornost među dionicima projekta, - operativna skupina mora izraditi i dostaviti plan s opisom projekta koji će razvijati, testirati, prilagoditi ili provoditi i opis očekivanih rezultata, njegov značaj i doprinos ciljevima EIP, a što se tiče poboljšanja produktivnosti i održivog upravljanja resursima; projekt mora imati izravan doprinos najmanje jednom prioritetu Programa ruralnog razvoja; - operativna skupina mora objaviti rezultate svog projekta kroz zajednički format ("practice abstract"), a posebno putem EIP mreže. Obzirom na prilično sporu primjenu inovacija i novih znanja u Hrvatskoj, posebno u poljoprivredi, uvođenje inovacija korisno će utjecati na rješavanje i doprinijeti svim prioritetima ruralnog razvoja. EIP operativne skupine pokušat će pronaći inovativna rješenja / mogućnosti za specifične probleme, a predložiti će svoje projekte koji će slijediti planove temeljene na (barem jedan od) ove specifične teme: - razvoj novih ili prilagođenih proizvodnih metoda/metoda upravljanja i multidisciplinarnih inovacija u poljoprivredno-prehrambenom sektoru kako bi se potaknulo očuvanje ugljika i ublažavanje klimatskih promjena; - promicanje energetske učinkovitosti i učinkovitosti resursa uključujući nusproizvode u svim	

	sektorima i korištenje obnovljivih izvora energije; - smanjenje negativnih utjecaja na okoliš te poboljšanje zaštite okoliša, uključujući i zaštitu tla i razgradnju vode, učinkovitost vode, zbrinjavanja otpada na farmi i recikliranje, smanjenje zagađenja zraka, inovativnim proizvodima i mjerama za promicanje smanjenja zagađenja uzrokovanog fosilnim gorivima, održivo upravljanje ekosustavima, uključujući metode uzgoja koje su povoljne za okoliš; - razvoj tehnika, procesa, usluga ili opreme (promjena) kako bi se smanjila uporaba pesticida; - razvoj i unapređenje skladištenja gnoja i metoda korištenja; - smanjenje rizika u proizvodnji i preradi kroz inovacije, uključujući razvoj proizvoda, strojeva i opreme za ublažavanje negativnih abiotičkih i biotičkih čimbenika; - razvoj novih proizvoda i/ili promicanje multidisciplinarnu suradnje s poljoprivrednih gospodarstava veće dodane vrijednost; - unapređenje i uvođenje inovacija vezanih uz zdravlje i dobrobit životinja. Ostale teme mogu biti dodane, pod uvjetom da ispunjavaju prioritete odabrane u strategiji Programa i ispunjavaju ciljeve EIP-a, kao što je navedeno u članku 55. Uredbe (EU) br. 1305/2013.		
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Paušalni iznos potpore za sve troškove nastale tijekom razvoja projektne ideje i uspostave partnerstva.		
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	N/P		
MINIMALNI I MAKSIMALNI IZNOS POTPORE PO KORISNIKU	Paušalni iznos potpore je 5.000 EUR-a.		
INTENZITET POTPORE	Do 100 % vrijednosti ukupnih prihvatljivih troškova.		
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij		Bodovi
	1	Stručna osposobljenost i/ili prethodno iskustvo dionika operativne skupine u istraživačkim projektima čiji rezultati su primjenjivi u praksi	Najviše 10
		2 ili više dionika operativne skupine imaju iskustvo od najmanje 3 godine u istraživačkom projektu u relevantnom sektoru čiji rezultati su primjenjivi u praksi	10
		1 dionik operativne skupine ima iskustvo od najmanje 3 godine u istraživačkom projektu u relevantnom sektoru čiji rezultati su primjenjivi u praksi	5
	2	Stručna osposobljenost i/ili prethodno iskustvo dionika operativne skupine u projektima suradnje	Najviše 5
		2 ili više dionika operativne skupine imaju iskustvo od najmanje 3 godine u projektima suradnje financiranih EU ili nacionalnim sredstvima kao vodeći partner/partner	5
		1 dionik operativne skupine ima iskustvo od najmanje 3 godine u projektima suradnje financiranih EU ili nacionalnim sredstvima kao vodeći partner/partner	3
	3	Kvaliteta projektnog prijedloga - projektni prijedlog je jasno opisan i smisleno razvijen	Najviše 10
		Da	10
		Ne	0
	4	Kvaliteta projektnog prijedloga - relevantnost projektnog prijedloga (usmjeren na probleme/prilike na području LAG-a i potencijal uspješne primjene inovacije u praksi)	Najviše 20
		Vrlo važan	20
		Zadovoljavajuć	15
		Djelomično zadovoljavajuć	10

	Nije važan	0
5	Raspon ciljanih partnera - partneri iz različitih područja relevantnog sektora sa različitom razinom i vrstom znanja (praktična, znanstvena, tehnička, organizacijska)	Najviše 10
	Vrlo dobar	10
	Zadovoljavajuć	6
	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	55
	PRAG PROLAZNOSTI	20
	Da bi projekt unutar Mjere 4.1.1.. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti).	
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 4.1.2. Operativne skupine	
OPIS	Cilj je razviti kvalitetnu komunikaciju između proizvođača i potrošača te ostvarenje dodane vrijednosti proizvoda te prepoznavanje proizvoda od strane kupaca. Tipovi operacija definirani u okviru ove aktivnosti doprinose fokus području 3A) Poboljšanje konkurentnosti primarnih proizvođača njihovom boljom integracijom u poljoprivredno-prehrambeni lanac putem programa kvalitete, dodajući vrijednost poljoprivrednim proizvodima, putem promicanja na lokalnim tržištima i u kratkim krugovima opskrbe, skupina proizvođača i međustrukovnih organizacija i P3- Promicanje organizacije lanca opskrbe hranom, uključujući preradu i plasiranje poljoprivrednih proizvoda na tržište, dobrobit životinja te upravljanje rizikom u poljoprivredi PRR-a.	
CILJANI KORISNICI	Operativne skupine u poljoprivrednom i prehrambeno-prerađivačkom sektoru. Partneri u predloženoj operativnoj skupini su fizičke i pravne osobe registrirane u Republici Hrvatskoj. Nakon odabira projekta, operativna skupina mora biti registrirana kao pravna osoba u skladu sa Zakonom o udrugama (NN 74/14), prije primanja potpore. Predloženu Operativnu skupinu će zastupati pravna osoba među partnerima. Partneri trebaju sklopljeni ugovorkojim definiraju partnera koji će podnijeti Zahtjev za potporu u ime partnerstva ovjeriti kod javnog bilježnika.	
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Pri podnošenju zahtjeva korisnik mora ispunjavati sljedeće uvjete: - suradnja se mora odnositi na rad operativnih skupina unutar EIP mreže; - da bi suradnja bila prihvatljiva mora se udružiti najmanje 2 dionika, od kojih jedan mora biti primarni proizvođač, - operativna skupina mora uspostaviti interne procedure i upravljanje zadacima kako bi se osigurala transparentnost u radu i donošenju odluka, te izbjegao sukob interesa; - članovi operativne skupine moraju imati Statut kojim propisuju odgovornost među dionicima projekta, - operativna skupina mora izraditi i dostaviti plan s opisom projekta koji će razvijati, testirati, prilagoditi ili provoditi i opis očekivanih rezultata, njegov značaj i doprinos ciljevima EIP, a što se tiče poboljšanja produktivnosti i održivog upravljanja resursima; projekt mora imati izravan doprinos najmanje jednom prioritetu Programa ruralnog razvoja; - operativna skupina mora objaviti rezultate svog projekta kroz zajednički format ("practice abstract"), a posebno putem EIP mreže. Obzirom na prilično sporu primjenu inovacija i novih znanja u Hrvatskoj, posebno u poljoprivredi, uvođenje inovacija korisno će utjecati na rješavanje i doprinitisvim prioritetima ruralnog razvoja. EIP operativne skupine pokušat će pronaći inovativna rješenja / mogućnosti za specifične probleme, a predložiti će svoje projekte koji će slijediti planove temeljene na (barem jedan od) ove specifične teme: - razvoj novih ili prilagođenih proizvodnih metoda/metoda upravljanja i multidisciplinarnih inovacija u poljoprivredno-prehrambenom sektoru kako bi se potaknulo očuvanje ugljika i ublažavanje klimatskih promjena; - promicanje energetske učinkovitosti i učinkovitosti resursa uključujući nusproizvode u svim sektorima i korištenje obnovljivih izvora energije; - smanjenje negativnih utjecaja na okoliš te poboljšanje zaštite okoliša, uključujući i zaštitu tla i razgradnju vode, učinkovitost vode, zbrinjavanja otpada na farmi i recikliranje, smanjenje zagađenja zraka, inovativnim proizvodima i mjerama za promicanje smanjenja zagađenja uzrokovanog fosilnim gorivima, održivo upravljanje ekosustavima, uključujući metode uzgoja	

	koje su povoljne za okoliš; - razvoj tehnika, procesa, usluga ili opreme (promjena) kako bi se smanjila uporaba pesticida; - razvoj i unapređenje skladištenja gnoja i metoda korištenja; - smanjenje rizika u proizvodnji i preradi kroz inovacije, uključujući razvoj proizvoda, strojeva i opreme za ublažavanje negativnih abiotičkih i biotičkih čimbenika; - razvoj novih proizvoda i/ili promicanje multidisciplinarnе suradnje s poljoprivrednih gospodarstava veće dodane vrijednost; - unapređenje i uvođenje inovacija vezanih uz zdravlje i dobrobit životinja. Ostale teme mogu biti dodane, pod uvjetom da ispunjavaju prioritete odabrane u strategiji Programa i ispunjavaju ciljeve EIP-a, kao što je navedeno u članku 55. Uredbe (EU) br. 1305/2013. Natječaj će biti otvoren za sve gore navedene teme.	
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi troškovi u sklopu ove operacije jesu: - tekući troškovi za rad operativnih skupina za vrijeme trajanja projekta, - izravni troškovi provedbe projekta, uključujući i istraživačke aktivnosti vezane za pojedini praktični projekt ako su primjenjive na temelju detaljnog plana. Svi troškovi vezani uz redovne aktivnosti bilo kojeg dionika u operativnim skupinama su neprihvatljivi. Tekući projekti su isključeni iz potpore. Samostalna istraživanja, čak ako su primjenjiva u projektu neprihvatljiva su za potporu. Potpora se dodjeljuje na period od maksimalno sedam godina i rezultat projekta potrebno je objaviti prije zadnje isplate.	
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	N/P	
MIN. I MAKS. IZNOS POTPORE PO KORISNIKU	Iznos potpore je 30.000 EUR-a.	
INTENZITET POTPORE	Do 100 % vrijednosti ukupnih prihvatljivih troškova.	
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij	Bodovi
	1 Stručna osposobljenost i/ili prethodno iskustvo dionika operativne skupine u istraživačkim projektima čiji rezultati su primjenjivi u praksi	Najviše 10
	2 ili više dionika operativne skupine imaju iskustvo od najmanje 3 godine u istraživačkom projektu u relevantnom sektoru čiji rezultati su primjenjivi u praksi	10
	1 dionik operativne skupine ima iskustvo od najmanje 3 godine u istraživačkom projektu u relevantnom sektoru čiji rezultati su primjenjivi u praksi	5
	2 Stručna osposobljenost i/ili prethodno iskustvo dionika operativne skupine u projektima suradnje	Najviše 5
	2 ili više dionika operativne skupine imaju iskustvo od najmanje 3 godine u projektima suradnje financiranih EU ili nacionalnim sredstvima kao vodeći partner/partner	5
	1 dionik operativne skupine ima iskustvo od najmanje 3 godine u projektima suradnje financiranih EU ili nacionalnim sredstvima kao vodeći partner/partner	3
	3 Raspon ciljanih partnera - partneri imaju odgovarajuće iskustvo/kvalifikacije za obavljanje svoje uloge u operativnoj skupini	Najviše 10
	Da	10
	Ne	0
	4 Raspon ciljanih partnera - partneri iz različitih područja relevantnog sektora sa različitim razinom i vrstom znanja (praktična, znanstvena, tehnička, organizacijska)	Najviše 15

		Vrlo dobar	15
		Zadovoljavajuć	10
		Nezadovoljavajuć	0
	5	Kvaliteta projektnog prijedloga - organizacija aktivnosti (vrijeme, izvodivost, koordinacija)	Najviše 10
		Vrlo dobara	10
		Odgovarajuća	6
		Neodgovarajuća	0
	6	Kvaliteta projektnog prijedloga - ciljevi projekta usmjereni na praktične rezultate i održivost	Najviše 20
		Vrlo usmjereni	20
		Zadovoljavajuće usmjereni	10
		Nezadovoljavajuće usmjereni	0
	7	Kvaliteta projektnog prijedloga - opis aktivnosti vezanih uz širenje postignutih rezultata	Najviše 10
		Vrlo dobro	10
		Dovoljno	6
		Nedovoljno	0
	8	Dodana vrijednost - očekivanja od projekta po pitanju novostečenih znanja	Najviše 10
		Vrlo dobra	10
		Dovoljna	6
		Nedovoljna	0
		NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	90
		PRAG PROLAZNOSTI	48
	Da bi projekt unutar Mjere 4.1.2. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti).		
	DODATNI BODOVI		
		Kriteriji	Bodovi
	1	Uvođenje novih inovativnih tehnologija, procesa i proizvoda u prioritetnim sektorima sukladno SWOT analizi	Najviše 4
		Voće i povrće	4
		Mlijeko	3
		Stočarstvo	2
	2	Doprinos zaštiti okolišta	5
	3	Aktivnosti sudjelovanje više od 2 poljoprivrednika/prerađivača hrane u projektu	5
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 4.1.3. Pilot projekti i razvoj novih proizvoda, postupaka, procesa i tehnologija		
OPIS	Jačanje rada zadruga i osnivanje proizvođačkih organizacija udružiti će male poljoprivrednike te poboljšati njihovu konkurentnost na tržištu i obogatiti ponudu na lokalnom tržištu poljoprivrednih proizvoda. Bitna je i komunikacija između proizvođača i potrošača za prepoznavanje lokalnih proizvoda, tradicionalnih načina proizvodnje i sl. radi prodaje proizvoda na lokalnom tržištu i lakšeg plasmana proizvoda do krajnjih potrošača.		
CILJANI KORISNICI	Operativne skupine u poljoprivrednom i prehrambeno-prerađivačkom sektoru.		
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Pri podnošenju zahtjeva korisnik mora ispunjavati i sljedeće uvjete: - suradnja se mora odnositi na pilot projekt ili razvoj novih proizvoda, postupaka, procesa i tehnologija u poljoprivredno-prehrambenom sektoru; - korisnici moraju dostaviti poslovni plan s opisom projekta i očekivanih rezultata, kao i planiranim aktivnostima objave rezultata projekta; - najmanje tri dionika moraju biti uključena u svaki projekt suradnje; - detaljni rezultati projekta suradnje se objavljuju.		
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi troškovi u sklopu ove operacije jesu: -troškovi istraživanja i razvoja (laboratorijska ispitivanja, terenska ispitivanja, istraživanja tržišta, studije izvedivosti, razvoj ambalaže za izradu novog proizvoda ili procesa);		

	- tekući troškovi suradnje uključujući: - materijalne troškove; - troškove vezane uz opremu, objekte, zemljište itd. koji su prihvatljivi za potporu samo ako su nastali zbog korištenja/amortizacije tih stavki isključivo za vrijeme trajanja projekta i u izravnoj vezi s njim. Svi troškovi vezani uz redovne aktivnosti bilo kojeg dionika u projektu suradnje su neprihvatljivi. Produktivni investicijski troškovi nisu prihvatljivi za sufinanciranje. Tekući projekti su isključeni iz potpore. Potpore se dodjeljuje na period od maksimalno sedam godina i rezultat projekta potrebno je objaviti prije zadnje isplate. U slučaju kada projekt provodi Operativna skupina, rezultat projekta mora biti objavljen putem EIP mreže.		
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	N/P		
MIN. I MAKS. IZNOS POTPORE PO KORISNIKU	Iznos potpore je 50.000 EUR-a.		
INTENZITET POTPORE	Do 100 % vrijednosti ukupnih prihvatljivih troškova.		
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij		Bodovi
	1	Broj dionika u pilot-projektu	Najviše 20
		3-10	8
		10-20	14
		> 20	20
	2	Raspon ciljanih partnera - stručna osposobljenost i/ili prethodno iskustvo dionika za obavljanje navedene uloge u projektu	Najviše 10
		2 ili više dionika projekta imaju iskustvo od najmanje 3 godine u projektu u relevantnom sektoru čiji rezultati su primjenjivi u praksi	10
		1 dionik projekta ima iskustvo od najmanje 3 godine u projektu u relevantnom sektoru čiji rezultati su primjenjivi u praksi	5
	3	Raspon ciljanih partnera - partneri iz različitih područja relevantnog sektora sa različitim razinom i vrstom znanja (praktična, znanstvena, tehnička, organizacijska)	Najviše 10
		Vrlo dobar	10
		Zadovoljavajući	6
		Nezadovoljavajući	0
	4	Kvaliteta projektnog prijedloga - organizacija aktivnosti (vrijeme, izvodivost, koordinacija)	Najviše 10
		Vrlo dobara	10
		Odgovarajuća	6
		Neodgovarajuća	0
	5	Kvaliteta projektnog prijedloga - ciljevi projekta usmjereni na praktične rezultate i održivost	Najviše 20
		Vrlo usmjereni	20
		Zadovoljavajuće usmjereni	10
		Nezadovoljavajuće usmjereni	0
	6	Dodana vrijednost - očekivanja od projekta po pitanju novostečenih znanja	Najviše 10
		Vrlo dobra	10
		Dovoljna	6
		Nedovoljna	0
	7	Ulaganja u području sa značajnim prirodnim ograničenjima i ostalim	Najviše

		područjima s posebnim ograničenjima	10
		a) Gorsko planinska područja (GPP)	10
		b) Područja sa značajnim prirodnim ograničenjima (ZPO)	5
		c) Ostala područja	0
	8	Stupanj razvijenosti JLS-a u kojem se ulaganje provodi sukladno indeksu razvijenosti	Najviše 10
		III. skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti od 75% do manje od 100% prosjeka RH	10
		IV. i V. skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti 100% i više od prosjeka RH	5
		NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	100
		PRAG PROLAZNOSTI	38
	Da bi projekt unutar Mjere 4.1.3. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti).		
DODATNI BODOVI			
	Kriteriji	Bodovi	
1	Uvođenje novih inovativnih tehnologija, procesa i proizvoda u prioritetnim sektorima sukladno SWOT analizi	Najviše 4	
	Voće i povrće	4	
	Mlijeko	3	
	Stočarstvo	2	
2	Doprinos zaštiti okolišta	5	
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 4.2.1. Kratki opskrbeni lanci i lokalna tržišta		
OPIS	Postojeći procesi plasmana poljoprivrednih proizvoda se uglavnom odvija na lokalnom tržištu putem vlastite prodaje ili vrlo malo za izvoz. Potrebno je stoga postići veću suradnju među sudionicima u lancu opskrbe radi otvaranje prema veće tržištu i kupcima. Mali dio proizvoda plasira se kroz turističku i ugostiteljsku ponudu budući se traže lokalni proizvodi. Kako bi se dodatno poboljšao plasman lokalnih poljoprivrednih proizvoda na lokalnom te trećim tržištima, potrebno je uvesti nove modele poslovanja koji podrazumijevaju organizaciju inovativnih kanala prodaje te efikasno povezivanje proizvođača s tržištem. Cilj ove mjere je proširenje tržišta lokalnih poljoprivrednih proizvoda te doprinos integraciji poljoprivrednog sektora s ostalim djelatnostima, prvenstveno turizmom, stvaranjem novih kanala prodaje te povezivanja proizvođača s tržištem. Tipovi operacija definirani u okviru ove mjere doprinose fokus području 3A (Poboljšanje konkurentnosti primarnih proizvođača njihovom boljom integracijom u poljoprivredno - prehrambeni lanac putem programa kvalitete, dodanom vrijednošću poljoprivrednih proizvoda, promoviranjem na lokalnim tržištima i u kratkim krugovima opskrbe, skupinama proizvođača i organizacija te međustrukovnih organizacija).		
CILJANI KORISNICI	Korisnici pravne osobe iz poljoprivrednog i prehrambenog sektora i njihova udruženja; proizvođačke grupe i organizacije; druge pravne osobe koje sudjeluju u kratkim lancima opskrbe i drugi relevantni dionici.		
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	Pri podnošenju zahtjeva korisnik mora ispunjavati sljedeće uvjete: - suradnja se odnosi na horizontalnu i vertikalnu suradnju među subjektima u lancu opskrbe radi uspostave i razvoja kratkih lanaca opskrbe i lokalnih tržišta; - korisnik mora dostaviti plan o konkretnom projektu; - da bi suradnja bila prihvatljiva mora se udružiti najmanje 2 dionika; - kratki lanac opskrbe smije sadržavati samo jednog posrednika između proizvođača i potrošača; - mjesto proizvodnje odnosno prerade proizvoda ne smije biti udaljeno više od 50 kilometara od potrošača.		
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Tekući troškovi suradnje; promotivne aktivnosti.		
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Svi troškovi vezani uz redovne aktivnosti bilo kojeg dionika u projektu suradnje su neprihvatljivi. Tekući projekti su isključeni iz potpore.		
MIN. I MAKS. IZNOS POTPORE PO	Iznos potpore je 10.000 EUR-a.		

KORISNIKU			
INTENZITET POTPORE	Do 100 % vrijednosti ukupnih prihvatljivih troškova.		
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij		Bodovi
	1	Broj proizvođača u kratkom lancu opskrbe	Najviše 20
		3-10	8
		10-20	14
		> 20	20
	2	Kratak lanac opskrbe proizvođača proizvoda s oznakom kvalitete	15
	3	Ulaganja u području sa značajnim prirodnim ograničenjima i ostalim područjima s posebnim ograničenjima	Najviše 10
		a) Gorsko planinska područja (GPP)	10
		b) Područja sa značajnim prirodnim ograničenjima (ZPO)	8
		c) Ostala područja	6
	4	Stupanj razvijenosti JLS-a u kojem se ulaganje provodi sukladno indeksu razvijenosti	Najviše 10
		III. skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti od 75% do manje od 100% prosjeka RH	10
		IV. i V. skupina JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti 100% i više od prosjeka RH	5
	5	Ulaganje u prioritetnim sektorima sukladno SWOT analizi	Najviše 10
		Voće i povrće	10
		Mlijeko	8
		Stočarstvo	6
	6	Doprinos zaštiti okolišta	5
	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA		70
	PRAG PROLAZNOSTI		15
Da bi projekt unutar Mjere 4.2.1. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti).			
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 4.3.1. Priprema aktivnosti suradnje		
OPIS	Kako je u LAG-u prisutno partnerstvo svih sektora (javno, privatno i civilno), svako u svojoj nadležnosti i interesima radi u interesu boljih uvjeta življenja i rada na ovom području. Kontinuirana edukacija stanovništva i institucija omogućava poticanje sveukupnih aktivnosti na jačanju gospodarskih, institucionalnih i inih odnosa i veza za razne vidove suradnje i njihovo umrežavanje. To dovodi do boljih i kvalitetnijih odnosa između dionika samog LAG i unutar županije, međuzupanijskih te međunarodnih odnosa.		
CILJANI KORISNICI	LAG “Terra liburna”		
UVJETI PRIHVATLJI- VOSTI	f) cilj, tip ili tematsko područje planiranog projekta suradnje mora biti opisano ili navedeno u LRS g) upravno (izvršno) tijelo LAG- a mora donijeti odluku o pokretanju pripremnih aktivnosti za provedbu planiranog projekta suradnje h) troškovi moraju nastati ne duže od 18 mjeseci od dana stupanja na snagu odluke o pokretanju pripremnih aktivnosti za provedbu planiranog projekta suradnje iz točke 2. ovoga stavka i) pripremne aktivnosti provode se na području partnera koji planiraju sudjelovati u projektu j) u planirani projekt suradnje moraju biti uključena najmanje 2 partnera k) u projektima suradnje koji se planiraju provoditi s partnerima izvan granica EU, prihvatljive su samo aktivnosti koje se odnose na ruralno područje		
PRIHVAT- LJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi troškovi sukladni su čl. 43, stavak 1 i 2 Pravilnika o provedbi podmjera 19.2, 19.3 i 19.4		
NEPRIHVA-	Neprihvatljivi troškovi sukladni su čl. 43, stavak 3 Pravilnika o provedbi podmjera 19.2, 19.3		

TLJIVI TROŠKOVI	i 19.4	
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij	Bodovi
	1 Planirani broj uključenih partnera u projektu suradnje	Najviše 30
	2	10
	3-4	20
	5 i više	30
	2 Planirani tip projekta suradnje *	Najviše 20
	međuteritorijalni (unutar granica RH)	10
	transnacionalni unutar EU (između država članica)	20
	transnacionalni (s trećim državama)	15
	3 Planirana uloga LAG-a u projektu suradnje	Najviše 20
	nositelj projekta	20
	partner na projektu	10
	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	70
	PRAG PROLAZNOSTI	40
	Da bi projekt unutar Mjere 4.3.1. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti). *u slučaju da su partneri/nositelji u projektu suradnje iz zemalja članica i iz trećih država, bodovi se dodjeljuju samo za jedan kriterij i to po onom povoljnijem za korisnika	
POTPORA	Do 100% ukupnih prihvatljivih troškova, ukupno 20% od 5% dodijeljenih javnih izdataka Lokalne razvojne strategije u M19.2	
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 4.3.2. Priprema aktivnosti suradnje	
OPIS	LAG će omogućiti stvaranje kvalitetnih veza za provedbu nacionalnih i transnacionalnih projekata od važnosti za LAG i njegove stanovnike, a sve kako bi se mogli razmijeniti stavovi, iskustva i primjeri dobre prakse u razvoju raznih aktivnosti iz poljoprivrede i nepoljoprivrednih djelatnosti. Pri tome bogata tradicija, kultura i povijest zajedno s prirodnim vrijednostima i očuvanom krajolikom omogućuju stvaranje dodanih vrijednosti za razvoj poljoprivrede, turizma i drugih nepoljoprivrednih djelatnosti na području LAG-a., a putem oblikovanja projekata na primjerima dobre prakse putem međuteritorijalne i transnacionalne suradnje i umrežavanja.	
CILJANI KORISNICI	LAG "Terra liburna"	
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	l) cilj, tip ili tematsko područje planiranog projekta suradnje mora biti opisano ili navedeno u LRS m) upravno (izvršno) tijelo LAG- a mora donijeti odluku o pokretanju pripremnih aktivnosti za provedbu planiranog projekta suradnje n) troškovi moraju nastati ne duže od 18 mjeseci od dana stupanja na snagu odluke o pokretanju pripremnih aktivnosti za provedbu planiranog projekta suradnje iz točke 2. ovoga stavka o) pripreme aktivnosti provode se na području partnera koji planiraju sudjelovati u projektu p) u planirani projekt suradnje moraju biti uključena najmanje 2 partnera q) u projektima suradnje koji se planiraju provoditi s partnerima izvan granica EU, prihvatljive su samo aktivnosti koje se odnose na ruralno područje	
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi troškovi sukladni su čl. 48, stavak 1 i 2 Pravilnika o provedbi podmjera 19.2, 19.3 i 19.4	
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Neprihvatljivi troškovi sukladni su čl. 48, stavak 3 Pravilnika o provedbi podmjera 19.2, 19.3 i 19.4	
KRITERIJI ZA ODABIR	Kriterij	Bodovi
	1 Planirani broj uključenih partnera u projektu suradnje	Najviše 30

	2	10
	3-4	20
	5 i više	30
	2 Planirani tip projekta suradnje *	Najviše 20
	međuteritorijalni (unutar granica RH)	10
	transnacionalni unutar EU (između država članica)	20
	transnacionalni (s trećim državama)	15
	3 Planirana uloga LAG-a u projektu suradnje	Najviše 20
	nositelj projekta	20
	partner na projektu	10
	NAJVEĆI MOGUĆI BROJ BODOVA	70
	PRAG PROLAZNOSTI	40
	Da bi projekt unutar Mjere 4.3.2. bilo prihvatljiv za dodjelu potpore, korisnik mora imati minimalan broj bodova (prag prolaznosti). *u slučaju da su partneri/nositelji u projektu suradnje iz zemalja članica i iz trećih država, bodovi se dodjeljuju samo za jedan kriterij i to po onom povoljnijem za korisnika	
POTPORA	Do 100% ukupnih prihvatljivih troškova, ukupno 80% od 5% dodijeljenih javnih izdataka Lokalne razvojne strategije u M19.2	
BROJ I NAZIV MJERE	Mjera 4.3.3. Jačanje kapaciteta LAG-a i lokalnih dionika za provedbu LRS s provedbom operacija unutar CLLD strategije	
OPIS	Provođenjem ove aktivnosti direktno se implementira LEADER pristup u zajednici i to kroz bottom-up pristup razvoju. Glavni preduvjet ispunjenja ciljeva 1 – 4 je jačanje kapaciteta LAG-a, pokrivanje troškova za administriranje provedbe LRS te provedbu svih postupaka praćenja i provedbe. Provedba LEADER pristupa doprinijet će dostizanju svih 6 zadanih prioriteta Europske unije, a posebno se ovim operacijama direktno doprinosi fokus području 6B (poticanje lokalnog razvoja u ruralnim područjima). LEADER pristup omogućava da se lokalna zajednica uključi u oblikovanje razvoja regije u kojoj živi, a temelji se na jačanju svojih konkurentskih prednosti. Ovim aktivnostima najviše se ostvaruju zadani rezultati prioriteta 6 – promicanje društvene uključenosti, suzbijanje siromaštva te gospodarskog razvoj u ruralnim područjima.	
CILJANI KORISNICI	LAG "Terra liburna"	
UVJETI PRIHVATLJIVOSTI	r) Korisnik mora biti odabran unutar tipa operacije 19.2.1.od strane Agencije za plaćanja. s) Aktivnosti moraju biti završene i odnositi se na razdoblje koje obuhvaća zahtjev za isplatu. t) U zahtjevu za isplatu jasno se moraju razdvojiti tekući troškovi i animacija. u) Svi računi moraju biti plaćeni u cijelosti prije podnošenja zahtjeva za isplatu.	
PRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Prihvatljivi troškovi sukladni su čl. 59, stavak 1 Pravilnika o provedbi podmjera 19.2, 19.3 i 19.4	
NEPRIHVATLJIVI TROŠKOVI	Neprihvatljivi troškovi sukladni su čl. 59, stavak 2 Pravilnika o provedbi podmjera 19.2, 19.3 i 19.4	
POTPORA	Do 100% ukupnih prihvatljivih troškova, ukupno do 25% dodijeljenih javnih izdataka Lokalne razvojne strategije u M19.2. +19.3.	

4.4. Opis tema planiranih projekata suradnje i način odabira projekata suradnje

LAG "Terra liburna" njeguje suradnju s nizom lokalnih akcijskih grupa u Hrvatskoj, Italiji i Sloveniji, udruženih u nacionalne mrežne organizacije ili putem potpisanih sporazuma o suradnji, a tijekom svog rada ostvario je veliki broj institucionalnih suradnji s javnim ustanovama, znanstveno-istraživačkim organizacijama, potpornim poduzetničkim institucijama i neprofitnim organizacijama s mrežom kojih namjerava osiguravati potporu projektima suradnje u narednom razdoblju (opis institucionalnih suradnji nije predmet

projektnog programiranja niti dodjele potpora za projekte suradnje već je naveden s ciljem dokazivanja kapaciteta za provedbu projekata suradnje).

Budući su analize ukazale na potrebu kreiranja inovativnih prodajnih kanala putem organiziranje **kratkih opskrbnih lanaca** s uključivanjem alternativnih modela promocije, **suradivanje na prijenosu novih agrotehničkih zahvata i procesa, te prijenosa iskustava o upravljanju resursnom osnovom, očuvanju bioraznolikosti i aktiviranju kulturne i prirodne baštine**, LAG je s potencijalnim partnerima definirao suradnje upravo u tom okviru. Iz potrebe daljnjeg rada na animaciji dionika u smislu upoznavanja s primjerima dobre prakse u provedenim multisektorskim projektima umreženih dionika, te poticanja provedbe projekata suradnje na mikroregionalnoj, prekograničnoj i transnacionalnoj razini, LAG je proveo detaljnu analizu i planiranje tematskih područja za projekte suradnje, pa se u dodatcima navodi pregled potencijalnih partnera u okviru dogovorenih suradnji, s tematskim područjima planiranih projekata i općim ciljevima koji u konačnici doprinose strateškim ciljevima ove LRS uključujući institucionalne suradnje u istraživačkim i promotivnim aktivnostima.

Pregled tema suradnje LAG-a s drugim domaćim i međunarodnim institucijama nalaze se u **Dodatku 11.**

Postupak odabira projekata suradnje

Projekti suradnje mogu se provoditi na međuteritorijalnoj (nacionalnoj) i transnacionalnoj razini sa zemljama članicama EU u ruralnim područjima, s drugim LAG-ovima ili sličnim organizacijama koje provode neku vrstu strategije. Pripremu projekata suradnje mogu predložiti fizičke i pravne osobe s područja LAG-a, a LAG će animacijom dionika aktivno sudjelovati u kreiranju projektnih ideja od značaja za ukupnu ruralnu zajednicu u sukladnosti s predloženim tematskim područjima. Odabir projekta suradnje vrši komisija sastavljena od 7 članova od čega 5 članova Upravnog odbora LAG-a, pritom uzimajući u obzir standardne postupke za izbjegavanje sukoba interesa, te dva člana Skupštine LAG-a, a po potrebi moguće je uključiti vanjske stručnjake za pojedino područje. Komisija za odabir projekata suradnje boduje projekt prema kriterijima za provedbu tipa operacija 4.2.2. LRS LAG-a odlučuje o projektima, a uključuje i dodatne kriterije kao što su:

1. Doprinos projekta suradnje ciljevima LRS LAG-a (relevantnost na razini ciljeva, mjera i pokazatelja),
2. Kvaliteta projekta (kvalitetu logike projektne intervencije, kvalitetu partnerstva, održivost inakon isteka financiranja i javnost projekta)
3. Zajednički interes lokalne zajednice
4. Zajedničke korisnike (gdje je primjenjivo)
5. Javni pristup rezultatima provedenog projekta
6. Raspoloživa alokacija.

Intenzitet potpore po pojedinom projektu suradnje određuje LAG, a može iznositi najviše do 100 % ovisno o ograničenjima navedenima u PRR. Konačnu odluku o pokretanju pripremnih aktivnosti za provedbu projekata suradnje i o provedbi samog projekta donosi Upravni odbor LAG-a. Za svaki odabrani projekt suradnje, LAG će potpisati sa partnerima Sporazum o suradnji unutar kojega će se definirati sve važne odrednice projekta suradnje (uloga svakog projektnog partnera, broj studijskih posjeta i mjesta događaja, proračun projekta i njegovo izvršavanje, početak i završetak provedbe projekta, te druge važne odredbe ovisno o tipu projekta suradnje).

4.5. Opis odabira projekata na nivou LAG-a

Postupak objave natječaja, zaprimanje, odabir, financiranje, praćenje i evaluacija učinaka razvojnih projekata LAG će se voditi kroz Pravilnik o načinu i kriterijima odabira, financiranja, praćenja i evaluacije učinaka razvojnih projekata (u daljnjem tekstu: Pravilnik), a osnova za izradu istoga je u opisu ovog poglavlja. Pravilnik će sadržavati opis sadržaja javnog poziva (referiranje na mjere i TO PRR i LRS, datum objave i zatvaranja, kontakte LAG-a, uvjete prihvatljivosti i kriterije za odabir, raspoloživa sredstva za natječaj, upute za prijavitelje i prijavne obrasce za narativni i financijski dio prijave, upute o žalbenom postupku, upute za Povjerenstvo za procjenu i odabir projekata). Postupak prijave, zaprimanja i odabira sadrži sljedeće ključne korake:

1. **Priprema i objava javnog poziva** -Priprema tehničke dokumentacija i objava natječaja za dostavu projektnih prijedloga će biti sukladna Godišnjem akcijskom planu provedbe LRS, a usklađenost prihvatljivih projekata i aktivnosti unutar projekata je na razini PRR RH 2014-2020. Obzirom na predloženi regulatorni okvir za provedbu podmjere 19.2 od strane nadležnog tijela. Natječaj za dodjelu sredstava za pojedini TO raspisuje se samo ukoliko je APPRRR na nacionalnoj razini raspisala najmanje jedan natječaj za tip operacije sukladan TO LAG-a. Objava natječaja sa svim propozicijama će biti vidljiva na web stranicama LAG-a i JLS u članstvu, te poslana na mailing listu članova sa zamolbom da se vijest prosljeđuje dalje zainteresiranima¹⁵. Između objave i zatvaranja natječaja će proći 30 dana.
2. **Zaprimanje projektnih prijedloga** - Osoblje LAG-a će zaprimiti kuvertirane projektne prijedloge na adresu sjedišta LAG-a u roku propisanom natječajem i pripremiti ih za rad Povjerenstva nakon što odradi administrativnu provjeru pristiglih projekta. U slučaju potrebe za dopunom dokumentacije, LAG će pisanim izvijestiti prijavitelja s rokom od 7 dana za dostavu tražene dokumentacije, dopune ili obrazloženja.
3. **Uspostava Povjerenstva za procjenu i odabir projekata** -Tročlano Povjerenstvo za procjenu i odabir projekata će se uspostavljati odlukom Upravnog odbora LAG-a unaprijed za svaki pojedinačni Natječaj. U slučaju više sile će biti izabrana još dva (2) pričuvna člana ukoliko članovi prvotno izabranog Povjerenstva ne budu u stanju obavljati dužnost. Većina članova Povjerenstva moraju biti iz članstva LAG-a poštujući princip CLLD pristupa „odozdo prema gore“, ali je moguće odabrati i vanjskog procjenitelja glede stručnih pitanja. Preporuča se da fiksni sastav članova Povjerenstva predstavlja po članu jedna (1) osoba iz gospodarskog sektora, jedna (1) iz civilnog i jedna (1) iz javnog, pritom poštujući kriterije sastavljanja nediskriminirajućeg i transparentnog izbornog postupka i objektivnih kriterija za odabir projekata, u kojima se izbjegavaju sukobi interesa i jamči da u odlukama o izboru najmanje 50 % glasova pripada partnerima koji ne pripadaju tijelima javne vlasti i dopuštaju odabir pisanim postupkom¹⁶. Članovi Povjerenstva će morati potpisati Izjavu o nepristranosti/neovisnosti radi izbjegavanja sukoba interesa. U Povjerenstvu ne smije biti nitko iz stručne službe/ureda LAG-a. U slučaju natječaja na koje se može javiti i LAG "Terra liburna", kako bi se izbjegao sukob interesa bit će izabrano povjerenstvo od vanjskih stručnjaka. Na sjednici će se voditi Zapisnik o radu Povjerenstva. Sjednice će biti otvorene javnosti radi što veće transparentnosti. Povjerenstvo će obaviti sljedeće poslove:

¹⁵ I ako to financijske mogućnosti dopuste i u lokalnim medijima.

¹⁶ Članak 34, stavak 3, podstavak b (UREDBA (EU) br. 1303/2013 EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 17. prosinca 2013. o utvrđivanju zajedničkih odredbi o Europskom fondu za regionalni razvoj, Europskom socijalnom fondu, Kohezijskom fondu, Europskom poljoprivrednom fondu za ruralni razvoj i Europskom fondu za pomorstvo i ribarstvo i o utvrđivanju općih odredbi o Europskom fondu za regionalni razvoj, Europskom socijalnom fondu, Kohezijskom fondu i Europskom fondu za pomorstvo i ribarstvo te o stavljanju izvan snage Uredbe Vijeća (EZ) br. 1083/2006

- a) Procjenu kvalitete i rangiranje projekata (koji su prošli administrativnu provjeru) sukladno kriterijima odabira u opisanim u LRS. U slučaju da 2 ili više projektnih prijedloga imaju jednak broj bodova, primjenjuje se načelo prvenstva predaje projektnog prijedloga na natječaj.
- b) Voditelj LAG-a izrađuje zajedničko izvješće o rangiranju projektnih prijedloga u kojem je razvidno i pojedinačno ocjenjivanje svakog člana Povjerenstva.
- c) U slučaju žalbe prijavitelja, Upravni odbor odlučuje o istoj prema uputama u Pravilniku.
- d) Konačni odabir projekata vrši Upravni odbor natpolovičnom većinom prisutnih članova s pravom glasa, prethodno čemu članovi UO potpisuju Izjave o izbjegavanju sukoba interesa, a zapisnički se utvrđuje izuzeće članova UO koji sukob interesa ne mogu izbjeći.
- e) Odabir projekata i objava Privremene rang liste sa zbirnim bodovanjem na web stranicama LAG-a.
4. **Postupak prijave** odabranih projekata APPRRR-u - LAG Terra liburna upućuje APPRRR-u prijedlog za financiranje projekta koji je prošao provjeru.
5. **Objava** evaluacijskih **rezultata**, zapisnika sjednica Povjerenstva radi bolje vidljivosti te objava izabranih projekata na web stranicama LAG-a i FB grupi LAG-a.

4.6. Inovativni i integrirani karakter LRS

Zajednička ili horizontalna pitanja u LRS LAG-a „Terra liburna“ uključena su na način da svaki strateški cilj doprinosi horizontalnim međusektorskim ciljevima - poticanju inovacija na području LAG-a, zaštiti i očuvanju okoliša te prilagodbi i ublažavanju klimatskih promjena. Ova horizontalna pitanja integrirana su u Aktivnosti i Tipove operacija u Strategiji. LRS LAG-a „Terra liburna“ primjenu inovativnog i integriranog pristupa daje u sljedećem prikazu:

HORIZONTALNI CILJEVI	OBRAZLOŽENJE INTEGRIRANOSTI HORIZONTALNIH CILJEVA UNUTAR CILJEVA LOKALNE RAZVOJNE STRATEGIJE
INOVACIJE	U SC 1. predviđene su aktivnosti kojim se potiče korištenje novih tehnologija i inovativna rješenja pri uzgoju, preradi i trženju poljoprivrednih proizvoda i usluga kako bi se postigla bolja konkurentska sposobnost nositelja takvih aktivnosti, a postigli učinci za samu lokalnu zajednicu. To će se postići u prioritnim mjerama M 1.1., TO 1.1.1. (4.1.1. PRR) i TO 1.1.2. (4.2.1. PRR) te M 1.2., TO 1.2.1. Inovativnost će biti prisutna u stvaranju sadržaja i promociji za potrebe ruralnog turizma (agroturizmi i nove usluge), a po mjeri lokalne zajednice u SC 2. To će se postići u prioritnim mjerama M 2.1. i TO 2.1.1. (6.4.1. PRR). U SC 3. inovativnost je prisutna putem GIS sustava koji će omogućiti lociranje resursa, posebno baštine, radi pokretanja poduzetničkih aktivnosti za umrežavanje poljoprivrednih i turističkih proizvoda i usluga. To će se postići u prioritnoj mjeri M 3.1. i TO 3.1.1. (7.4.1. PRR). U SC 4. inovativnost je u stvaranju novih mogućnosti partnerstava i načina umrežavanja između dionika i institucija koje putem pilot projekta će polučiti razne učinke za lokalnu zajednicu. To će se postići u prioritnim mjerama M 4.1. i M 4.2. i TO 4.1.2. (16.12. RPP) i TO 4.1.3. (16.2.1. PRR), TO 4.2.1. (19.3.1.) i TO 4.2.2. (19.4. PRR)
OKOLIŠ	Unutar SC 1. žele se poticati ulaganja koja se odnose na stvaranje okolišne održivosti poljoprivrednih gospodarstava što znači da se više vrednuju projekti koji u sebi sadrže akcije koje imaju pozitivan utjecaj na okoliš te ostvarenje eko certifikata proizvoda. Unutar SC 2. i kroz prioritnu mjeru M 2.1. razviti one djelatnosti koje neće imati negativan utjecaj na okoliš. U SC 3 posebno se mjerama M 3.1. i M 3.2. (4.4.1. PRR) pažljivo ulaže u usluga kojima će se zadovoljiti stanovništvo te će intervencije na ruralnom području za malu turističku infrastrukturu, usluge i proizvode i tradiciju, a za revitalizaciju i održivost te valorizaciju društveno-ekonomske te posebno prirodne baštine poučne staze, vidikovci) kako ne bi promijenile okoliš. Time se želi očuvati tradicionalnu krajobraznu arhitekturu i bioraznolikost. U SC 4. suradnjom s partnerima omogućit će se stvaranje skupina za izradu projekata kojima će biti

	osnovna zadaća očuvanje okoliša naročito kod uvođenja novih tehnologija, postupaka i procesa u stvaranju novih proizvoda i usluga, sve kroz prioritetne mjere M 4.1., M 4.2., M4.3. (TO 16.1.1./2./4 i TO 19.3.1./2./4. PRR).
PRILAGODBA I UBLAŽAVANJE KLIMATSKIH PROMJENA	Mjerama u svakom SC vodila se briga da svaka aktivnost koja se bude pokretala neće utjecati na klimatske promjene. Posebni mjera za prilagodbu i ublažavanje klimatskih promjena nema budući područje LAG-a nije njima ugroženo.

Integrirani i višesektorski razvoj područja LAG-a postiže se kroz kombinaciju Tipova operacija koje se planiraju provoditi radi njihovog pozitivnog međusobnog odnosa. To znači da postavljene Aktivnosti pozivno utječe na provedbu drugih akcija. Strateškim se ciljevima područja LAG-a povezuju lokalni proizvođači, udružuju se vertikalno i horizontalno kako bi zajednički nastupili na tržištu. Kvaliteta i kvantiteta proizvoda na tržištu zahtjeva dodatna ulaganja modernizaciju i opremanje proizvodnje, poštujući odredbe zaštite okoliša i pozitivnog utjecaja na klimatske promjene te dobivanje oznaka i certifikata znatno će podići ji njihovu konkurentnu sposobnost. Postavljanjem i osmišljavanjem te provedbom projekata postiže se dodatni razvoj ruralnog područja putem zapošljavanja u svim djelatnostima, posebno poljoprivrede i ruralnog turizam, za bolje uvjete rada i života.

4.7. Usklađenost sa strateškim dokumentima više razine

Strateški dokument više razine	LRS LAG-a "Terra liburna"			
	SC 1 Razviti poljoprivredne i druge aktivnosti kao temelj stvaranja ponude tipičnih usluga i proizvoda područja LAG-a	SC2 Osnažiti nepoljoprivredne aktivnosti za veći doprinos razvoju održivog ruralnog turizma	SC3 Razviti proizvode i usluge za ruralno stanovništvo temeljenih na resursima područja, posebno baštine	SC4 Ojačati LAG I ruralnu zajednicu, nacionalno i transnacionalno umrežavanje i suradnju
Program ruralnog razvoja 2014-2020 RH	PR2 Povećanje održivosti poljoprivrednih gospodarstava te konkurentnosti svih vrsta poljoprivrednih djelatnosti u svim regijama, promovirajući pri tome i inovacijske poljoprivredne tehnologije, kao i održivo upravljanje šumama PR6 Promicanje socijalne uključenosti, smanjenje siromaštva i gospodarski razvoj u ruralnim područjima	PR2 Povećanje održivosti poljoprivrednih gospodarstava te konkurentnosti svih vrsta poljoprivrednih djelatnosti u svim regijama, promovirajući pri tome i inovacijske poljoprivredne tehnologije, kao i održivo upravljanje šumama PR6 Promicanje socijalne uključenosti, smanjenje siromaštva i gospodarski razvoj u ruralnim područjima PR3 Promicanje organiziranje lanaca prehrane, uključujući preradu i trženje poljoprivrednih proizvoda, dobrobit	PR4 Obnavljanje, očuvanje i poboljšanje ekosustava vezanih uz poljoprivredu i šumarstvo PR5 Promicanje učinkovitosti resursa i pomaka prema klimatski elastičnom gospodarstvu s niskom razinom ugljika u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru	PR1 Promicanje znanja i inovacija u poljoprivredi, šumarstvu i ruralnim područjima PR3 Promicanje organiziranje lanaca prehrane, uključujući preradu i trženje poljoprivrednih proizvoda, dobrobit životinja te upravljanje rizicima u poljoprivredi

		životinja te upravljanje rizicima u poljoprivredi		
Strategija razvoja turizma RH do 2020.	SC3 Investicije	SC1 Poboljšanje strukture i kvalitete smještaja SC3 Investicije SC4 Povećanje turističke potrošnje	SC3 Investicije	SC2 Novo zapošljavanje
Razvojna strategija PGŽ do 2020.	SC1 Razvoj dinamičkog gospodarskog okruženja SC2 Uravnotežen regionalni razvoj	SC1 Razvoj dinamičkog gospodarskog okruženja	SC3 Razvoj ljudskih potencijala SC4 Zaštita prirode i okoliša	SC2 Uravnotežen regionalni razvoj SC3 Razvoj ljudskih potencijala

Usklađenost ciljeva LRS i strateških ciljeva dokumenata više razine kao što su Program ruralnog razvoja RH 2014-2020 i njegovi prioriteti, Strategija razvoja poduzetništva RH do 2020. godine, Strategija razvoja turizma RH do 2020. godine, Razvojna strategija Primorsko-goranske županije do 2020. godine i Strategija razvoja ljudskih potencijala Primorsko-goranske županije do 2020. godine daje prethodni prikaz.

5. OPIS SUDJELOVANJA RAZLIČITIH INTERESNIH SKUPINA U IZRADI LRS I PRIMJENA NAČELA „ODOZDO PREMA GORE“

Ključni segment u procesu izrade LRS za područje LAG-a bio je uključivanje zainteresirane javnosti iz sva tri sektora: javnog, civilnog i privatnog, a temeljem načela LEADER/CLLD pristupa. LAG je od osnivanja, a posebice u 2015. i 2016. godini, utjecao na formiranje svijesti lokalnih multisektorskih dionika o razvojnim mogućnostima područja, posebno svijesti o LEADER programu, CLLD-u i Programu ruralnog razvoja, animirao je na osmišljavanje projekata u svrhu provedbe LRS, jačao suradnju s poljoprivrednicima, ruralnim poduzetnicima i civilnim društvom, uključivo i druge LAG-ove i ukupno stanovništvo u svrhu razvoja različitih aktivnosti te razvoja projekata, pritom dajući prednost onim projektima koji najbolje identificiraju lokalne razvojne ciljeve planirane postići realizacijom aktivnosti unutar LRS.

Prilikom izrade ovog strateško-planskog dokumenta, od listopada 2015. godine do travnja 2016. godine, LAG je uključio širu javnost kroz ciljane i koordinirane pozive na aktivnosti koje su prilagođene interesnim skupinama identificiranim kroz dosadašnje iskustvo LAG-a, u interakciji s dionicima i sukladno potrebama predstavnika svih sektora koji su se obratili INFO CENTRU LAG-a, te su provedene međusobno koordinirane aktivnosti sukladne usvojenom Planu aktivnosti za izradu LRS, a s ciljem:

1. sakupljanja informacija o razvojnim potrebama i potencijalima područja, isticanja komparativnih prednosti i autentičnosti područja, a za potrebe izrade osnovne, SWOT i GAP analize, te za potrebe kreiranja razvojne vizije u nizu sastanaka s ključnim dionicima LAG područja,
2. informiranja javnosti o mogućnostima koje pruža Program ruralnog razvoja 2014.-2020., a koje će biti moguće ostvariti putem provedbe LRS iz sredstava alociranih LAG-u i podizanja interesa za sudjelovanje u oblikovanju LRS-a kroz niz radionica, informativnih

- sastanaka s ciljanim skupinama, te putem upravljanja tijekom vijesti na društvenim mrežama i *webu* LAG-a, a uz potporu lokalnih digitalnih medija;
3. prikupljanja informacija za oblikovanje temeljnih odrednica LRS putem digitalnog anketnog upitnika i prikupljanja projektnih ideja zainteresirane javnosti putem objave javnog poziva;
 4. usklađivanja dobivenih informacija, raznih *inputa*, projekata i mišljenja, te oblikovanja LRS inovativnog i integriranog karaktera u okviru zadanog financiranja pristupom jednom fondu.

Procesi uključivanja zainteresiranih dionika u izradu LRS proveden je implementiranjem *bottom-up* pristupa kroz informativno-animacijske aktivnosti, aktivnosti upoznavanja uže radne skupine s metodologijom izrade LRS, stručnu suradnju ureda LAG-a u pripremi projekata suradnje, sastanke za djelatnike, volontere, Upravni odbor i članove koji uključuju izlazak na teren i sektorske sastanke, jačanje komunikacije s dionicima i postizanje veće razine svjesnosti o participativnom procesu izrade LRS.

Proces uključivanja zainteresirane javnosti, kroz aktivnosti za educiranje, animiranje i informiranje nastaviti će se nakon usvajanja LRS-a za potrebe jačanja odnosa unutar partnerstava, te zbog kvalitetnog praćenja ostvarenih postignuća putem mjerljivih pokazatelja kako bi se osigurala kvalitetna provedba. **U DODATKU 12 nalazi se pregled aktivnosti za izradu temeljnih sastavnih dijelova LRS sa opisom korištenih metoda i broja uključenih sudionika, dok je u DODATKU 13. priložen abecedni popis sudionika.**

5.1. Opis partnerstva

Prilikom udruživanja partnera javnog i privatnog sektora u LAG posebno se obratila pozornost na **ravnotežu zastupljenosti predstavnika lokalnih interesnih** skupina koji dolaze iz različitih sociološko-ekonomskih sektora, vodeći pritom brigu da niti jedan sektor omjerno nije zastupljen s više o 49% kao i zastupljenost rodne ujednačenosti. Skupština LAG-a sačinjena je od svih redovnih članova LAG-a, a u nastavku se donosi pregled sektorskih omjera:

Tablica 10: Struktura članstva LAG-a

SEKTOR	BROJ ČLANOVA	Učešće %
Javni	15	26,32
Civilni	22	38,60
Gospodarski	20	35,08
UKUPNO	57	100

Sastav Upravnog odbora LAG-a izraz je potrebe za predstavljanjem raznolikog članstva koji je udjelno sektorski zastupljen na sljedeći način: 22,22% su predstavnici javnog sektora, tj. predstavnici jedinica lokalne samouprave u članstvu, 44,45% su predstavnici gospodarskog sektora, dok je civilni sektor zastupljen sa 33,33%, a žene su zastupljene većinskim omjerom. Sastav Nadzornog odbora, kao kontrolnog tijela, čine predstavnici javnog sektora što osigurava kontrolu nad korištenjem javnih sredstava u LAG-u, ima tri člana od kojih je jedna žena. Struktura i sastav partnerstva udruge LAG „Terra liburna“ nalazi se u Dodatku 14.

6. AKCIJSKI PLAN PROVEDBE LRS

Pregled implementacije mjera (aktivnosti) za postizanje očekivanih rezultata strateških ciljeva LRS-a u programskom razdoblju 2014-2020. daje se u Akcijskom planu provedbe LRS. Budući se jedan dio podataka o vrstama aktivnosti predviđa za postizanje ciljeva kao i

odgovornost za provedbu aktivnosti nalazi u pregledu strateških ciljeva u točki 4.2., u sljedećoj tablici prikazana je procjena broja projekata po aktivnostima, njihov vremenski slijed provedbe do 2020. godine. Akcijski plan provedbe LRS sadrži pregled aktivnosti koje će LAG provoditi s ciljem uspješne provedbe ove LRS i postizanja njezinih ciljeva te za aktivnosti poslovanja LAG-a.

Tablica 11: Akcijski plan provedbe LRS do 2020. godine

LRS LAG-a „Terra liburna“			Iznos u EUR	Učešće %	Procjena broja projekata	Vremensko razdoblje provedbe i broj projekata LRS				
SC	MJERA	To				2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
1.	Ukupno		332.200,00	33,70	26	4	9	8	5	0
	1.1	1.1.1.	98.600,00	10,00	8	0	4	4	0	0
		1.1.2.	98.600,00	10,00	9	0	5	4	0	0
	1.2.	1.2.1.	135.000,00	13,70	9	4	0	0	5	0
2.	Ukupno		254.800,00	25,84	10	0	5	0	5	0
	2.1.	2.1.1.	254.800,00	25,84	10	0	5	0	5	0
3.	Ukupno		304.000,00	30,84	22	7	0	3	6	4
	3.1.	3.1.1.	210.000,00	21,30	6	3	0	3	0	0
		3.1.2.	25.000,00	2,54	4	0	0	0	2	0
	3.2.	3.2.1.	69.000,00	7,00	12	4	0	0	4	4
4.	Ukupno		95.000,00	9,62	4	0	3	1	0	0
	4.1.	4.1.1.	5.000,00	0,51	1	0	1	0	0	0
		4.1.2.	30.000,00	3,04	2	0	1	1	0	0
		4.1.3.	50.000,00	5,07	1	0	1	0	0	0
4.	4.2.	4.2.1.	10.000,00	1,00	1	0	1	0	0	0
Ukupno M 19.2. *			986.000,00	100,00	60	11	17	12	16	4
4.	4.3.	4.3.1.	9.860,00	100,00	3	0	3	0	0	0
		4.3.2.	39.440,00	100,00	3	0	0	3		
		4.3.3.	258.825,00	100,00	n/p	0	25%	25%	25%	25%
Ukupno M 19.3. **			49.300,00							
Ukupno M 19.4. ***			258.825,00							
Sveukupno LAG			1.294.125,00							

*/Mjera 19.2. **/Mjera 19.3. 5% od 19.2. (20% za 19.3.1. i 80% za 19.3.2.) ***/ Mjera 19.4.(25% od (19.2.+19.3.2) iz PRR

7. OPIS PRAĆENJA I PROCJENE PROVEDBE LRS

Uspješna provedba LRS temelji se na implementaciji predloženih aktivnosti odnosno tipova operacija unutar zadanih ciljeva razvoja. To podrazumijeva uspostavu kvalitetnih sustava praćenja provedbe i evaluacije učinaka provedbe LRS kako bi se omogućilo jednostavno, učinkovito i dinamično mjerenje napredovanja zacrtanih ciljeva. Stoga je svrha sustava praćenja i izvještavanja osigurati dovoljno informacija za nositelje provedbe LRS-a i donošenje ocjena o sljedećim elementima:

- uspješnosti dostizanja postavljenih ciljeva za tekuće razdoblje,
- razlozima za nedostizanje postavljenih ciljeva te mogućim rješenjima,
- prijedlozima za eventualnim realokacijama resursa (materijalnih, ljudskih, financijskih),
- relevantnosti planiranih prioriteta i mjera s obzirom na eventualne promijenjene okolnosti,
- financijskoj učinkovitosti provedbe mjera.

Sustav praćenja provedbe temelji se na tri skupa alata s ciljem smanjivanja rizika da se LRS ne implementira:

1. Izradi i praćenju **godišnjih operativnih planova** s planom aktivnosti i tipova operacija, njihovih nositelja, te skupom specifičnih, mjerljivih, dostižnih, realnih i vremenski određenih pokazatelja (npr. opis dionika, opis aktivnosti, opis procedura objava i provedbe natječaja i vrednovanje projekata, broj realiziranih projekata, broj uključenih dionika, planirana i ostvarena financijska sredstva, problematici implementacije, preporuke za sljedeće razdoblje, doprinos zadanim indikatorima, medijska promocija aktivnosti);
2. Izradi redovnih **narativnih i financijskih godišnjih izvješća** s prikazom svih planiranih i ostvarenih sredstvima prema izvorima financiranja, aktivnostima i tipovima ulaganja u prethodnom razdoblju, s analizom eventualnih odstupanja, odnosno obrazloženjima istih, kao i naučenim lekcijama;
3. **Godišnjem internom i trogodišnjem eksternom evaluacijskom izvješću** kojih se prate svi ključni elementi provedbe strategije (sukladnost planiranog i ostvarenog, kvantiteti i kvaliteti rezultata, relevantnost, učinkovitost, djelotvornost, utjecaj, održivost rezultata, dodana vrijednost, ostvarivanje horizontalnih ciljeva, itd.). Eksternu evaluaciju provodi neovisni stručnjak tri puta tijekom provedbe LRS-a koristeći metode analize dokumenta radi sukladnosti s nacionalnom politikom i PRR-a; analizom godišnjih izvješća radi doprinosa zadanih indikatora prema cilju, mjeri i tipu operacije, a provodi i APPRRR; intervjuja sa stručnim službama LAG-a i lokalnim dionicima; te izrada preporuka za buduće razdoblje. Godišnja izvješća o radu i nalazima vanjskog vrednovanja se javno objavljuju na web stranicama LAG-a uz informativne radionice i prezentacije navedenih procesa.

Pregled aktivnosti, dionika i odgovornosti te vremenski okvir za predaju izvješća praćenja LRS provodi i organizira stručna služba LAG-a, a prema sljedećim

Aktivnost	Provođenje	Odgovornost	Vremenski okvir	Oblikovanje dokumenta
Izrada Akcijskog plana	Stručna služba LAG-a	Stručne službe i tijela LAG: Skupština Upravni odbor	U tekućoj godini za sljedeću godinu, a do 31.12. tekuće godine	Prema zadanoj formi Akcijskog plana navedenoj u LRS-u
Izrada izvješća o provedbi LRS-a	Stručna služba LAG-a	Stručne službe i tijela LAG: Skupština Upravni odbor	Najkasnije do ožujka tekuće godine za prethodnu godinu	Prema zadanom sadržaju izvješća: - Opis aktivnosti koje su se provele te usporedba s planiranim aktivnostima - Opis uključenih dionika u provedbu - Opis provedenih aktivnosti animacije - Opis provedenih natječaja za dodjelu sredstava - Broj zaprimljenih projekata i rezultati evaluacije - Opis problema koji su se pojavili u godini za koju se priprema izvješće, a odnose se na provedbu LRS te primijenjena rješenja - Preporuke za provedbu za naredno razdoblje - Doprinos zadanim indikatorima

Za potrebe provedbe vrednovanja sljedeći prikaz daje provoditelje, vrijeme provođenja, vrsta troškova i njihova procjena

Vrednovanje	INTERNO	VANJSKO
Provoditelj	Stručna služba LAG priprema Akcijski plan i godišnje izvješće te ih prezentira Upravnom odboru i Skupštini koja potvrđuju i prihvaćaju dokumente	Vanjski stručnjak
Vrijeme provođenja	Jednom godišnje	2018./2019.; 2023./2024.
Vrsta troškova	- Postotak rada stručnih službi na izradi Akcijskog plana i izvješća o provedbi - Organizacija sjednice Upravnog odbora, Skupštine (prostor, osvježenje)	- Trošak vanjskog stručnjaka - Organizacija info-dana (osiguranje prostora i osvježenja za sudionike) - Organizacija tematske sjednice Skupštine (prostor, osvježenje)
Procjena troškova	do 20.000,00 HRK	do 50.000,00 HRK

7.1. Pokazatelji za mjerenje učinaka provedbe LRS

U **Dodatku 15** može se vidjeti cjelokupan pregled pokazatelja učinka za cijelu LRS putem pokazatelja rezultata i izlaznih pokazatelja (pokazatelji isporuka).

8. OPIS SPOSOBNOSTI PROVEDBE LRS

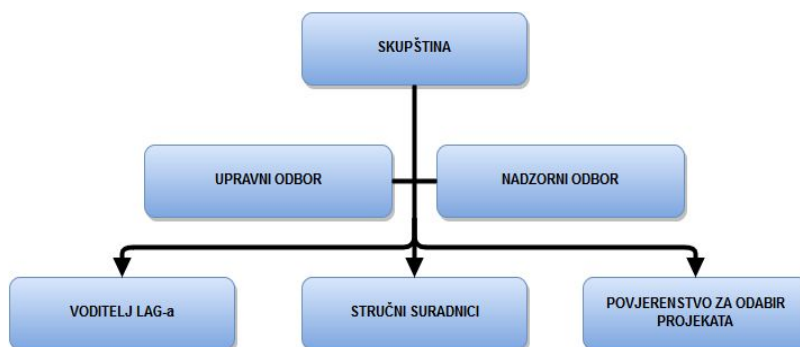
8.1. Povijest organizacije, dosadašnja iskustva LAG-a u provedbi projekata i suradnje

Udruga Lokalna akcijska grupa "Terra liburna" osnovana je 2013. godine, te djeluje na područjima Grada Kastva, Općine Viškovo, Općine Jelenje, Općine Matulji, Općine Klana, Općine Lovran, Općine Mošćenička Draga i Grada Opatije, a svojim djelovanjem obuhvaća 60.745 stanovnika. LAG je osnovan na načelima LEADER pristupa koristeći "bottom-up" metodologiju uključujući javni, civilni i gospodarski sektor kako bi se osigurala transparentnost rada LAG-a koji se može sustavno posvetiti interakciji između sudionika i projekata različitih sektora lokalne ekonomije, osmišljavanju, prijavi i realizaciji projekata od strane dionika, te partnerskom međusektorskom horizontalnom i vertikalnom povezivanju. LAG ima zadatak identificirati probleme, izraditi i implementirati Lokalnu razvojnu strategiju (LRS) i donositi odluke vezane za alokaciju svojih financijski izvora, te njihovo upravljanje. U LRS, temeljenoj na 7 načela programa LEADER, potrebno je identificirati probleme, prikupiti projektne ideje od zajedničkog strateškog značaja, te shodno tome izraditi mjere kojima će se osigurati ravnomjeran ruralni razvoj područja LAG-a koristeći se pri tome sredstvima EPFRR. LAG kontinuirano nudi savjetodavnu pomoć i pomoć u umrežavanju zainteresiranih dionika sa svojeg područja djelovanja i konstantno animira na bavljenje temama od važnosti za ruralni razvoj općenito.

Sjedište i Info centar LAG-a "Terra liburna" nalazi se na adresi Rukavac 61A u Matuljima u iznajmljenom prostoru zakupodavca Općine Matulji, osiguranog iz javnog natječaja u srpnju 2015. godine.

Najviše upravno tijelo je Skupština LAG-a i sastavljena je od svih članova, a izvršna tijela LAG-a, sukladno Statutu, čine Predsjednik, Dopredsjednik, Nadzorni odbor kojeg čine 3 člana, te Upravni odbor koji čini 9 članova. Upravni odbor LAG-a čine 2 predstavnika javnog sektora (JLS), odnosno 22%, 3 predstavnika civilnog i 4 predstavnika gospodarskog sektora,

odnosno ukupno 78%, čime su zadovoljeni kriteriji za podmjeru 19.1 i osigurano je da niti jedan sektor nema većinsku zastupljenost u odlučivanju. Žene su zastupljene udjelom od 56%. Upravni odbor nadležan je za donošenje poslovnog plana i praćenja njegove provedbe. Organigram LAG je sljedeći:

Popis članova i članica te tijela LAG-a i njihovom strukturom nalazi se u **DODATKU 14.**

Od osnivanja LAG gradi dobre odnose sa članovima iz svih sektora, Primorsko-goranskom županijom, Centrom za poljoprivredu i ruralni razvoj Primorsko-goranske županije, Riječkom razvojnom agencijom Porin d.o.o. te s nizom organizacija civilnog društva, javnim ustanovama, udruženja, nezavisnim stručnjacima i obrazovnim institucijama na osiguravanju kontinuirane edukacije za djelatnika LAG-a, volontere i članove. Od osnutka LAG je stvorio zavidnu mrežu vanjskih suradnika, te se promovirao i postavio kao ključna organizacija u planiranju razvoja područja, uvažena od strane lokalnih i regionalnih vlasti, organizacija civilnog društva i samih građana.

LAG je u prosincu **2013.** godine javno predstavio svoju Lokalnu razvojnu strategiju 2013.-2015. te istom prigodom **inicirao organiziranje Koordinacije LAG-ova Primorsko-goranske županije** što je utvrđeno sporazumom između Županije i sva 4 LAG-a u županiji, a s ciljem jačanja međusobne suradnje, razmjene iskustava i znanja i provođenja LEADER pristupa u svim ruralnim područjima županije te uključivanje regionalne uprave u financiranje LAG-ova.

Godine 2014. LAG je, uz niz drugih suosnivača iz Italije i Hrvatske (među kojima jedinice lokalne samouprave, udruge i ustanove, tvrtke, LAG-ovi i zadruge) osnovao EGIU PeCoE sa sjedištem u Forliu, Italija. LAG s EGIU i još 11 partnera iz 4 zemlje prijavio projekt "Valorizacija transnacionalnih povijesnih ruta" prijavljenog na natječaj INTERREG III. Central Europe s ciljem stvaranja turističkog kluba proizvoda ukupne vrijednosti 2,1 miliona Eura. Jedan je od inicijatora za osnivanje Lokalne akcijske grupe u ribarstvu (FLAG) na području Kvarnera u suradnji s LAG-om "Kvarnerski otoci", LEADER mrežom Hrvatske i RRA PORIN d.o.o. s ciljem prenošenja "bottom-up" i CLLD metodologije za korištenje sredstava iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo.

LAG je za članove organizirao studijsko putovanje u Ekoregiju Kaingdorf u Austriji, te financirao troškove za 18 zainteresiranih članova, a sudjelovao je i na studijskom putovanju u Steirisches Vulkanland u Austriji (u sklopu prekograničnog slovensko-hrvatskog projekta HINTLAB), sve s ciljem prenošenja dobrih praksi malih ruralnih poduzetnika, iskustava u održivom gospodarenju uz odgovornost prema okolišu i iskustva LAG-ova i drugih neprofitnih organizacija u motiviranju zajednice i provedbi programa i projekata od javnog interesa. U suradnji s EGIU PeCoE organizirano je studijsko putovanje na područje LAG-ova L'Altra Romagna i Oltrepo mantovano za definiranje tema od zajedničkog interesa za suradnju u novom programskom razdoblju.

U prvoj polovici 2015. godine LAG je ostvario vrijedne kontakte i dogovorio suradnje s LAG-ovima s kojima graniči u Istarskoj županiji (LAG-ovi Istočna Istra i Središnja Istra) uz uključivanje Istarske županije, a s ciljem potpisivanja sporazuma o suradnji o strateškom planiranju i suradnji na zaštiti zajedničkih tradicionalnih i autohtonih proizvoda i baštine, dok je **sa 11 LAG-ova iz Hrvatske, Slovenije i Italije potpisao sporazuma o suradnji na jačanju prekogranične suradnje u razvoju kratkih regionalnih lanaca opskrbe tipičnih proizvoda.**

U 2015. godini LAG je provodio projekt "LAG TERRA LIBURNA INFO CENTAR" koji je sufinanciran iz proračuna Županije putem Centra za poljoprivredu i ruralni razvoj PGŽ i proračuna Grada Kastva. INFO CENTAR je zamišljen kao centralno mjesto za informiranje i educiranje te savjetovanje o svim aspektima poslovanja javnog, civilnog i poslovnog sektora o dostupnim javnim lokalnim, regionalnim, nacionalnim i EU sredstvima financiranja za realizaciju njihovih projekata, a s posebnim naglaskom na mjere Programa ruralnog razvoja RH 2014.-2020. LAG je u 2015. godini osigurao financiranje iz podmjere 19.1 "Pripremna pomoć" mjere "LEADER/CLLD" Programa ruralnog razvoja RH u ukupnoj visini 482.922,09 kn koje može koristiti sukladno Listi prihvatljivih troškova po predfinanciranju za potrebe izrade nove Lokalne razvojne strategije LAG-a za razdoblje 2014.-2020. Predfinanciranje je vršeno iz članarina jedinica lokalne samouprave i drugih članova, te sredstvima koje je LAG osigurao iz programa "Europa Plus" Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva u visini 75.000,00 kn.

Od kraja 2015. godine LAG je jedna od županijskih Info točka za društveno poduzetništvo po projektu SLOHRA SOCIONET (OP Slovenija-Hrvatska) te čini **Mrežu Info točka za društveno poduzetništvo** za pogranično slovensko-hrvatsko područje.

U okviru provedbe aktivnosti usavršavanja i obrazovanja zaposlenika, volontera i članova LAG je proveo više edukacijskih radionica, javnih tribina i sastanaka, organizirao i sudjelovao na studijskim putovanjima, doprinio je u lokalnoj zajednici sudjelovanjem na nizu prezentacija, panel rasprava, radionica i sastanaka o partnerskom radu na projektima.

8.2. Kapacitet za provedbu LRS

8.2.1. Ljudski kapaciteti za provedbu LRS

Pored tijela upravljanja, LAG „Terra liburna“ trenutno ima zaposlene 3 osobe, i to: voditeljicu LAG-a koja ujedno ima funkciju predsjednice LAG-a, tajnik koji je ujedno i stručni suradnik, te stručnu suradnicu zaposlenu putem Mjere HZZ-a "Javni radovi-Mladi za EU". Voditeljica LAG-a i stručni suradnici čine Stručnu službu LAG-a.

Stručna služba je kontinuirano pružala informacije i savjetovanje lokalnim dionicima, sakupljala projektne ideje za bazu projekata te organizirala i provodila sve aktivnosti nužne za izradu LRS. Ustanovljava se Povjerenstvo za odabir projekata koje čini 7 članova.

Provedba LRS će se pratiti kroz nekoliko aktivnosti pa svako tijelo LAG-a će doprinijeti radu putem:

1. Sakupljanje i priprema projekata uključuje aktivnosti pripreme natječaja i poziva za dostavu projektnih prijedloga, a prema dinamici navedenoj u Akcijskom planu za svaku godinu i u skladu s dinamikom raspisivanja natječaja na nacionalnoj razini u sklopu PRR-a, u okviru radionice za potencijalne prijavitelje radi upoznavanja korisnika s uvjetima natječaja i procedurama odabira, ugovaranja i odabira projekata.

2. Odabir projekata uključuje administrativnu i kvalitativnu kontrolu pristiglih prijava, ustrojavanje Povjerenstva za odabir projekata te ocjenjivanje projekata, izradu rang liste ocijenjenih projekata prema ostvarenim bodovima, odabir projekata od strane Upravnog odbora i potvrđivanje od strane Skupštine, upućivanje projekta prema APPRRR te konačni odabir projekta te izdavanje Odluke o odabiru projekta.
3. Provedba projekata – pretpostavlja kontrolu provedbe projekata na terenu te sukladnost s nacionalnim propisima vezanim za provedbu projekata koji su financirani kroz Program ruralnog razvoja i LRS-a, suradnja s Korisnicima kako bi im se olakšala provedba i objasnile provedbene procedure, upravljanje projektima na razini LAG-a kao pružatelja potpore.
4. Animacijske aktivnosti odnose se na motiviranje i animiranje lokalne zajednice za uključivanje u aktivnosti LAG-a, ispitivanje stavova o razvojnim prioritetima LAG-a te prikupljanje ideja i prijedloga za daljnje funkcioniranje LAG-a, poticanje na suradnju u radu LAG-a.
5. Aktivnosti suradnje uključuju pripremu i provedbu projekata međuteritorijalne i transnacionalne suradnje u tematskim područjima definiranim u ciljevima razvoja LAG-a.

Horizontalni elementi koji su ključni za uspješnu provedbu prije navedenih aktivnosti su administracija i praćenje i evaluacija. Administracija se odnosi na osiguravanje dovoljnog ljudskog kapaciteta za provedbu LRS sukladno definiranim provedbenim okvirom i procedurama i upravljanje projektnim ciklusom projekata koji su predviđeni za financiranje kroz LRS. Određeni ljudski kapaciteti nužni su i za provođenje interne i eksterne evaluacije provedbe LRS sukladno postavljenim procedurama u cilju praćenja učinkovitosti i svrsishodnosti LRS.

Postojeća organizacijska struktura osigurava potrebne kapacitete za provedbu navedenih aktivnosti. Kapaciteti stručne službe odgovaraju za cjelokupni rad i funkcioniranje LAG-a te za kvalitetnu provedbu LRS. Odgovornosti i zadaci pojedinog tijela i stručne službe prema postavljenim aktivnostima dalje se u nastavku.

Aktivnost	Odgovorno tijelo	Područje odgovornosti
Prikupljanje i priprema projekata	Stručna služba LAG-a	Priprema dokumentacije za objavu natječaja, organizacija i održavanje info-dana, administriranje Baze projekata sukladno internim pravilnicima
	Upravni odbor	Odobrenje objave natječaja
	Skupština	Odobrenje objave natječaja prema Akcijskom planu provedbe
Odabir projekata	Stručna služba LAG-a	Zaprimanje projekata, provedba administrativne kontrole, priprema projektnih dosje za ocjenjivanje Ocjenjivačkog odbora, administrativna podrška odboru, priprema preliminarne rang liste projekata, upućivanje prema Upravnom odboru, priprema dokumentacije o odabranim projektima i slanje prema APPRRR
	Povjerenstvo za odabir projekata	Ocjenjivanje pristiglih projekata prema zadanim kriterijima u natječajnoj dokumentaciji, priprema preliminarne Rang liste projekata
	Upravni odbor	Imenovanje Ocjenjivačkog odbora, razmatranje i odobravanje projekata prema izrađenoj preliminarnoj Rang listi projekata od strane odbora
	APPRRR	Provjera odabranih projektnih prijedloga LAG-a, izdavanje Odluke o odabiru te odobravanje zahtjeva za plaćanje

Provedba projekata	Stručna služba LAG-a	Organizacija i provedba radionice za korisnike, provođenje kontrole na terenu, stručna pomoć u provedbi projekata u svojstvu voditelja projekta ispred upravljačkog tijela
Animacijske aktivnosti	Stručna služba LAG-a	Organizacija tematskih radionica i info dana LAG-a, intervjui s lokalnim stanovništvom, organizacija konferencija, specijalizirane edukacije za djelatnike LAG-a kako bi podigli svoje kapacitete i prenijeli znanja i iskustva na lokalnu zajednicu, promoviranje suradnje
Aktivnosti suradnje	Stručna služba LAG-a	Priprema projekata suradnje, upućivanje na odobrenje Povjerenstvu za odabir projekata, provedba projekata suradnje, umrežavanje LAG-a sa strukovnim organizacijama, lokalnim i regionalnim tijelima, drugim LAG-ovima radi prijenosa dobre prakse i primjenu načela razvoja „odozdo prema gore“
	Upravni odbor	Odobrovanje projekata suradnje
	Skupština	Potvrđivanje projekata suradnje
Administracija	Stručna služba LAG-a	Priprema godišnjeg Akcijskog plana provedbe Strategije, priprema izvješća o radu LAG-a, priprema plana rada LAG-a za naredno razdoblje, komunikacija s nacionalnom Agencijom za plaćanja, koordinacija članstva LAG-a u strukovnim udruženjima (LEADER mreža)
	Upravni odbor	Odobrovanje Akcijskog plana provedbe LRS, godišnjeg izvješća o radu i plana rada
	Skupština	Potvrđivanje Akcijskog plana provedbe LRS, godišnjeg izvješća o radu i plana rada
	APPRRR	Ocjena i prihvaćanje godišnjeg Akcijskog plana provedbe LRS, isplata potrebnih sredstava, monitoring rada LAG-a sukladno nacionalnoj regulativi
Vrednovanje i praćenje	Stručna služba LAG-a	Izrada godišnjeg izvješća o provedbi LRS prema zadanim parametrima (godišnje)
	Upravni odbor	Odobrovanje godišnjeg izvješća o provedbi LRS
	Skupština	Potvrđivanje godišnjeg izvješća o provedbi LRS
	Vanjski stručnjak	Provedba vanjskog vrednovanja provedbe LRS temeljem zadanih parametara vrednovanja te izrada preporuka za daljnju provedbu

8.2.2. Financijski kapaciteti za provedbu LRS i financiranje LAG-a

Financijski plan LAG „Terra liburna“ za 2016. godinu obuhvaćena su sredstava iz odobrene potpore u sklopu podmjere 19.1. Pripremna pomoć (EAFRD) u ukupnom iznosu od **482.922,09 HRK** te planira kroz aktivnosti iskoristiti navedeni iznos prema dozvoljenim aktivnostima za izradu LRS i tekućim troškovima. Dodatna sredstva čine članarine procijenjene na iznos od 127.000,00 HRK.

Tablica 12: Prihodi i rashodi LAG-a

Rbr.		Ostvarenje 2015 HRK	Plan 2016 u HRK
1.	Prihodi	290.964,00	763.651,00
2.	Rashodi	275.600,00	630.045,00
	Pozitivna razlika	15.364,00	133.606,00

Stoga financijski kapaciteti za provedbu LRS temelje se na iskorištavanju sredstava koji su na raspolaganju LAG-u kroz provedbu podmjere 19.2. Programa ruralnog razvoja – Provedba operacija unutar CLLD strategije, podmjere 19.3. – Priprema i provedba aktivnosti suradnje LAG-a, podmjere 19.4. – Tekući troškovi i animacija, unutar mjere 19 - Potpora lokalnom razvoju u okviru inicijative LEADER (CLLD – Lokalni razvoj pod vodstvom zajednice. Ovakva struktura financiranja provedbe LRS zadana je obzirom da se ova Strategija temelji na pristupu jednom fondu (EPFRR) kojeg je RH odabrala kroz Program ruralnog razvoja, a za provedbu projekata pod mjerom LEADER. Troškovi su planirani za provedbu projekata korisnika, projekata suradnje te tekuće troškove i animaciju, a kako je ciljana vrijednost bespovratnih potpora koje se žele pružiti kroz LRS procijenjena u na 986.000,00 EUR (ciljani iznos u okviru podmjere 19.2.), sukladno odredbama Programa ruralnog razvoja, procijenjena vrijednost troškova za animaciju i tekuće troškove iznosi 5% sredstava osiguranih kroz podmjeru 19.2. ili 49.300,00 EUR, dok se troškovi pripreme i provedbe suradnje procjenjuju se na 25% sredstava osiguranih kroz podmjeru 19.2. (258.825,00 EUR). Proračun troškova izrađen je temeljem identifikacije lokalnih potreba sukladno analizi stanja i SWOT analizi te iskazom zainteresiranosti samih korisnika kroz formiranje Baze projekata. Također se vodilo računa o potrebama javnih sredstava iz mjere 19.2 u kombinaciji s vlastitim sredstvima korisnika iz ciljanih skupina tako da LAG neće podržavati projekte ukupne vrijednosti veće od 70.000 EUR.

9. FINACIJSKI PLAN

U cilju provedbe LRS izrađen je financijski plan kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi i mjere za daljnji razvoj područja LAG-a, a nastavno na Akcijski plan provedbe. Ističe se da se vodilo računa kod definiranja pojedine alokacije o prioritetnim mjerama za daljnji razvoj te koja ulaganja mogu dati najbolje efekte, a sve prema potrebama nositelja prijavljenih projekata i mogućnostima njihova ostvarenja i mogućnostima izvora financiranja. Stoga su navedene alokacije sredstava koje proizlaze iz ostvarenja mjere 19.2. u iznosu od 49.300,00 EUR ili 5% sredstava namijenjene za pripremu i provedbu projekata suradnje. Alokacija sredstava za tekuće troškove i animaciju predviđa se u visini od 25% sredstava ostvarenih kroz javne izdatke za provedbu LRS u iznosu od 258.825,00 EUR te potpore provedbe operacija unutar CLLD strategije, odnosno mjere 19.4. te projekata suradnje po mjeri 19.3. koje su izračunate temeljem intenziteta potpore za navedene aktivnosti. Sljedeća tablica prikazuje ukupan iznos sredstava, procjenu broja projekata po strateškim ciljevima, njihov vremenski slijed provedbe s pripadajućim financijskim sredstvima za aktivnosti i njihovom učešću u ukupnim planiranim sredstvima.

Ostvarene aktivnosti odnosno projekti neće se okončati s implementacijom i financijskim praćenjem do kraja 2020. godine već se pretpostavlja da će još biti potrebne tri godine za praćenje tekućih troškova i troškova animacije radi primjene pravila N+3 odnosno do 2013. godine. Tu alokaciju sredstava će se izračunati godišnjim akcijskim planovima.

Tablica 13: Financijski plan provedbe LRS do 2020. godine

LRS LAG-a "Terra liburna"																
SC	Mjera	To	Iznos u EUR	%	2014	2015	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%	2020	%
1.	1.1	1.1.1.	98.600,00	10,00	0	0	0	0	50.000,00	5,07	48.600,00	4,93	0	0	0	0
		1.1.2.	98.600,00	10,00	0	0	0	0	50.000,00	5,07	48.600,00	4,93	0	0	0	0
	1.2.	1.2.1.	135.000,00	13,70	0	0	60.000,00	6,09	0	0	0	0	75.000,00	7,61	0	0
Ukupno SC 1.			332.200,00	33,70	0	0	60.000,00	6,09	100.000,00	10,14	97.200,00	9,86	75.000,00	7,61	0	0
2.	2.1.	2.1.1.	254.800,00	25,84	0	0	0	0	125.800,00	12,76	0	0	129.000,00	13,08	0	0
Ukupno SC 2.			254.800,00	25,84	0	0	0	0	125.800,00	12,76	0	0	129.000,00	13,08	0	
3.	3.1.	3.1.1.	210.000,00	21,30	0	0	100.000,00	10,14	0	0	110.000,00	11,16	0		0	0
		3.1.2.	25.000,00	2,54	0	0	0	0	0	0	0	0	25.000,00	2,54	0	0
	3.2.	3.2.1.	69.000,00	7,00	0	0	20.000,00	2,03	0	0	0	0	29.000,00	2,94	20.000,00	2,03
Ukupno SC 3.			304.000,00	30,84	0	0	120.000,00	12,17	0	0	110.000,00	11,16	54.000,00	5,48	20.000,00	2,03
4.	4.1.	4.1.1.	5.000,00	0,51	0	0	0	0	5.000,00	0,51	0	0	0	0	0	0
		4.1.2.	30.000,00	3,04	0	0	0	0	30.000,00	3,04	0	0	0	0	0	0
		4.1.3.	50.000,00	5,07	0	0	0	0	0	0	50.000,00	5,07	0	0	0	0
	4.2.	4.2.1.	10.000,00	1,00	0	0	0	0	10.000,00	1,00	0	0	0	0	0	0
Ukupno SC 4.1.-4.2.			95.000,00	9,62	0	0	0	0	45.000,00	4,55	50.000,00	5,07	0	0	0	0
Ukupno SC 1 - 4.2. - M 19.2.			986.000,00	100,00	0	0	180.000,00	18,26	270.800,00	27,45	257.200,00	26,09	258.000,00	26,17	20.000,000	2,03
4.	4.3.	4.3.1.	9.860,00	20% do 19.3	0	0	0	0	9.860,00	1,0	0	0	0	0	0	0
		4.3.2.	39.440,00	80% od 19.3	0	0	0	0			39.440,00					
		4.3.3.	258.825,00	19.4	0	0	0	0	64.706,00	/	64.706,00	/	64.706,00	/	64.707,00	/
Ukupno SC 4.3.			308.125,00	100,00	0	0	0	0	74.566,00	/	84.426,00	/	84.426,00	/	64.707,00	/
Ukupno M 19.2.			986.000,00	76,20												
Ukupno M 19.3.*			49.300,00	3,80												
UkupnoM 19.4.**			258.825,00	20,00												
Sveukupno LAG			1.294.125,00	100,00												
					*/ iznos od 49.300,00 čini 5% sredstava od M 19.2.;											
					**/ iznos od 258.825,00 čini 25% sredstava od M 19.2. i 19.3.											

*/ iznos od 49.300,00 čini 5% sredstava od M 19.2.;

**/ iznos od 258.825,00 čini 25% sredstava od M 19.2. i 19.3.

POPIS DODATAKA

1. Karta LAG-a „Terra liburna“
2. Popis jedinica lokalne samouprave s naseljima
3. Karta Natura 2000
4. Ostala zaštićena prirodna baština
5. Popis kulturne baštine (uključujući graditeljsku baštinu)
6. Društvena infrastruktura
7. Naselja po turističkom razredu
8. Podaci o poljoprivrednim gospodarstvima
9. Demografski podaci
10. Razrada strateških ciljeva s podudarajućim mjerama, TO, indikatorima i uvjetima implementacije
11. Projekti međunarodne i transnacionalne suradnje
12. Opis aktivnosti u izradi LRS
13. Abecedni popis sudionika u izradi LRS
14. Struktura partnerstva
15. Pokazatelji za mjerenje učinka provedbe LRS

POPIS TABLICA

- Tablica 1: Osnovni statistički podaci o LAG-u
- Tablica 2: Površine prijedloga Natura 2000 za područje LAG-a "Terra liburna"
- Tablica 3: Zaštićena kulturna baština na području LAG-a "Terra liburna"
- Tablica 4: Poduzetničke zone koje su u funkciji 2016.godine
- Tablica 5: Društvena i zdravstvena infrastruktura
- Tablica 6: zastupljenost kulturnih, socijalnih i sportsko-rekreacijskih sadržaja na području LAG-a
- Tablica 7: Ekonomski pokazatelji trgovačkih društava na području LAG-a za 2015.godinu
- Tablica 8: Broj dolazaka i noćenja turista u 2013. i 2014. godini na području LAG-a
- Tablica 9: Dobna struktura stanovništva
- Tablica 10: Struktura članstva LAG-a
- Tablica 11: Akcijski plan provedbe LRS do 2020. godine
- Tablica 12: Prihodi i rashodi LAG-a
- Tablica 13: Financijski plan provedbe LRS do 2020. godine

POPIS GRAFIKONA

- Grafikon 1: Struktura gospodarstva prema djelatnostima u LAG-u za 2015. godinu
- Grafikon 2: Broj stanovnika na području LAG-a od 1857. – 2011. godine
- Grafikon 3: Obrazovna struktura stanovnika područja LAG-a

POPIS LITERATURE I REFERENTNIH DOKUMENATA

1. Europski strukturni i investicijski fondovi, smjernice za države i članice i tijela nadležna za programe, smjernice za korisnike: *Smjernice za lokalni razvoj pod vodstvo zajednice namijenjene lokalnim sudionicima*, druga verzija, kolovoz 2014.

2. L.Pavić, V.Jelić Muck, R.Haken, J.Pelikan, P.Mamula: *Zajedno za održivi razvoj ruralnih područja*, priručnik za provedbu pristupa LEADRE u Hrvatskoj, Zagreb, 2010.
3. Ministarstvo poljoprivrede, *Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014.-2020.*, popis mjera s osnovnim informacijama, ožujak 2015.
4. Razvojna strategija Primorsko-goranske županije 2015.-2020.
5. Razvojna strategija turizma Republike Hrvatske do 2020. godine
6. Guidance for implementation of the LEADER co-operation activities in rural development programmes 2014-2020
7. Measure Fiche on LEADER
8. Guidance on Community-led Local Development in European Structural and Investment Funds (verzija srpanj 2014): section 8.4 (Co-operation projects)
9. European Network for Rural Development; Local action group guidance
10. European Court of Auditor; Achieving economy: Keeping the costs of EU-financed rural development project grants under control, 2015.
11. European Court of Auditor; Errors in rural development spending, 2015.